

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง

The Dynamic of Resource Use at Kuan Kreng Peat Lands

นฤมล ขุนวิช่วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษา

และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการ พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง

ชื่อผู้วิจัย นางนฤมล ขุนวีช่วย¹

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภท การวิจัยประยุกต์ประจำปี 2554 จำนวนเงิน 256,300 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี ตั้งแต่ เมษายน 2554 ถึง มีนาคม 2555

โครงการวิจัยเรื่องพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และศึกษาสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่าง ๆ และการปรับตัวของกลุ่มคนที่พึ่งพาทรัพยากรในป่าพรุเพื่อความอยู่รอด

จากผลการศึกษาพบว่า “พรุควนเคร็ง” เป็นแหล่งป่าของชุมชนที่คนสองลุ่มน้ำ ทั้งลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำปากพนังใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตในการใช้ไม้และของป่าตลอดจนเป็นแหล่งพันธุ์ปลาที่สมบูรณ์มานาน พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งแบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกัน คือ ยุคที่ 1 เป็นยุคป่าเขียว (ก่อนพ.ศ. 2505) ยุคหลังवादภัย (พ.ศ. 2505-2539) และยุคเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน) ลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่ การเก็บกระจุย การสานกระจุย การใช้ไม้ ของป่า การหาสัตว์น้ำ การทำนา สวนยางพารา และปาล์มน้ำมัน

สำหรับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งจำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หากินกับทรัพยากรในป่าพรุอย่างยั่งยืน เช่น กลุ่มหาของป่า จับสัตว์น้ำ ถอนกระจุย กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่หากินกับการทำลายทรัพยากร ได้แก่ กลุ่มที่เข้าไปตัดไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์และค้าขาย และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจหากินกับทรัพยากรแต่ต้องการครอบครอง ได้แก่ กลุ่มที่เข้าไปครอบครองที่ดินป่าพรุเพื่อการเกษตร หรือเพื่อผลประโยชน์อื่น ๆ ดังนั้นกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์เป็นไปในรูปของการพึ่งพาอาศัย และความขัดแย้ง ซึ่งในความสัมพันธ์ดังกล่าวได้นำไปสู่กระบวนการปรับตัวของชุมชนเป็นการปรับตัวเพื่อแสวงหาทางออกให้กับตนเองให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยอยู่บนฐานการผลิตที่ต้องอาศัยทรัพยากรป่าพรุ และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

¹ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม) สถานที่ทำงานปัจจุบัน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 08-9908-9558

Abstract

Project Title The Dynamic of Resource Use at Kuan Kreng Peat Lands

Investigator Mrs. Narumol Khunweechuay

Type of Research Applied Research Annual 2011 Worth 256,300 baht

Project Period 1 year (April 2011 - March 2012)

This study aims to investigate the dynamic of resource use at Kuan Kreng peat lands from the beginning of the settlement, the rights to access the peat lands resources by different groups of people and adaptation of group of people who rely on the resource for their survival in the peat lands.

The result of the study shows that "Kuan Kreng Peat Lands" the people of two basins are Both of Songkhla lake basins and Pak Panang basins use of peat lands resources together past, uses in many ways, wild material, wood and fishing. The dynamic of resource use at Kuan Kreng peat lands divided into three eras; 1) Eras the forest green (before AD 1962), 2) Eras after the storm (AD 1962-1996), 3) Eras the commercial agriculture (1997- Currently). The utilization of peat lands resources, harvesting of weaving materials, weaving handicraft, wild material, wood, fishing, rice farming, rubber and palm oil.

The allocation of the rights to access the Kuan Kreng peat lands, which can be divided into three groups; occupation groups using peat lands resources sustainable such as wild material, fishing, harvesting of weaving materials, the second group is those who live with the destruction of the resource such as the group into the forest to cut wood exploitation and trading, and the third group is the group that does not care resources but want to occupy, include the group into occupy peat lands for agriculture or to other benefits. Among the 3 groups are closely linked to each other, which has the relationship between dependency and conflict, such relationships have led to the adaptation of the Community among the currents of changing circumstances, by based on the produce relies to peat lands resources and support from the relevant agencies.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง ” ภายใต้แผนงานวิจัย “การจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งอย่างยั่งยืน” สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี ด้วยการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา รวมทั้งสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่คอยให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมาตลอดจนจบโครงการ

ผู้วิจัยขอขอบคุณนักวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยทั้ง 9 โครงการย่อย ที่ต่างได้ร่วมกันทำวิจัย แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ จัดเวทีชุมชนร่วมกัน ตลอดจนการเสนอผลงานวิชาการในเวทีต่าง ๆ ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้ได้รับประสบการณ์ที่ดีจากงานวิชาการ และความภาคภูมิใจร่วมกัน

และผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง สำหรับมิตรไมตรีและข้อมูลอันหลากหลายที่ล้วนเป็นประโยชน์ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงได้ดี

ขอขอบคุณอาจารย์มานะ ขุนวิช่วย ที่คอยเป็นกำลังใจ คอยให้การช่วยเหลือ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวคิดและมุมมองต่าง ๆ ในการทำวิจัยครั้งนี้จนเสร็จสมบูรณ์

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบแก่ครอบครัว ครูบาอาจารย์ นักวิจัยและชาวบ้านทุกท่านในชุมชนพรุควนเคร็ง

นฤมล ขุนวิช่วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
สารบัญแผนภูมิ	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
ป่าพรุ : ความรู้ความเข้าใจ	5
แนวคิดสิทธิชุมชน	16
แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	32
การสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล	32
การเก็บข้อมูลภาคสนาม	33
การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล	33
กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	34

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	36
สภาพทั่วไปของชุมชนพรุควนเคือง	36
- สภาพภูมิศาสตร์	36
- พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในเขตพื้นที่ป่าพรุควนเคือง	39
- สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	42
- สภาพทางเศรษฐกิจ	46
- ทรัพยากรป่าพรุควนเคือง	51
พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคือง	53
- การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505)	53
- การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในยุคหลังवादภัย (พ.ศ. 2505-2539)	56
- การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในยุคเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)	59
สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคือง	66
- สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ	67
- กรรมสิทธิ์ในที่ดินพรุควนเคือง	73
การปรับตัวของชุมชนในเขตป่าพรุควนเคือง	76
บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล	86
สรุปผลการวิจัย	86
การอภิปรายผลการวิจัย	91
ข้อเสนอแนะ	98
บรรณานุกรม	100
ภาคผนวก	107
ภาคผนวก ก ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มย่อย	108
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	113
ประวัตินักวิจัย	119

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 การเปรียบเทียบลักษณะการใช้ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งทั้ง 3 ยุค	65
ตารางที่ 4.2 ลักษณะเอกสารสิทธิ์ที่ชาวบ้านพรุควนเคร็งถือครอง	76

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 3.1 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	35
ภาพประกอบ 4.1 แผนที่แสดงอาณาเขต ที่ตั้ง และสภาพป่าในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ่อง	37
ภาพประกอบ 4.2 แผนที่แสดงอาณาเขตและหมู่บ้านในตำบลเคื่อง	38
ภาพประกอบ 4.3 แผนที่พระราชอาณาจักสยามและอาณาจักรใกล้เคียง เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2229 แสดงให้เห็นว่านครศรีธรรมราช ฝั่งตะวันออกตั้งแต่แม่น้ำปากพ่องไปเคยมีลักษณะเป็นเกาะ	40
ภาพประกอบ 4.4 แผนที่สภาพมณฑลนครศรีธรรมราช เขียนขึ้น ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)	40
ภาพประกอบ 4.5 ลักษณะบ้านเรือนของชุมชนพรุควนเคื่อง	42
ภาพประกอบ 4.6 การปลูกพืชผักบริเวณบ้านยวนนง	48
ภาพประกอบ 4.7 การปลูกปาล์มน้ำมัน	48
ภาพประกอบ 4.8 สวนยางพารา	49
ภาพประกอบ 4.9 การเก็บกระจูด	50
ภาพประกอบ 4.10 สภาพป่าพรุควนเคื่อง	53
ภาพประกอบ 4.11 การวางไซและยกยอ วิธีการทำประมงของชาวพรุควนเคื่อง	58
ภาพประกอบ 4.12 การเก็บกระจูดในป่าพรุการนำมาแปรรูปและจักสานกระจูด เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ	62
ภาพประกอบ 4.13 การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่พรุควนเคื่อง	63
ภาพประกอบ 4.14 การทำนาข้าวในพื้นที่ป่าพรุควนเคื่อง	64
ภาพประกอบ 4.15 ไม้ที่ลึกลอบตัดถูกเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่ายึดไว้เป็นของกลาง	68
ภาพประกอบ 4.16 สรุปสาเหตุของการเกิดไฟไหม้ป่าพรุแบ่งตามระดับความสำคัญ 6 ระดับ	81

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิ 4.1 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคป่าเขี้ยว	56
แผนภูมิ 4.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคหลังवादภัย	59
แผนภูมิ 4.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคเกษตรเชิงพาณิชย์	64
แผนภูมิ 4.4 เปรียบเทียบลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุทั้ง 3 ยุค	66

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

“พรุ” เป็นแหล่งป่าของชุมชนที่คนทั้งสองลุ่มน้ำ ทั้งลุ่มน้ำปากพนังและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตในการใช้ไม้และของป่า ตลอดจนเป็นแหล่งพันธุ์ปลาที่สมบูรณ์มานาน ป่าพรุควนเคร็งในอดีตเคยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำผืนใหญ่ที่มีระบบนิเวศน้ำผิวดินเชื่อมติดกัน และเชื่อมต่อกับบึงทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง มีความอุดมสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนมาตั้งแต่ก่อนยุคสุโขทัย ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2505 ได้เกิดวาทะด้วยครั้งสำคัญ โดยพายุไต้ฝุ่นที่ชื่อ แซเรียด พัดผ่านภาคใต้ ทำให้พันธุ์ไม้ดั้งเดิมในพรุโค่นล้มเสียหายจำนวนมาก เมื่อมีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในยุคที่การพัฒนาประเทศเน้นในเรื่องการก่อสร้างถนน ประชาชนได้เข้าไปจับจองถือครองที่ดินในป่า และจากนโยบายส่งมอบป่าสงวนแห่งชาติให้แก่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร จึงส่งผลให้ป่าพรุถูกแบ่งออกเป็นแปลงน้อยใหญ่ (สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 5, 2548 : 1)

พื้นที่ป่าพรุที่สำคัญของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้แก่ พื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง พื้นที่ป่าพรุกุ่มแป และพื้นที่ป่าพรุคลองคอง (หรือ “คลองฉ็อง” หรือ “คลองฉ่อง”) เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าพรุในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป

สำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยเลือกศึกษาพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าพรุที่โดนบุกรุกและเสื่อมโทรมเป็นบางบริเวณ ทั้งนี้เนื่องมาจากการบุกรุกพื้นที่เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของราษฎร ตลอดจนการขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์ในป่าพรุ นอกจากนี้ป่าพรุส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาไฟป่าเกือบทุกปี ส่งผลให้ป่าพรุควนเคร็งเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว สำหรับป่าพรุควนเคร็งหากกล่าวในแง่กฎหมายก็เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยหากกล่าวในแง่การใช้ประโยชน์ก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เรียกว่า “ทรัพยากรส่วนรวม” (Common pool Resource) คือทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน โดยเป็นป่าพรุที่ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินมากมาย ทั้งการจับสัตว์น้ำ การหาของป่า และการทำไม้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสานโดยเฉพาะต้นกระจูดซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการเลี้ยงครอบครัว ด้วยเหตุนี้ป่าพรุควนเคร็งจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

ในปัจจุบันการเข้าไปแผ้วถางป่าพรุเพื่อยึดเป็นที่ดินส่วนตัวสำหรับการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ยิ่งรุนแรงมากขึ้น เพราะไม่เพียงเป็นการกระทำของคนในท้องถิ่นเท่านั้นแต่กลุ่มทุนหรือนักธุรกิจจากภายนอกได้เข้าไปแผ้วถางหรือซื้อที่ดินจากชาวบ้านที่แผ้วถางไว้โดยหวังว่าจะได้

เอกสารสิทธิในอนาคต โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลดำเนินนโยบาย “แปลงทรัพย์สินให้เป็นทุน” พร้อมๆ กับการส่งเสริมการปลูกปาล์ม การกว้านซื้อที่ดินที่เกิดจากการบุกรุกแผ้วถางป่าพรุก็เกิดขึ้นทั่วไปทั้งในเขตลุ่มน้ำปากพนังและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นเขตที่มีป่าพรุมากในภาคใต้ ทั้งนี้กลุ่มนายทุนหรือนักธุรกิจที่เข้าไปกว้านซื้อที่ดินดังกล่าวเชื่อว่าจะต้องได้เอกสารสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งตามนโยบายแปลงทรัพย์สินให้เป็นทุน สภาพการณ์เช่นนี้ยิ่งทำให้การบุกรุกแผ้วถางป่าพรุขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกมาก จนชาวบ้านในท้องที่ดังกล่าวที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับขบวนการกล่าวหา แท้จริงแล้วนโยบายแปลงทรัพย์สินให้เป็นทุนคือ “นโยบายแปลงทรัพย์สินให้เป็นทุนของคนรวย” พื้นที่ในเขตพรุก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นสภาพเช่นนี้ ทำให้ความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรในป่าพรุยิ่งซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้นอีก และผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงเพิ่มขึ้นอีกก็คือชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรจากป่าพรุในการทำมาหากิน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนหาปลา กลุ่มคนถอนกระจูด กลุ่มคนหาผึ้ง กลุ่มคนหาไม้ และกลุ่มคนที่มีที่ดินเพาะปลูกเพียงเล็กน้อยอยู่ในเขตป่าพรุ

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยจึงสนใจที่จะหาคำตอบเกี่ยวกับพลวัตการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากป่าพรุควนเคร็ง และเพื่อศึกษาสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรและการปรับตัวของกลุ่มคนที่พึ่งพาทรัพยากรในป่าพรุเพื่อความอยู่รอด รวมทั้งร่วมกันหาแนวทางในการจัดการป่าพรุอย่างยั่งยืนระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกัน

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2.2 เพื่อศึกษาสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่าง ๆ
- 2.3 เพื่อศึกษารูปแบบการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าพรุ

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

สำหรับป่าพรุควนเคร็งเป็นพื้นที่ป่าพรุที่ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินมากมาย ทั้งการจับสัตว์น้ำ การหาของป่า และการทำไม้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสานโดยเฉพาะต้นกระจูดซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการเลี้ยงครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเคร็ง งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์

จากทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่างๆ กลุ่มคนดังกล่าวที่เข้าไปใช้ประโยชน์ ซึ่งพอจะจำแนกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หากินกับทรัพยากรในป่าพรุอย่างยั่งยืน คือ กลุ่มที่หากินกับการหมุนเวียนของทรัพยากร เช่น พวกหาของป่า พวกจับสัตว์น้ำ พวกถอนกระเจต เป็นต้น กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่หากินกับการทำลายทรัพยากร ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปตัดไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์และค้าขาย และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจหากินกับทรัพยากรแต่ต้องการครอบครอง ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปครอบครองที่ดินป่าพรุเพื่อการเกษตร หรือเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ โดยกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม อยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ต้องใช้ร่วมกัน (Common - pool Resource) ดังนั้น กลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์เป็นไปในรูปของการพึ่งพาอาศัย และความขัดแย้ง ซึ่งในความสัมพันธ์ดังกล่าวได้นำไปสู่กระบวนการปรับตัวของชุมชน ซึ่งเป็นการปรับตัวเพื่อแสวงหาทางออกให้กับตนเองเพื่อให้สามารถมีชีวิตรอดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่ พื้นที่ป่าพรุควนเค็ริง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเค็ริง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11 หมู่บ้านดังต่อไปนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านควนป้อม
- หมู่ที่ 2 บ้านไทรหัวม้า
- หมู่ที่ 3 บ้านควนยาว
- หมู่ที่ 4 บ้านควนเค็ริง
- หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไคร
- หมู่ที่ 6 บ้านโคกเสลา
- หมู่ที่ 7 บ้านย่านแดง
- หมู่ที่ 8 บ้านนอกอ่าว
- หมู่ที่ 9 บ้านควนชิง
- หมู่ที่ 10 บ้านบางน้อย
- หมู่ที่ 11 บ้านไสขนุน

3.3 ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการ 1 ปี (เมษายน 2554 – มีนาคม 2555)

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยมีดังต่อไปนี้

- 4.1 เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ ที่สามารถนำมาใช้เพื่อการอ้างอิง หรือเป็นข้อมูลพื้นฐานแก่การศึกษาในอนาคตต่อไป
- 4.2 ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปใช้พิจารณาเพื่อประกอบการกำหนดนโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง
- 4.3 ชุมชนสามารถนำผลการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการป่าพรุอย่างยั่งยืนได้

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 พลวัตการใช้ทรัพยากร (Dynamic of Resource Use) หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวลักษณะการใช้ทรัพยากร

5.2 ป่าพรุควนเคร็ง (Peat Lands At Phru Kuan Kreng) หมายถึง ป่าพรุควนเคร็งตั้งอยู่ในบริเวณรอยต่อระหว่างลุ่มน้ำปากพนังและคอนบนของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นพรุขนาดใหญ่อันดับสองของภาคใต้ รองจากพรุโต๊ะแดงในจังหวัดนราธิวาส ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัดด้วยกัน คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง และจังหวัดสงขลา มีลักษณะเป็นป่าที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี ลักษณะพืชพรรณที่พบ ส่วนใหญ่เป็น ไม้เสม็ด กก กระจุ๊ด และหญ้า

5.3 ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตนานาชนิดที่มีความแตกต่างกันทางพันธุกรรมและสภาพที่อยู่อาศัย เป็นที่มาของปัจจัยสี่ซึ่งมีความต้องการพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ แหล่งอาหาร เป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิต เป็นแหล่งที่ให้สิ่งอุปโภคต่าง ๆ แก่มนุษย์ รวมทั้งเป็นแหล่งสมุนไพรที่มีคุณค่าในการใช้เป็นยารักษาโรค

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย

1. ป่าพรุ : ความรู้ความเข้าใจ
2. แนวคิดสิทธิชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ป่าพรุ : ความรู้ความเข้าใจ

ป่าพรุ (Peat Swamp Forest) นับเป็นป่าไม้ในจำพวกป่าไม้ผลัดใบ (Evergreen) อีกชนิดหนึ่งซึ่งมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง กล่าวคือ พีชพันธุ์โดยทั่วไปในป่าพรุจะเป็นพันธุ์ไม้ป่าคงดิบชื้น หรือป่าที่ราบต่ำที่มีไม้ดั้งเดิม อาทิ ดำเสลา กระต่อนพรุ ช้างให้ ดอแย กาบพร้าว โกงจ้ง อ้ายบัว และไม้ในวงศ์ปาล์มหลายชนิด เช่น หลุมพี หลาวชะโอน กระพ้อพรุ รวมทั้งพรรณไม้หายาก จำพวกหมากแดง ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวที่พรุโต๊ะแดง และหวายคะคำทอง ซึ่งเป็นพรรณไม้ที่กำลังถูกคุกคามจน ใกล้จะสูญพันธุ์ นอกจากนี้ ในป่าพรุจะอุดมไปด้วยไม้พื้นล่างแน่นขนัด มีทั้งย่านลิเภา กระเช้าสีดา หม้อข้าวหม้อแกงลิง ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของป่าพรุก็คือ พื้นดินในพรุจะมีความเป็นกรดและอยู่ลึกลงไปนับได้เป็นเมตร โดยเหนือชั้นของดินจะเป็นชั้นของอินทรีย์วัตถุหรือซากพืชต่างๆ ทับถมเป็นตะกอนอัดหนาเป็นเมตร เรียกว่า Peat Bog โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ของพรุจะมี น้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี และมีบางส่วนที่เป็นดินดอนอยู่บ้าง และเนื่องจากความหลากหลายของสังคมพืชในป่าพรุจึงก่อให้เกิดความหลากหลายของสังคมสัตว์ตามมา (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2548)

ป่าพรุเกิดในภูมิภาคใกล้ฝั่งทะเลทางภาคใต้ตอนล่าง เช่น จังหวัดนราธิวาส เป็นต้น ที่มีฝนชุกและเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำหรือมีสภาพเป็นแอ่งน้ำจืดขังติดต่อกันชั่วนาตาปี มีการสะสมของชั้นอินทรีย์วัตถุหรือดินอินทรีย์ที่หนามากหรือน้อยอยู่เหนือชั้นดินแท้ๆ การสะสมของซากพืชและอินทรีย์วัตถุเกิดขึ้นต่อเนื่องกันในสภาวะน้ำท่วมขังที่ได้จากฝนในแต่ละปี พีชพรรณส่วนใหญ่จึงมีโครงสร้างพิเศษเพื่อดำรงชีพในสภาพสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ได้ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550)

1.1 ความสำคัญของป่าพรุ

ป่าพรุเป็นแหล่งรวบรวมความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะเป็นแหล่งพันธุกรรมของพรรณไม้ป่าที่มีศักยภาพในเชิงเศรษฐกิจ และพรรณไม้ที่หายากอีกหลายชนิดในประเทศไทย นอกจากนี้พรรณไม้เศรษฐกิจใช้ในการก่อสร้างดังกล่าวแล้ว ยังมีพรรณไม้ป่าพรุอีกหลายชนิดที่สามารถนำมาปลูกเป็นไม้ประดับได้ เช่น หมากแดง หมากงาช้าง เต่าร้าง กะพ้อ รัศมีเงิน เป็นต้น พรรณไม้ป่าพรุหลายชนิดอาจจะนำมาใช้คัดเลือกพันธุ์หรือใช้เป็นตัวดอในการสร้างสวนผลไม้ เช่น มะมุด มะม่วงป่า เงาะป่า และหลุมพี ปาล์มและหวายบางชนิดใช้ในการก่อสร้างและทำคริวเรือน เช่น หลาวชะโอน หวายตะคล้าทอง พรรณไม้หลายชนิดเป็นอาหารของสัตว์ป่า เช่น หลุมพี สะเดี้ยว หัวหิน ชมพูเสมีด เงาะป่า สะท้อนพรุ มะมุด มะม่วงป่า และมะเดื่อต่างๆ รวมทั้งพืชสมุนไพรอีกหลายชนิด เช่น จันทนา กาพุ่ม เทพี สักชี อบเชย ข่าลิง หลาว จันทน์แดง บอนจีน ฯลฯ ป่าพรุนอกจากจะประกอบด้วยไม้และของป่าที่อำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ดังกล่าวแล้ว ยังเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิดดังที่กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีปลาบางชนิดที่พบเฉพาะในป่าพรุ เช่น ปลาตุ๊กตาฟัน เมื่อเปรียบเทียบ ความหลากหลายของชนิดสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าพรุตั้งเดิมกับพื้นที่อื่นๆ รอบป่าพรุ เช่น ป่าเสม็ด ทุ่งนา ทุ่งกระจูด ฯลฯ พบว่าสัตว์ป่าชนิดที่ใกล้จะสูญพันธุ์และสัตว์ป่าที่มีจำนวนลดลงไปจนอาจจะอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ได้นั้น ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในป่าพรุตั้งเดิม ป่าพรุยังให้ข้อมูลด้านการวิวัฒนาการของสังคมพืช การเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยาและการเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศของท้องถิ่นครั้งอดีตกาล ข้อมูลเหล่านี้ ได้จากการวิเคราะห์ซากเรณุดอกไม้ที่ถูกเก็บรักษาคงสภาพไว้อย่างดี ปะปนอยู่ในชั้นดินตะกอนและชั้นอินทรีย์วัตถุของพืชและจำนวนเรณูของพืชและจำนวนของเรณูแต่ละชนิดในชั้นต่างๆ ตามวิธีการวิเคราะห์ซากเรณู ที่บ่งบอกอย่างชัดเจนถึงวิวัฒนาการของพื้นที่พรุตั้งแต่แรกเริ่มจนกลายมาเป็นสังคมพืชป่าพรุในปัจจุบันได้ (โครงการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำและชายฝั่ง, 2550)

1.2 ปัจจัยที่ควบคุมระบบนิเวศของป่าพรุ

การที่ระบบของป่าพรุจะดำรงอยู่ในสภาวะสมดุลนั้น ปกติจะมีองค์ประกอบต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและควบคุมกันเป็นโครงข่ายที่ซับซ้อนโดยประกอบด้วยกลุ่มพลังงานระดับต่างๆ ทำหน้าที่แตกต่างกันไป (Tropic functional group) สามารถจำแนกได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ๆ คือ สิ่งที่ไม่มีชีวิต ผู้ผลิต ผู้บริโภค สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กภายในดิน และแร่ธาตุในดิน แต่ละกลุ่มก็จะประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยๆ ลงไป ซึ่งจะควบคุมกิจกรรมเฉพาะอย่างภายในระบบนิเวศของป่า (ชรินทร์ สมาน, 2536 : 29-32)

1. สิ่งที่ไม่มีชีวิต (A biotic component) ได้แก่ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งจะควบคุมการดำเนินการกิจกรรมของระบบนิเวศ เช่น อุณหภูมิของบรรยากาศรอบๆ ดินพืช (Microclimate temperature) อุณหภูมิของดินและน้ำ (Soil and water temperature) และระดับ

น้ำที่ปกคลุมพื้นป่า (Water level) โดยที่อุณหภูมิของบรรยากาศรอบๆต้นไม้ได้รับพลังงานมาจากดวงอาทิตย์ (Solar energy) และอุณหภูมิของอากาศภายนอก (Air temperature) ส่วนอุณหภูมิของดินและน้ำได้รับพลังงานจากดวงอาทิตย์โดยตรง สำหรับน้ำที่ระดับพื้นป่านั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน (Precipitation) และการระเหยของน้ำกลับสู่บรรยากาศ รวมทั้งการระบายน้ำออกจากพื้นที่นั้น ซึ่งปัจจัยทั้งสามนี้ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยร่วมกันคือ ความเร็วลม (Wind velocity) ซึ่งเป็นตัวการทำให้อุณหภูมิของบรรยากาศลดลงหรือสูงขึ้นก็ได้ และเป็นปัจจัยส่งเสริมการระเหยที่ผิวน้ำในกรณีที่อุณหภูมิของบรรยากาศ อุณหภูมิของดินและน้ำ และระดับน้ำอยู่ในระดับที่เหมาะสม พืชและสิ่งมีชีวิตในน้ำก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในภาวะสมดุล

2. ผู้ผลิต (Producer component) องค์ประกอบซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สร้างผลผลิตให้กับระบบนิเวศน์ป่าพรุ ได้แก่ พืชพรรณประเภทต่างๆที่ปะปนกันอยู่ในป่าพรุ ซึ่งมีทั้งไม้ยืนต้น พืชล้มลุก พืชที่ส่งลำต้นโผล่พื้นผิวน้ำ พืชลอยน้ำและพืชใต้น้ำ พืชเหล่านี้จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน โดยพืชที่อยู่เหนือน้ำจะทำหน้าที่บดบังความรุนแรงของดวงอาทิตย์ ทำให้อุณหภูมิของน้ำและพลังงานที่พืชใต้น้ำได้รับดวงอาทิตย์ไม่สูงมากนัก พืชที่อยู่เหนือน้ำและพืชใต้น้ำจะทำการสังเคราะห์แสง พืชที่อยู่เหนือน้ำปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนสู่บรรยากาศโดยรอบ และพืชใต้น้ำก็จะปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนออกสู่ท้องน้ำ ซึ่งสัตว์น้ำใช้ในการหายใจได้ ทั้งพืชที่อยู่เหนือน้ำและพืชใต้น้ำถูกควบคุมโดยสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตได้แก่อุณหภูมิของบรรยากาศ โดยรอบอุณหภูมิของน้ำและดิน และระดับน้ำที่ปกคลุมพื้นป่า เมื่อถึงฤดูแล้งระดับน้ำใต้พื้นป่าอาจลดลงจนมีระดับน้ำต่ำกว่าผิวดิน พืชน้ำที่ขึ้นอยู่ตามพื้นป่าก็ไม่สามารถทนทานต่อความแห้งแล้ง จะแห้งตายกลายเป็นซากพืชทับถมกันอยู่บนพื้นป่า เมื่อเวลาผ่านไปหลายๆ ปี ซากพืชที่ทับถมกันนานจะมีความหนาตั้งแต่หนึ่งถึง 1-10 เมตร และเนื่องจากอยู่ในสภาวะขาดอากาศ จึงมีการสลายตัวช้ามาก

3. ผู้บริโภค (Consumer component) องค์ประกอบที่ทำหน้าที่เป็นผู้บริโภคภายในระบบนิเวศน์ป่าพรุได้แก่ สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ที่อาศัยอยู่ใต้พื้นป่าและภายในป่าพรุ อันประกอบด้วยสัตว์ประเภทที่ดำรงชีพด้วยการกินพืชเป็นอาหาร (Herbivore) และสัตว์ประเภทที่ดำรงชีพด้วยการกินสัตว์ด้วยกันเป็นอาหาร (Carnivore) รวมทั้งมนุษย์ที่อาศัยอยู่รอบป่าพรุ ซึ่งจะดำรงชีพด้วยการอาศัยพืชและสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าพรุเป็นอาหาร ระบบนี้ได้รับพลังงานโดยตรงจากผู้ผลิต (Producer) ซึ่งทำหน้าที่สร้างผลผลิตให้กับระบบนิเวศน์และถูกถ่ายทอดไปสู่ระดับพลังงานที่สูงขึ้น โดยการถูกบริโภคโดยมนุษย์ สัตว์ป่าและสัตว์น้ำที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไป พลังงานจะสะสมตัวในรูปของพลังงานชีวภาพ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าจะถูกควบคุมโดยระดับน้ำที่ปกคลุมผิวดิน เมื่อระดับน้ำในป่าลดลงจนแห้งพวกสัตว์น้ำเหล่านี้ก็ดำรงชีพอยู่ไม่ได้ และจะพาพลังงานออกไปจากป่าในรูปของการย้ายถิ่นลงสู่แอ่งน้ำ ร่องน้ำ และลำคลอง ส่วนหนึ่งของพลังงานถูกถ่ายทอดไปสู่สิ่งมีชีวิตที่มีระดับพลังงานสูงขึ้น เช่น มนุษย์ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไป บางส่วนที่ตายก็จะทับถมกันอยู่ตามพื้นป่ากลายเป็นอินทรีย์วัตถุ

ต่อไป และเมื่ออย่างเข้าฤดูฝนระดับในแอ่งน้ำ ร่องน้ำ และลำคลองก็จะสูงขึ้นจนท่วมพื้นป่าอีกครั้งหนึ่ง พืชน้ำก็สามารถเจริญเติบโตได้อีก สัตว์ก็พากันอพยพจากแอ่งน้ำ ร่องน้ำ และลำคลองกระจายเข้าสู่ป่าและอาศัยพืชน้ำเหล่านี้เป็นอาหาร พวกสัตว์น้ำขนาดใหญ่บางชนิดก็อาศัยสัตว์น้ำขนาดเล็กเป็นอาหาร ระบบก็อยู่ในสภาวะสมดุลอีกครั้งหนึ่ง

4 สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในดิน (Soil microorganisms component) เป็นองค์ประกอบซึ่งทำหน้าที่ย่อยสลายซากพืชและสัตว์ที่ล้มตายลงให้กลับสู่ดินและบรรยากาศได้แก่ พวกแบคทีเรียต่างๆ ซึ่งมีจุลินทรีย์ประเภทที่ใช้ออกซิเจนในการหายใจ และประเภทที่ไม่ใช้ออกซิเจนในการหายใจ การหายใจของจุลินทรีย์ทำให้ความเข้มข้นของออกซิเจนบริเวณผิวดินลดลง เนื่องจากพืชน้ำที่ปกคลุมผิวน้ำอยู่ทางเบื้องบนจะบดบังแสงแดดที่ส่องลงถึงพื้นดินได้น้ำ ทำให้การสังเคราะห์แสงของพืชบริเวณท้องน้ำน้อยลง แต่การใช้ออกซิเจนเพื่อการหายใจยังคงมีอยู่เท่าเดิมหรือมากขึ้น ปริมาณการปลดปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ก็ดำเนินไปเช่นเดียวกัน จนเกิดสภาวะขาดแคลนออกซิเจนขึ้นในท้องน้ำ พวกจุลินทรีย์ที่ใช้ออกซิเจนหายใจจึงไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้ ซากพืชและซากสัตว์ที่ล้มตายและทับถมกันในบริเวณพื้นป่าได้ผิวน้ำจึงสลายตัวได้ช้า เพราะการย่อยสลายเกิดจากจุลินทรีย์ที่ไม่ใช้ออกซิเจนเท่านั้น ซึ่งส่วนที่ย่อยสลายได้เป็นพวกกิ่งไม้ใบไม้ขนาดเล็กหรือพืชและสัตว์ขนาดเล็กเท่านั้น ชิ้นส่วนของพืชที่มีขนาดใหญ่ซึ่งไม่อาจสลายตัวได้ก็จะทับถมกันจนมีความหนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เรียกว่า "พีท" (Peat) ชิ้นส่วนของพีทที่สลายตัวแล้วสมบูรณ์เรียกว่า "มัค" (Muck) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญสำหรับสร้างอาหารของพืชสำหรับสร้างผลผลิตให้กับระบบนิเวศต่อไป

5 แร่ธาตุในดิน (Soil mineral component) เป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการสร้างผลผลิตภายในระบบนิเวศ โดยที่ผู้ผลิตจะใช้ในการสร้างผลผลิตให้กับระบบนิเวศต่อไป โดยทั่วไปอินทรีย์วัตถุที่ยังไม่สลายตัวและทับถมกันอยู่บนพื้นป่า (Peat) จนมีความหนาตั้งแต่ 1-5 เมตร มีการซ้อนทับกันอย่างหลวมๆ มีความหนาแน่นน้อยมากและมีปริมาณการอุ้มน้ำสูงมากที่ได้ชั้นของพีท (Peat) ลงไปเป็นชั้นของอินทรีย์วัตถุที่สลายตัวหมดแล้ว (Muck) ซึ่งมีความหนาแน่นน้อยและปริมาณการอุ้มน้ำสูง ปกติมีสีดำ สีเทาหรือสีน้ำตาล มีกลิ่นของแก๊สไข่เน่า (H_2S) ซึ่งเกิดจากปฏิกิริยาเคมีในการสลายตัว ดินชั้นล่างได้ชั้นมัค (Muck) ลงไปเป็นตะกอนจากน้ำทะเลส่วนใหญ่มีสารประกอบไพไรท์ (FeS_2) ปะปนในปริมาณที่สูง สารประกอบไพไรท์เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ที่มีน้ำแช่ขังอยู่ตลอดเวลาหรือเกือบตลอดเวลา และมีปริมาณอินทรีย์วัตถุสูงมากพอที่จะทำให้จุลินทรีย์ย่อยสลายให้เกิดธาตุกำมะถัน และสารประกอบซัลไฟด์ขึ้น ประกอบกับในตะกอนน้ำมีธาตุเหล็กหรือสารประกอบของเหล็กปะปนอยู่ในปริมาณที่สูง สารเหล่านี้จะทำปฏิกิริยากันเกิดเป็นสารประกอบซัลไฟด์ (FeS_2) ตกตะกอนเป็นอนุภาคสารไพไรท์ (Pyrite) ปะปนอยู่กับดิน สารไพไรท์จะยังคงสะสมอยู่ในดินในปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ ครอบงำที่สภาพแวดล้อมดังกล่าวไม่มีการเปลี่ยนแปลง และเนื่องจากการตกตะกอนในรูปสารประกอบ ดินดังกล่าวจึงยังไม่แสดงฤทธิ์เป็นกรดจัดให้เห็น

เมื่อพื้นที่ดังกล่าวถูกแผ้วถางเพื่อทำการกสิกรรม เป็นที่อยู่อาศัยหรือกิจกรรมอื่นๆ และมีการขุดคลองระบายน้ำออกจากป่าพรุและป้องกันน้ำท่วมป่าพรุ เมื่อน้ำถูกระบายออกไปทำให้พื้นที่ป่าแห่งอากาศซึมผ่านลงไปถึงดินชั้นล่าง สารประกอบไพไรท์ (FeS_2) ถูกออกซิไดซ์กับออกซิเจนในอากาศเกิดเป็นกรดกำมะถัน (H_2SO_4) และสารประกอบจาโรไซท์ ($\text{KFe}_3(\text{SO}_4)_2(\text{OH})_6$) ซึ่งมีลักษณะเป็นจุดประสีเหลืองคล้ายสีของฟางข้าว ในระยะนี้ดินจะแสดงฤทธิ์เป็นกรดจัดอย่างรุนแรง ค่าความเป็นกรดเป็นด่างประมาณ 3.0 - 4.0 ซึ่งเป็นอันตรายต่อพืช และเมื่อมีการเผาไม้ ปลายไม้และวัชพืช ชั้นพีชตอนบนจะถูกไฟเผาทำลายไปและเกิดการยุบตัว ชั้นของดินเปรี้ยวก็ไหลขึ้นมาจนถึงผิวดิน พืชบางชนิดซึ่งเคยมีอยู่แต่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะเช่นนี้ได้ ก็จะล้มตายและสูญหายไปจากสังคมพืชได้ง่าย

1.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าพรุในปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าพรุเป็นไปอย่างไม่กว้างขวางนัก ทั้งนี้เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคมากมายหลายประการ ได้แก่ ปัญหาเรื่องการระบายน้ำออกจากพื้นที่ ดินมีลักษณะเป็นดินอินทรีย์ (Peat) เกิดจากการทับถมของซากพืชที่ล้มตายมีความสมบูรณ์ต่ำ และมีสภาพเป็นกรดแต่อย่างไรก็ตามยังมีการใช้ประโยชน์ตามบริเวณขอบพรุโดยรอบป่า และในบริเวณพื้นที่พรุที่มีระยะเวลาน้ำแห้งหลายเดือนโดยใช้ในกิจกรรมต่างๆ ดังนี้ (ชรินทร์ สมาน, 2536 : 32-33)

1. การเกษตร ชนิดของพืชที่ปลูกส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด มันเทศ มันสำปะหลัง ถั่วฝักยาว ถั่วเขียว และพืชผักต่างๆ พืชเหล่านี้จะให้ผลผลิตพอใช้ได้ในระยะปีแรก และปีที่สอง หลังจากนั้นผลผลิตจะลดลงเรื่อยๆ พืชจะแสดงอาการขาดธาตุอาหารปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ในบางปีได้รับความเสียหายจากน้ำท่วม ทำให้ผลผลิตต่ำลงไปอีก จนในที่สุดต้องปล่อยให้ร้างไป นอกจากนี้ยังมีการปลูกไม้ผลชนิดต่างๆ ได้แก่ มะพร้าว ขนุน เงาะ มะม่วง และมะละกอ เป็นต้น โดยปลูกในพื้นที่พรุที่มีระดับสูงกว่าระดับน้ำโดยทั่วไป แต่ส่วนมากมักมีลำต้นที่แคระแกรน ต้นที่มีความสูงมากๆ ก็จะเอนล้ม ผลผลิตที่ได้ต่ำกว่าพื้นที่ดอนโดยทั่วไป

2. ชลประทาน ได้แก่ การสร้างอาคาร สะพาน ถนน อ่างเก็บน้ำ คลองส่งน้ำ คันกันน้ำ ประตูควบคุมน้ำ และคลองระบายน้ำในบริเวณพื้นที่ป่าพรุ แต่เนื่องจากดินในพื้นที่ดังกล่าวมีความอ่อนตัวสูง ไม่มีความสามารถในการรับน้ำหนัก มีเสถียรภาพต่ำสามารถบดอัดให้แน่นได้ อาคาร สะพาน และ สิ่งก่อสร้างที่อยู่บนดินเหล่านี้มักจะทรุดหรือแตกร้าว จึงไม่เหมาะที่จะใช้ในการก่อสร้าง

3. การประมง ได้แก่ การขุดบ่อเลี้ยงปลา การจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติในบริเวณป่าและตามพื้นที่ป่าในช่วงฤดูน้ำท่วม ในบริเวณที่ดินและน้ำแปรสภาพเป็นกรดจัดการ

เสี่ยงปลาที่ไม่ประสบความสำเร็จนัก สัตว์น้ำก็ไม่สมารถทนต่อสภาพเช่นนี้ได้ จึงพากันย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่ดังกล่าวไปอยู่ตามแม่น้ำลำคลองบริเวณที่น้ำไม่มีสภาพเป็นกรด

4. ปศุสัตว์ ได้แก่การใช้ทุ่งหญ้าธรรมชาติในบริเวณป่าพรุเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และการปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ แพะ แกะ โค และกระบือ เป็นต้น แต่ในพื้นที่ซึ่งดินและน้ำมีฤทธิ์เป็นกรด สัตว์เหล่านี้ไม่สามารถใช้น้ำตามธรรมชาติดื่มกินได้ และหญ้าที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่เช่นนี้สัตว์ก็ไม่ชอบกิน ผลผลิตที่ได้จึงต่ำ

5. ที่อยู่อาศัย โดยการสร้างบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานในบริเวณรอบๆ พื้นที่ป่าพรุพร้อมกับการปลูกพืชเกษตร แต่มีปัญหาเรื่องการใช้ไฟ เนื่องจากน้ำในบริเวณพื้นที่ป่าพรุโดยทั่วไปมีสีค่าคล้ำมีรสฝาดหรือรสเปรี้ยวไม่เหมาะสำหรับการบริโภคส่วนใหญ่จึงมักตั้งบ้านเรือนตามบริเวณที่ดอนและใช้พื้นที่พรุในการทำนาและปลูกพืชผักสวนครัว ซึ่งอยู่แยกต่างหากจากบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน

6. การใช้ไม้จากป่าและการเก็บหาของป่าไม้หลายชนิดจากป่าพรุสามารถใช้ในกิจการที่การความแข็งแรงได้อย่างดี ได้แก่ ดั้งหนใบใหญ่ ช่างไห สะเดี้ยว ดินเปิดพรุ สะท้อนพรุ กาบพร้าว มะขัง อ้ายบัว ออกปลาช่อง จอแกะ และปาหนันช้าง เป็นต้น ดินที่มีลำดับขนาดใหญ่ได้มีการใช้ทำเรือ โดยเฉพาะเรือที่ทำจากต้นดั้งหนใบใหญ่มีความทนทานสูงสามารถใช้งานได้นานถึง 20 ปี ส่วนเรือที่ทำจากต้นจอแกะ ถ้าทำจากส่วนที่เป็นแก่นไม้สามารถใช้งานได้ถึง 15-20 ปี สำหรับเรือที่ทำจากต้นสะเดี้ยวใช้งานได้เพียง 2-3 ปี นอกจากนี้ยังมีการเผาถ่านและการเก็บหาของป่า ได้แก่ ผลหลุมพี หวายและน้ำผึ้ง สำหรับบริโภคในครัวเรือนและส่งขายในตลาดเป็นบางเวลา

7. ป่าพรุเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ สัตว์ป่าที่พบ ได้แก่ หมิ ลิง ค่าง ไก่ และนกนานาชนิด โดยที่สัตว์ป่าจะหาอาหารจากพืชน้ำสัตว์น้ำ และพืชผลในป่า เนื่องจากน้ำบริเวณพื้นป่ามีระดับดิน ตามบริเวณที่เป็นช่องว่างของป่า แสงอาทิตย์จึงส่องถึงพื้นป่าทำให้พืชนานาชนิดเจริญเติบโตดี จึงเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำประเภท ปลา ปู กุ้ง หอย เต่า และอื่นๆ สัตว์น้ำเหล่านี้ดำรงอยู่ตามระดับน้ำที่ขึ้นลงในฤดูกาลต่างๆ

8. การใช้ประโยชน์จากดินอินทรีย์ (Peat) ซึ่งเป็นดินที่เกิดจากการทับถมของซากพืชที่ล้มตาย ส่วนใหญ่ยังไม่มีการสลายตัวหรือมีการสลายตัวน้อยมาก ปัจจุบันได้มีการนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้แก่ ใช้ทำปุ๋ยอินทรีย์ ใช้เพาะชำกล้าไม้ และใช้เป็นเชื้อเพลิง เป็นต้น

1.4 การกำหนดเขตการใช้ที่ดินในบริเวณพื้นที่ป่าพรุ

ผลจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าพรุอย่างไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ทำให้ป่าพรุบางแห่งเสื่อมโทรมลงไปจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไปต้องปล่อยให้ร้างไว้ตามสภาพธรรมชาติ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทุกคนทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะราษฎรที่อาศัยอยู่

โดยรอบๆ ป่าพรุโดยทั่วไปมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ เพราะพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรให้ผลผลิตน้อยมาก ราษฎรเองก็ไม่มีความรู้ในการที่จะแก้ไขพื้นที่นั้นให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ การพัฒนาจึงเป็นไปได้ยากลำบาก จึงควรกำหนดเขตการใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่พรุออกเป็น 3 เขต คือ เขตสงวน เขตอนุรักษ์ และเขตพัฒนา โดยพิจารณาจากข้อมูลทางด้านกายภาพที่คาดว่าจะมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณพื้นที่พรุดังกล่าว

1. เขตสงวน (Preservative Zone) เป็นบริเวณพื้นที่พรุที่ยังคงสภาพเป็นป่าธรรมชาติอย่างสมบูรณ์และยังไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์ปกปิดพื้นป่ามีน้ำท่วมขังตลอดปีในฤดูฝน ระดับน้ำท่วมสูงสุดถึงประมาณ 2 - 3 เมตร พื้นป่ามีลักษณะเป็นเนินสูงๆ ต่ำๆ เกิดจากการทับถมของใบไม้กิ่งไม้แห้งที่ล่องหล่นจากชั้นเรือนยอดของป่าต้นไม้ส่วนใหญ่แตกกรากค้ำยันหรือแตกพุ่มอนบริเวณโคนต้น ดินเป็นดินอินทรีย์ (peat) ทั้งหมดทับถมกันหนาประมาณ 1 - 3 เมตร ได้ชั้นดินอินทรีย์ลงไปเป็นดินเลนสีเทาปนน้ำเงินซึ่งมีสารประกอบไพไรท์ (FeS_2) สะสมอยู่เป็นปริมาณมาก ในเขตนี้มีพืชพรรณธรรมชาติขึ้นเบียดปนกันเกือบร้อยชนิด ความสูงทั้งหมดของต้นไม้อยู่ในระดับ 20 - 30 เมตร พืชพื้นล่างที่ขึ้นอยู่บริเวณพื้นป่ามีทั้ง ไม้พุ่ม เถาวัลย์ ปาล์ม หวาย และเฟิร์นนานาชนิด

2. เขตอนุรักษ์ (Conservative Zone) เป็นบริเวณพื้นที่ป่าพรุซึ่งพืชพรรณธรรมชาติถูกทำลายไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ป่าถูกแผ้วถางและถูกไฟไหม้ทำความเสียหายในช่วงปีที่อากาศแล้งจัด และยังไม่มีการพัฒนาเข้าไปดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี และดินเปียกชื้นตลอดปี ในช่วงฤดูฝนระดับสูงจากผิวดินตั้งแต่ 20-30 เซนติเมตรไปจนถึง 1 เมตร ดินมีทั้งดินอินทรีย์และดินมีทั้งดินอินทรีย์และดินอนินทรีย์ ส่วนใหญ่เป็นดินอินทรีย์ทับถมกันหนา ประมาณ 1 - 3 เมตร ดินชั้นล่างเป็นดินเลนที่มีสารประกอบกำมะถันสะสมอยู่ น้ำที่ท่วมขังอยู่ในบริเวณส่วนใหญ่มีฤทธิ์เป็นกรดจัด มีสีดำหรือสีน้ำตาลปนดำ เนื่องจากมีสารอินทรีย์ปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเสม็ดขาวและป่าที่ได้รับ ความเสียหายจากไฟป่า ปกติมีพืชพวกคมบาง ย่านลำเท็ง กกเหลี่ยม กกชี่หมา กระจูดใหญ่ กระจูดหนู และพืชพวกหญ้าปล้องขึ้นเป็นพืชพื้นล่าง หรือเป็นพื้นที่ซึ่งในอดีตถูกแผ้วถางใช้ทำการกสิกรรม ต่อมาปล่อยทิ้งร้างไป และมีไม้เสม็ด ขาวคมบาง กกเหลี่ยม กกชี่หมา กระจูดใหญ่ กระจูดหนู และพืชพวกหญ้าปล้องขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น

3. เขตพัฒนา (Development Zone) เป็นบริเวณพื้นที่พรุที่ได้มีการระบายน้ำออกไปแล้วพืชพรรณธรรมชาติดั้งเดิมถูกแผ้วถางจนหมดพื้นที่ใช้เพื่อกิจกรรมทางการเกษตรและมีโครงการพัฒนาต่างๆ เข้าไปดำเนินงานอย่างต่อเนื่องพื้นที่เหล่านี้ได้จัดสรรที่ดินให้ราษฎรเช่าอยู่และทำกินอย่างถาวร ส่วนใหญ่มีโครงการชลประทานเข้าไปดำเนินงานระบายน้ำออกจากพื้นที่ ซึ่งโดยทั่วไปพื้นที่มีน้ำท่วมขังในช่วงฤดูฝนในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ระดับน้ำท่วมลึก ประมาณ 0.3 - 1 เมตร ในช่วงฤดูแล้งตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ระดับน้ำลดลงจนต่ำกว่าผิวดินประมาณ 0.5 - 1 เมตร ในเขตนี้

ดินมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ เช่นดินส่วนใหญ่เป็นดินอินทรีย์ทับถมกันเป็นชั้นหนาไม่เกิน 2.5 เมตร เป็นกรดจัดและมีคุณภาพทางการเกษตรต่ำ ได้ชั้นดินอินทรีย์ลงไปมีทั้งชั้นดินเลนสีน้ำเงินและดินทราย หรือดินเป็นดินอินทรีย์ซึ่งทั้งดินและน้ำมีฤทธิ์เป็นกรดจัด หรือ ดินมีทั้งดินอินทรีย์และดินอนินทรีย์ปนกันอยู่ (ชรินทร์ สมานธิ, 2536 : 35-36)

การกำหนดเขตการใช้ที่ดินในบริเวณพื้นที่ป่าพรุตามแนวคิดของชรินทร์ สมานธิ โดยแบ่งออกเป็น 3 เขตดังกล่าว มีความสอดคล้องกับงานของพิสุทธิ วิจารณ์โสธน์ และวุฒิชชาติ สิริช่วยชู (2529 : 3-16) ที่ได้ศึกษาข้อมูลดิน ข้อมูลสภาพการใช้ที่ดิน ข้อมูลด้านป่าไม้ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพน้ำและโครงการชลประทาน ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินและการถือครองที่ดินของพื้นที่พรุจังหวัดนราธิวาส ในการพิจารณากำหนดเขตการใช้ที่ดินในพื้นที่พรุจังหวัดนราธิวาส และได้จำแนกเขตการใช้ที่ดินในพื้นที่พรุจังหวัดนราธิวาส ออกเป็น 3 เขต เช่นเดียวกัน ได้แก่ เขตพัฒนา เขตอนุรักษ์ และเขตสงวน

1.5 แนวทางการดำเนินงานพัฒนาพื้นที่ป่าพรุ

โครงการพัฒนาต่างๆ ที่ดำเนินการในเขตพื้นที่ป่าพรุซึ่งได้จำแนกเขตการใช้ที่ดินออกเป็น 3 เขตดังกล่าว จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันในหลายด้าน ทั้งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยดำเนินงานแบบผสมผสานอาศัยความร่วมมือของหลายหน่วยงาน ทั้งหน่วยงานในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ตามแนวทางการพัฒนาที่ได้กำหนดไว้ดังนี้ (ชรินทร์ สมานธิ, 2536 : 36-37)

1. เขตสงวน เป็นเขตที่ได้ดำเนินการสงวนรักษาป่าไว้อย่างเข้มงวด เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้มีการพัฒนาตัวเองไปตามสภาพธรรมชาติ ไม่ให้ถูกรบกวนจากมนุษย์ ในเขตนี้ควรประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุทยาน หรือป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจะทำให้การดูแลพื้นที่เหล่านี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งควรมีการจัดทำคันดินกั้นน้ำรอบเขตพื้นที่ป่าและ จัดทำประตูควบคุมระดับน้ำตามบริเวณปากแม่น้ำลำคลอง การสร้างประตูควบคุมระดับน้ำดังกล่าว ควรดำเนินการในบริเวณปากแม่น้ำลำคลองทุกสายที่ไหลออกมาจากป่าพรุ ซึ่งจะทำให้การควบคุมระดับน้ำในป่าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. เขตอนุรักษ์ เป็นเขตที่ดำเนินการฟื้นฟูให้กลับเป็นป่าดั้งเดิมเพื่อเปลี่ยนไปเป็นเขตสงวนหรือเขตพัฒนา โดยการใช้พื้นที่กระทำกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพื้นที่พรุโดยไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของป่า

3. เขตพัฒนา เป็นเขตที่กำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินงานร่วมกันพัฒนาพื้นที่เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น

1.6 ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่ป่าพรุ

ป่าพรุที่ผ่านการรบกวนจากมนุษย์ และได้มีการพัฒนาเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ นั้น ปรากฏว่า ดิน น้ำ และ สภาพแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ป่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ได้แก่ (ชรินทร์ สมานี, 2536 : 33-35)

1. ดินแปรสภาพเป็นดินเปรี้ยวจัด เนื่องจากดินเป็นดินอินทรีย์ (Peat) ซึ่งเป็นชั้นของซากพืชที่ล้มตาย และอยู่ในระหว่างการสลายตัวทับถมกันอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่า ได้ชั้นดินเลนสีน้ำเงินมีสารประกอบไพไรท์ (FeS_2) สะสมอยู่ในระหว่างอนุภาคของดิน ในสภาพธรรมชาติที่มีน้ำท่วมขัง ดินและน้ำยังไม่มีสภาพเป็นกรดเมื่อพื้นที่ถูกระบายน้ำออกไป ดินเริ่มแห้งสารประกอบไพไรท์จะทำปฏิกิริยากับอากาศเกิดกรดกำมะถัน (H_2SO_4) และสารประกอบจาโรไซท์ ($KFe_3(SO_4)_2(OH)_6$) มีสีเหลืองคล้ายสีของฟางข้าว ในระยะนี้ดินแสดงฤทธิ์เป็นกรดอย่างรุนแรงค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดิน (pH) ประมาณ 3-4 เท่านั้น

2. ชั้นดินเกิดการยุบตัว สาเหตุของการยุบตัวเกิดขึ้นเนื่องจากการแผ้วถางป่าและการเผาวัชพืชตามพื้นที่ป่า เมื่อดินแห้งก็มีศักยภาพที่จะติดไฟได้ง่าย ทำให้ชั้นดินอินทรีย์ถูกเผาทำลายและมีความหนาแน่นลดลง การแห้งตัวและการสูญเสียน้ำออกจากช่องว่างระหว่างอนุภาคของดิน ทำให้อนุภาคของดินที่เกาะกันอยู่อย่างหลวมๆ เกิดการหดตัวและน้ำหนักของดินเองทำให้มีการอัดตัวแน่นขึ้น จุลินทรีย์ที่อยู่ในดินยังเป็นตัวการที่ทำให้เกิดการสลายตัว ในสภาพที่น้ำแช่ขังอยู่การสลายตัวเป็นไปได้ช้ามาก เมื่อน้ำลดระดับต่ำกว่าผิวดิน และดินเริ่มแห้ง การสลายตัวจะเป็นไปอย่างรวดเร็วจนทำให้ดินมีอนุภาคเล็กลง และมีปริมาตรน้อยลง การที่ได้มีการขุดเอาดินชั้นบนออกไปและการที่ผิวดินถูกพัดพาไปโดยกระแสน้ำหรือลม ทำให้ชั้นดินมีความหนาแน่นลดลงไปปีละหลายๆ

3. ดินหมดสภาพในการที่จะอุ้มน้ำ ดูดซับ และปลดปล่อยธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อพืช เกิดจากการเผาวัชพืช ทำให้ดินแห้งตัวลงถึงระดับที่ไม่มีความชื้นเหลืออยู่ในอนุภาคของดินเลยทำให้การเติบโตของต้นพืชหยุดชะงักไป

4. ดินเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมี เมื่อดินได้รับความร้อนสูงหรือถูกเผาไหม้ธาตุอาหารบางอย่าง เช่น ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โปรแตสเซียม และแมกนีเซียม ถูกปลดปล่อยออกมาโดยขบวนการแปรสภาพสารอินทรีย์เป็นสารอนินทรีย์ (mineralization) ในสภาพไนโตรเจนถูกปลดปล่อยออกมาในรูปของแอมโมเนีย และจุลินทรีย์พวกไนโตรโซโมนัส และไนโตรแบคเตอร์ทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงแอมโมเนียเป็นไนเตรค และไนไตรท์ ตามลำดับ ซึ่งมีค่าอัตราส่วนระหว่างคาร์บอนกับไนโตรเจน (C/N ratio) ประมาณ 38 ซึ่งน้อยมากและส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้โดยจุลินทรีย์ในดินมากกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อพืช ธาตุฟอสฟอรัสส่วนใหญ่อยู่ในรูปของสารอินทรีย์ซึ่งพืชไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ปกติธาตุฟอสฟอรัสที่เป็นประโยชน์ต่อพืชมีอยู่เพียง 12-15 ส่วนในล้านส่วนของดิน (ppm) เท่านั้น ซึ่งเป็นปริมาณที่น้อยมากสำหรับธาตุโปรแตสเซียมที่เป็นประโยชน์ต่อพืชมีอยู่ประมาณ 38-80 ส่วนในล้านส่วนของดิน

ซึ่งเป็นปริมาณค่อนข้างน้อย และในดินที่มีการเผาชั้นดินอินทรีย์ ปริมาณของธาตุโปแตสเซียมเพิ่มขึ้นเป็น 133-188 ส่วนในล้านส่วนของดินเท่านั้น

5. การเกิดสันทรายบริเวณปากแม่น้ำลำคลอง เป็นผลมาจากการขุดคลองระบายน้ำ จากพื้นที่ป่าพรุออกสู่ทะเล ทำให้น้ำไหลเป็นทางตรงและมีความเร็วมากขึ้น ความเร็วของกระแสน้ำและการกระทำของกระแสน้ำผลักดันให้สันทรายบริเวณปากแม่น้ำลำคลองยื่นออกไปในทะเลมากขึ้นและเมื่อมีการสร้างประตูควบคุมน้ำ ในช่วงเวลาที่มีการปิดประตูและช่วงฤดูแล้งซึ่งระดับน้ำในพื้นที่พรุลดลงจนมีระดับใกล้เคียงระดับน้ำทะเล แรงดันของกระแสน้ำที่ออกสู่ทะเลมีน้อย คลื่นทะเลก็จะพาทรายมากองทับถมปิดปากแม่น้ำลำคลอง ในช่วงเวลาดังกล่าวการระบายน้ำจึงเป็นไปได้ช้า

6. น้ำเค็มรุกล้ำเข้ามาในแผ่นดิน เป็นผลมาจากการขุดคลองระบายน้ำ กระแสน้ำที่เคยไหลผ่านสันทรายออกสู่ทะเล ได้เปลี่ยนทิศทางมาไหลลงสู่คลองระบายน้ำ ทำให้กระแสน้ำจากพื้นที่พรุไหลผ่านบริเวณนั้นน้อยลง บางแห่งไม่มีกระแสน้ำจากพื้นที่พรุไหลผ่านบริเวณนั้นออกไปอีกเลย เป็นเหตุให้น้ำเค็มจากทะเลไหลผ่านสันทรายเข้ามาในแผ่นดิน ทำให้ดินในบริเวณนั้นแปรสภาพเป็นดินเค็ม และเป็นอันตรายต่อพืชทุกชนิดที่ไม่สามารถทนต่อสภาพดินเค็มได้

7. ระบบนิเวศของป่าถูกทำลาย เกิดจากการระบายน้ำออกจากพื้นที่ป่าโดยปราศจากการควบคุมระดับน้ำ ทำให้ระดับน้ำลดลงจนมีระดับต่ำกว่าระดับพื้นผิวดินในป่า พื้นที่ป่าจึงแห้งพวกพืชน้ำที่เคยเจริญเติบโตก็พากันแห้งตายทับถมกันอยู่บริเวณพื้นป่า รอบบริเวณพื้นที่ป่าก็เกิดการบุกรุกแผ้วถางป่า แล้วจุดไฟเผาวัชพืชโดยปราศจากการควบคุม ไฟป่าก็จะไหม้ลุกลามไปตามชั้นดินที่แห้ง พืชที่ขึ้นอยู่ส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถทนต่อความร้อนของไฟได้ เนื่องจากมีการสูญเสียน้ำออกจากลำต้นอย่างรุนแรง ต้นพืชที่มีขนาดเล็กก็จะถูกเผาไหม้เป็นถ้ำถ่านไป ส่วนไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ก็กิ่งใบหมดและยืนต้นแห้งตายเป็นจำนวนมาก

8. แหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าถูกทำลาย เกิดจากการระบายน้ำออกไปจนมีระดับต่ำกว่าพื้นป่า พื้นที่ป่าถูกแผ้วถางและเผาทำลายเพื่อใช้พื้นที่ทำการกสิกรรม สัตว์ที่เคยอาศัยอยู่บริเวณดังกล่าว และแสวงหาอาหารจากภายในป่า ก็ขาดที่อยู่อาศัยและขาดแคลนอาหารทำให้สัตว์ป่าลดจำนวนลงไป บ้างก็ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในแห่งใหม่ แต่ส่วนใหญ่ถูกล่าเป็นอาหารและส่งขายในตลาด จนทำให้พื้นที่ป่าบางแห่งไม่มีสัตว์ป่าเหลืออยู่อีกเลย

9. สัตว์น้ำลดปริมาณลงไป เกิดจากการระบายน้ำจนทำให้ระดับน้ำต่ำกว่าพื้นป่า เป็นเหตุให้สัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ตามบริเวณพื้นป่าตายไปเป็นจำนวนมาก บางส่วนถูกบังคับให้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ตามแม่น้ำลำคลองที่มีน้ำขังอยู่ แต่มีปริมาณออกซิเจนที่ใช้ในการหายใจ และมีอาหารจำกัด เนื่องจากท้องน้ำมีความลึกมากเกินไป แสงอาทิตย์ไม่สามารถส่องถึงพื้นลำคลอง การสังเคราะห์แสงของพืชน้ำบริเวณพื้นลำคลองจึงหยุดชะงัก และธาตุอาหารที่พวกมันลอยอยู่ในน้ำส่วนใหญ่อยู่ในรูปที่พืชไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ การเจริญเติบโตของพวก

พืชน้ำและสัตว์น้ำจึงถูกกำจัด ระบบนิเวศของแม่น้ำลำคลองในบริเวณป่าพรุจึงไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร

10. น้ำมีฤทธิ์เป็นกรด บริเวณพื้นที่ป่าพรุที่ถูกรบกวนจากมนุษย์เพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ และดินแปรสภาพเป็นดินเปรี้ยว กรดที่แทรกตัวอยู่ระหว่างอนุภาคของดินก็ละลายออกสู่ท้องน้ำเป็นเหตุให้น้ำมีสภาพเป็นกรดและมีรสเปรี้ยวไปด้วย โดยทั่วไปค่าความเป็นกรดเป็นด่างของน้ำ (pH) ประมาณ 4-5 ปกติมีสีดำน้ำจนถึงสีน้ำตาลปนดำ ขุ่นข้นสกปรก ไม่เหมาะสำหรับใช้บริโภคในครัวเรือน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเกี่ยวกับป่าพรุ พอที่จะสรุปได้ว่าป่าพรุเป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบชนิดหนึ่งที่มีลักษณะ โครงสร้างและความหลากหลายทางชีวภาพที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองที่แตกต่างจากสังคมพืชป่าไม้ประเภทอื่นๆ ด้วยลักษณะดังกล่าวป่าพรุจึงเป็นแหล่งพึ่งพิงทรัพยากรที่สำคัญของชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง และเป็นแหล่งรวมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มนายทุนและผู้มีอำนาจบางกลุ่ม จากการที่ป่าพรุเป็นป่าไม้ที่มีประโยชน์ต่อชาวบ้านและคนกลุ่มต่างๆ นี้เอง ปัญหาต่างๆ จึงเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุในแต่ละพื้นที่ ซึ่งปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน และนับวันปัญหาดังกล่าวจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น และยังคงเป็นปัญหาที่รอการแก้ไขจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง

2. แนวคิดสิทธิชุมชน

มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ไม่เพียงแต่มี “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” เท่านั้น หากยังมี “ศักดิ์ศรี” แห่งความเป็นพวกพ้อง หมู่เหล่า และ “ศักดิ์ศรีแห่งชุมชน” ด้วยเหตุนี้ กระบวนทัศน์ “สิทธิชุมชน” จึงเกิดขึ้นในทุกห้วงแห่ง มิใช่โดยการสร้างขึ้นใหม่จากความว่างเปล่าหรือจินตนาการ ทว่าจากฐานทรัพยากร อันเป็นพื้นภูมิที่มาของ “ฐานราก” ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ดั้งเดิม โดยบรรพชนแต่ละชั่วรุ่นของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ได้สั่งสมสืบทอดต่อเนื่องกันมาอย่างเป็นพลวัต

การใช้ “สิทธิชุมชน” ในการกำหนดเจตจำนงตนเอง มิใช่เป็นการแบ่งแยกดินแดน หากเป็นการปลดปล่อยชุมชนให้เป็นอิสระจากการครอบงำกษัตริย์ ชูครีศ รุกส์ ล่วงละเมิด จากอำนาจภายนอกชุมชนที่เหนือกว่าการใช้ “สิทธิชุมชน” ในการกำหนดเจตจำนงตนเอง เป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจขึ้นมาใหม่ โดยมีศีลธรรมกำกับ และมีวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนเป็นเครื่องนำทาง เพื่อนำพาสังคมประชาชาติไทยไปสู่ความเป็นอารยประเทศ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใด (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2548)

สิทธิชุมชนเป็นสิทธิที่สังคมยังคงมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่มาก โดยเฉพาะสังคมที่เน้นความเป็นปัจเจกจะมองสิทธิชุมชนเป็นเพียงสิทธิอย่างหนึ่งหรือประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเช่นเดียวกับสิทธิเด็ก สิทธิสตรี และสิทธิผู้สูงอายุ เป็นต้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วสิทธิชุมชนไม่ได้มีสถานะแบบเดียวกับสิทธิที่กล่าวมา และสิทธิชุมชนก็มิได้แยกออกไปจากสิทธิบุคคลหรือปัจเจกในลักษณะที่อยู่กันคนละส่วน ในการทำความเข้าใจสิทธิชุมชน จะต้องเข้าใจว่า สิทธิชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนที่ไม่สามารถแยกออกมาได้ เนื่องจากโดยธรรมชาติของคนเมื่อเกิดมาแล้วจะต้องอยู่ร่วมกัน ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น และต้องมีฐานะอย่างหนึ่งอย่างใดในชุมชนหรือสังคม ดังนั้นบุคคลก็จะมีสิทธิที่เป็นทั้งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิกลุ่มหรือชุมชนซึ่งเป็นสิทธิในฐานะสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนนั้น และจะไม่มีสิทธิบุคคลหรือสิทธิปัจเจกใดที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสิทธิชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง นั่นคือหากมนุษย์คนใดถูกทำให้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับใครเลย สิทธิในฐานะสมาชิกของชุมชนก็จะหมดไป และคนๆ นั้นก็จะไม่มีสมรรถนะหรือขีดความสามารถเพียงพอที่รักษาสิทธิส่วนบุคคลของตัวเองไว้ได้ หมายความว่า ปัจเจกชนที่โดดเดี่ยวจะไม่มีพลังหรือขีดความสามารถในการเรียกร้องปกป้องยืนยันสิทธิของตนเองจากการละเมิดหรือคุกคามได้เลย

ดังนั้น ความพยายามที่จะแยกเอาสิทธิชุมชนออกไปเป็นกลุ่มสิทธิอีกกลุ่มหนึ่งต่างหากจากสิทธิมนุษยชน ก็เท่ากับเป็นการบอกว่าสิทธิชุมชนไม่เกี่ยวข้องกับสิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการตัดสินใจหรือกำหนดชีวิตตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชน ทั้งที่ข้อเท็จจริงแล้วสิทธิชุมชนและสิทธิปัจเจกเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ให้สิทธิทั้งสองมีความเข้มแข็ง ในทางตรงกันข้ามหากสิทธิชุมชนถูกปฏิเสธ ทำลาย หรือแยก

ขาดออกจากสิทธิมนุษยชนไปอยู่ในสถานะเดียวกับสิทธิเด็กหรือสิทธิอื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน สิทธิปัจเจกเองก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ และไม่สามารถต้านทานการละเมิดสิทธิจากพลังของกลุ่มทุนหรือพลังของกลุ่มใดๆ ได้

สิทธิชุมชนที่สำคัญและปรากฏอยู่ในกฎหมายระหว่างประเทศ คือ สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเอง ซึ่งหมายถึง สิทธิในการกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยตัวเอง สิทธิในการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สิทธิในการมีอาหารพอเพียงและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และสิทธิในการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน (บัณฑิต เอื้อวัฒนานุกุล, 2548)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า สิทธิชุมชน ถ้ามองในแง่ปัจจุบัน สามารถมองได้สองระดับ ระดับที่หนึ่งคือ สิทธิชุมชนที่คนภายนอกยอมรับสิทธิชุมชนนั้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างจะครอบงำ เมื่อประชาชนต่อสู้เคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนนั้นเป็นการต่อสู้เคลื่อนไหวกับอะไรที่อยู่ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล บริษัท ร้านค้า ระดับที่สอง เป็นสิทธิชุมชนที่ภายในชุมชนยอมรับสิทธิชุมชนของตนเอง ถ้าเรามองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์จะพบว่า จากภายนอกเข้าไปกระทบสิทธิชุมชนของแต่ละชุมชนไม่ค่อยมี เนื่องจากคนภายนอกไม่มีสมรรถภาพพอที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับตัวชุมชนข้างในได้ การยอมรับสิทธิชุมชนภายในค่อนข้างจะแข็งแรง เพราะเขาอยู่โดยต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้ต้องเคารพในสิทธิซึ่งกันและกันอย่างสูงทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิการใช้ทรัพยากร มันจะมีระเบียบ หรือแม้กระทั่งเป็นลายลักษณ์อักษรในบางชุมชนที่จะต้องทำให้เกิดการยอมรับสิทธิการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชนอย่างแข็งแรง จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 คนภายนอกไม่ว่าจะเป็นรัฐ ธุรกิจเอกชน เริ่มเข้าไปจัดการแทรกแซงสิทธิการใช้ทรัพยากรต่างๆ ของชุมชน โดยอาศัยกฎหมายและกลไกอื่นๆ ที่รัฐวางไว้ ซึ่งค่อนข้างเอื้อประโยชน์ให้คนภายนอก เหตุสำคัญคือ เมื่อตอนที่มีการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ความต้องการของรัฐบาลในเวลานั้นคือการเผชิญหน้ากับตะวันตก รัฐบาลพยายามที่จะไม่ให้มีอำนาจใดๆ ที่จะขึ้นมาท้าทายอำนาจของส่วนกลาง เพราะเกรงว่าจะเป็นการทำให้เกิดการแทรกแซงของอำนาจตะวันตกได้ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของระดับเจ้าเมือง หรือว่าประเทศราช เก้ากัณฑ์ รวมไปถึงอำนาจระดับชุมชนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเมื่อไรก็ตามที่มีการเคลื่อนไหวของอำนาจชุมชนท้องถิ่น ที่จะคานอำนาจกับรัฐบาลกลาง จะมีการใช้วิธีรุนแรง เช่น กรณีการปราบกบฏผีบุญทั้งหลาย และยังมาถึงสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นยุคที่เพิ่มอำนาจรัฐบาลกลางอย่างมาก มีการออกกฎหมายที่เปิดการใช้ทรัพยากรให้กับคนภายนอกมากขึ้น โดยเชื่อว่าการพัฒนาคือการที่คนมาค้ากับการใช้ทรัพยากร (วรินทร์า ไกยรวงศ์, 2548)

ยศ สันตสมบัติ (2548) กล่าวว่า "สิทธิชุมชน หมายถึง "สิทธิร่วม" เหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า โดยนัยนี้ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้น แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทั้งหมดจะมี "สิทธิตามธรรมชาติ" ในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึง

"ความเป็นธรรมทางสังคม" เป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น ชุมชนหลายแห่งมีกฎเกณฑ์อนุญาตให้แต่เฉพาะครัวเรือนที่แต่งงานใหม่และยากจนเท่านั้น จึงจะมีสิทธิตัดไม้เพื่อใช้ส่วนตัว ในขณะที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีจะไม่ได้รับสิทธิอันนั้น

เสน่ห์ จามริก (2548) กล่าวว่า "สิทธิชุมชน" คือ การให้ชุมชน ชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเอง เป็นตัวของตัวเองเป็นอิสระโดยตัวเอง ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นจะต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่โลกกำลังจ้องอยู่

ดังนั้น "สิทธิชุมชน" จึงเป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้ภูมิปัญญาและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่เป็นฐานความอยู่รอดของชุมชน คือ ภูมิปัญญาในการเข้าใจและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้อำนาจจัดความสัมพันธ์ให้การใช้ทรัพยากรดังกล่าวมีความยั่งยืน และคนสามารถใช้ประโยชน์ได้เท่าเทียมกัน (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ, 2546 : 362)

ลักษณะของ "สิทธิชุมชน" ซึ่งได้ถูกตั้งคำถามอย่างมากจากวงการนิเทศศาสตร์กระแสหลักว่า ธรรมชาติของสิทธิชุมชนที่ค้นพบมีลักษณะอย่างไร จากกรณีศึกษาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำให้สามารถที่จะประมวล "ความเป็นธรรมชาติของสิทธิชุมชน" ที่มีลักษณะเด่นๆ (ไพสิฐ พาณิชยกุล, 2548) ดังนี้

1. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชน เป็นอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน
2. กระบวนการในการเกิดขึ้นของสิทธิชุมชนในแต่ละประเภท (ตามที่เกิดความขัดแย้งขึ้น) ไม่ได้เกิดจากความสัมพันธ์ในเชิงพันธะสัญญา หากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการภายในของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ที่ทดลองเรียนรู้สั่งสมขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมในระดับชุมชน และในหลายๆ กรณีที่มีการเลียนประสบการณ์ และผลิตซ้ำในทางความคิด
3. ตั้งอยู่บนสำนึกและความรับรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงมักจะไม่ใช่ปรากฏในรูปของบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร
4. กลไกในการบังคับเป็นไปโดยอาศัยวิธีการของแต่ละชุมชน ผ่านทางระบบความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
5. สิทธิชุมชนเป็นความพยายามของชุมชนที่จะจัดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนให้สอดคล้องกับการผลิตที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และมีทางเลือก
6. สิทธิชุมชนเป็นสิทธิที่มีเงื่อนไข ไม่ใช่สิทธิเด็ดขาด ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน
7. สิทธิชุมชนมักจะมีกลไกภายในชุมชน ที่เกื้อหนุนทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และให้โอกาสกับสมาชิกของชุมชน

ส่วนเลิตชาย ศิริชัย และคณะ (2546 : 361-362) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของสิทธิชุมชนไว้ดังนี้

1. บุคคลจะไม่มีสิทธิถาวรในทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ จะมีสิทธิชั่วคราวเมื่อใช้ทำกินหรือใช้ตั้งบ้านเรือน ถ้าเลิกทำกิน เลิกตั้งบ้านเรือน ที่ตรงนั้นไม่ว่าจะเป็นดินหรือน้ำหรือป่าก็จะกลับไปเป็นของส่วนร่วม ใครจะใช้ประโยชน์ต่อไปก็ได้ ไม่มีใครสามารถจับจองทรัพยากรไว้เป็นของตัวเองโดยไม่ใช้ประโยชน์ และจะจองไว้ใช้ประโยชน์เกินความจำเป็นไม่ได้

2. สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรของบุคคลจะไม่มีสิทธิในลักษณะที่เป็นสิทธิในการกีดกันผู้อื่น (Exclusion) โดยสมบูรณ์

3. การทำกินหรือการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรต่างๆ จะต้องไม่ทำลายฐานความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรนั้น ซึ่งเป็นหลักประกันว่าคนในชุมชนจะมีปัจจัยในการหล่อเลี้ยงชีวิตได้อย่างมั่นคงเพียงพอ

อย่างไรก็ตามภายใต้มุมมองสิทธิการใช้ของสิทธิชุมชนนั้น นอกจากจะไม่ใช้หลักการกีดกันแล้ว ยังมีหลักการสำคัญอื่นๆ ผลผสมผสานอยู่อีกก็คือ หลักการของ "สิทธิเชิงซ้อน" (Complexity of Rights) ซึ่งเป็นหลักในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกัน หรือหน่วยของสิ่งของหนึ่ง (อาพันธ์ กาญจนพันธ์, 2547 : 16)

นอกจากนี้แล้วมีงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องสิทธิหลายชิ้น ที่พบว่า สิทธิต่างๆ นั้นอยู่บนหลักการสิทธิตามธรรมชาติที่มนุษย์จะใช้แรงงานของตนเองเพื่อหาเลี้ยงชีพจากธรรมชาติ หรือสิทธิในการยังชีพจากธรรมชาติเพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ตามอัธยาศัย โดยมีสิทธิการใช้ตราบเท่าที่เขาจะใช้ประโยชน์อยู่ การใช้ก็คือการปรับเปลี่ยนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ ตลอดทั้งชุมชนท้องถิ่นยังมีสิทธิหน้าหมู่บ้าน สิทธิหน้าบ้าน ซึ่งเป็นสิทธิร่วมกันไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง มีหลักการพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรในระดับชุมชน ซึ่งยึดอยู่บนความคิดว่าด้วยสิทธิการใช้มากกว่าความเป็นเจ้าของ มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งถือเป็นสิทธิชุมชน ตามจารีตประเพณี เป็นสิทธิที่สะท้อนความคิดของชาวบ้านท้องถิ่นว่า พวกเขาน่าจะเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ด้วยได้ เพราะพวกเขาได้ดูแลรักษา ได้ใช้ประโยชน์และมีชีวิตผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มาเป็นเวลาช้านาน (ประชา ธรรมดา, 2548)

ดังนั้น จากที่กล่าวมาหากรัฐไม่มีการรับรองสิทธิชุมชน จึงไม่เพียงพอทำให้ชุมชนเดือดร้อนในแง่ของแหล่งทำกินและแหล่งที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการทำลายสิ่งสำคัญที่รัฐไม่เคยนึกถึง คือ วิญญาณของชุมชน ที่ผนึกชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปรากฏให้เห็นชัดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะเมื่อชุมชนไม่สามารถใช้อำนาจของตัวเองจัดการดูแลเรื่องทรัพยากรให้เป็นฐานในการเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างเพียงพอ ชุมชนก็คลอนแคลนระบบความคิดความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาเริ่มถูกฝ่าฝืนหรือทำลายเพื่อการดิ้นรนให้มีชีวิตรอด กรณีการไล่ที่หรือยึดที่ของชุมชนก็ยิ่งชัดเจนมาก เป็นการไล่คนออกจากวิญญาณของชุมชน แดกกระจัดพลัดพรายไปอยู่ในที่คนไม่ได้ผูกพันกับวิญญาณของบรรพชน

และประวัติศาสตร์ของชุมชน (เลิศชาย ศิริชัย, อุดม หนูทอง และคณะ, 2548) เพราะในความเป็นจริงแล้วสิทธิชุมชนนั้นเป็นทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความชอบธรรม และฐานคิดในการแสดงอัตลักษณ์และตัวตนของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคม ที่ประกอบขึ้นจากมิติต่างๆ อย่างหลากหลาย ซับซ้อน และมีพลวัต ขณะเดียวกันก็สามารถแสดงออกผ่านสิทธิต่างๆ ตลอดจนมีศักยภาพในการปรับตัวกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสิทธิชุมชนในมิติเกี่ยวกับระบบคุณค่าร่วมกันของชุมชน หรือทุนทางสังคมของท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นและจารีตกฎเกณฑ์ ซึ่งไม่ได้คงลักษณะหยุดนิ่งแบบอุดมคติ เพราะระบบคุณค่าทางศีลธรรมนั้นจะปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม โดยผ่านความขัดแย้งทางความคิดและวาทกรรม ด้วยการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มชนต่างๆ ในสังคม ซึ่งจะมีผลผลักดันให้เกิดการผลิตระบบคุณค่าและศีลธรรมขึ้นมาใหม่ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544 : 229,250)

แต่อย่างไรก็ตามสิทธิชุมชนจะไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้จริง ถ้าเราไม่สามารถทำให้ประชากรส่วนใหญ่ในสังคมเข้าใจว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องของการไปคัดค้านหรือจะไปขัดขวางการพัฒนาจริงๆ แล้ว ถ้าไม่มีสิทธิชุมชนต่างหาก การพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะการพัฒนาไม่ใช่หมายความว่า การพัฒนาไปสู่การมีตัวเลขความเจริญเติบโตที่มากขึ้น แต่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นหมายความว่า การมีส่วนร่วมและการแบ่งปันกันในสังคมที่เป็นธรรมมากขึ้น ขณะเดียวกันมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วย สองประเด็นนี้เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ไม่ใช่แค่ตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น

ถ้าเราคิดว่าการพัฒนาที่แท้จริง หมายถึง การกระจายทรัพยากรที่เป็นธรรม และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วไซ้ สิทธิชุมชนจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะจะส่งเสริมให้หรือสร้างแรงจูงใจให้คนในสังคม มีความสนใจที่จะลงทุนหรือที่จะผลิตมากขึ้น แทนที่จะใช้การพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบของการบริโภครายเดียว อย่างที่เรากำลังจะเข้าสู่แนวทางนั้นอยู่ หรือทำอยู่เวลานี้ ซึ่งจะเป็นหนทางนำพาให้เราเข้าสู่ทางตันมากขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2548 ข)

งานชิ้นนี้เป็นกรณีวิเคราะห์เกี่ยวกับการปรับตัวของชาวนาทำมกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องจากการเข้ามาของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เป็นการวิเคราะห์ที่เน้นการปรับตัวของชาวนาเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับงานวิจัยของเลิศชาย ศิริชัย (2538) ที่เน้นศึกษาการปรับตัวของชาวนาเช่นกัน โดยศึกษาเรื่อง การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า เมื่อชาวนาต้องสูญเสียที่ดินทำกินไปทั้งๆ ที่ภาระหน้าที่ในครอบครัวยังคงเดิม ทำให้ชาวนาจำต้องแสวงหากลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพเพื่อความมีชีวิตอยู่รอด ซึ่งกลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพต่อการสูญเสียที่ดินทำกิน ได้แก่ การทำนาเช่า ทำงานรับจ้างในสวน การทำงานรับจ้างในตัวเมืองทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การค้าขาย และการขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง เป็นต้น โดยสนใจอธิบายว่าการเลือกกลยุทธ์ต่างๆ ในการตอบสนองด้านอาชีพของครัวเรือนนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านอื่นๆ อย่างไรบ้าง ซึ่งครัวเรือนที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกันก็จะเลือกกลยุทธ์ในการตอบสนองด้านอาชีพที่ต่างกัน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของขจรจบ กุสุมาลี (2547) เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างรัฐทุน และท้องถิ่น ศึกษาจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณตำบลเกาะเพชร และตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยพบว่า โครงการพัฒนาต่างๆ ที่พยายามเข้ามาส่งเสริมในลุ่มน้ำปากพนัง กำลังแปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนในบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและทุนต่างเข้ามาครอบงำและสร้างทางเลือกที่จำกัดให้กับท้องถิ่น ดังนั้นผู้คนในท้องถิ่นจึงต่างพยายามปรับตัว เลือกสรรวิธีการ และแสวงหาทางออกให้กับตนเองตามเงื่อนไขและความสามารถที่มีอยู่ เพื่อต่อสู้และดิ้นรนให้ดำรงอยู่รอดภายใต้โครงสร้างแห่งอำนาจที่เป็นอยู่

งานวิจัยของเจษฎา โชติกิจภิวาทย (2542) เรื่อง การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการไร่มุขเวียนของชาวปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ภายใต้เงื่อนไขปัจจุบันจากการผนวกชุมชนเข้าสู่อำนาจของรัฐบาลและระบบตลาดนั้น เป็นผลให้มีความขัดแย้งในหลายระดับในสิทธิการเข้าถึงและควบคุมพื้นที่ ที่สำคัญคือความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน ชุมชนอ้างระบบจารีตประเพณี และสิทธิในการเข้าถึงควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ตามลักษณะสิทธิการใช้ ขณะที่รัฐอ้างนโยบายอนุรักษ์ กฎหมายและระบบกรรมสิทธิ์โดยการควบคุมของรัฐ รวมทั้งระบบตลาดที่เข้ามาแทรกแซงชุมชน เป็นผลทำให้ชาวปกากะญอต้องปรับตัวอย่างหลากหลายวิธี ซึ่งพบว่าชาวปกากะญอมีการปรับตัว 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก การทำไร่มุขเวียนแบบพึ่งพาและไม่ยั่งยืน รูปแบบที่สอง การทำไร่แบบเปลี่ยนผ่านและยั่งยืน และรูปแบบที่สาม การทำไร่แบบทางเลือกและยั่งยืน ซึ่งพบว่าการทำไร่มุขเวียนทั้ง 3 รูปแบบ คือ การถือครองที่ไรด์ล้ายกันในสองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก ครัวเรือนที่ปรับปรุงพื้นที่ไร่ให้ปลูกข้าวอย่างเข้มข้น หรือใช้เพื่อการเกษตรแบบถาวรหรือวนเกษตร จะยึดพื้นที่ไร่นั้นว่าตนเป็นเจ้าของ ส่วนลักษณะที่สอง คือ ครัวเรือนจะยังคงยึดหลักสิทธิการใช้ใน

พื้นที่ไร้หมุนเวียนที่พักคินไว้ รูปแบบการถือครองทั้งสองลักษณะ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชน แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านพยายามผสมผสานรูปแบบการถือครองที่ไร้ในเชิงซ้อน เพื่อรักษาระบบการทำไร่ของทั้งชุมชน ให้อยู่รอดได้ ภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ ที่กดดันมาจากภายนอก เพราะการถือครองที่ไร้ทั้งสองลักษณะเป็นการผสมลักษณะของกรรมสิทธิ์เอกชนกับกรรมสิทธิ์ร่วมให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีข้อจำกัดมาก สามารถปรับตัวได้บ้าง พร้อมๆ กับลดความขัดแย้งในชุมชน

สำหรับงานวิจัยของขจรจบ กุสุมาลี (2547) และงานวิจัยของเจษฎา โชติกิจภิวาทย (2542) เป็นงานที่มีลักษณะผลการศึกษางานประเด็นสอดคล้องกัน นั่นก็คือเป็นงานศึกษาที่พบว่าการเข้ามาของโครงการหรือนโยบายต่างๆ ของรัฐ ได้สร้างความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน และได้ส่งผลให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้าน ทั้งนี้ทั้งนั้นการปรับตัวของชาวบ้านก็เป็นการปรับตัวเพื่อแสวงหาหนทางเพื่อความอยู่รอดนั่นเอง

นอกจากนี้งานวิจัยของเจษฎา โชติกิจภิวาทย (2542) ยังมีลักษณะใกล้เคียงกับงานของ เนตรดาว ยังกุบล (2544) เรื่อง คนชายขอบกับกระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากร ซึ่งงานศึกษาทั้ง 2 ชิ้น ต่างก็ศึกษากระบวนการปรับตัวของชาวปกากะญอ เช่นเดียวกัน และนอกจากงานทั้ง 2 ชิ้นยังมุ่งเน้นการศึกษาความขัดแย้งระหว่างชาวปกากะญอกับรัฐเหมือนกันอีกด้วย เพียงแต่งานของเนตรดาว ยังกุบล นอกจากให้ความสำคัญกับความขัดแย้งระหว่างชาว ปกากะญอกับรัฐแล้ว ยังให้ความสำคัญกับความขัดแย้งที่เกิดจากกลุ่มคนพื้นราบ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย โดยผลการศึกษาดังกล่าวพบว่า ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่จอมทองเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจทางสังคม 4 กลุ่ม ได้แก่ รัฐ คนพื้นราบ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (มูลนิธิธรรมนาถ) และคนพื้นที่สูงปกากะญอ ภายใต้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นพบว่าคนพื้นที่สูงปกากะญอได้ถูกทำให้เป็นคนชายขอบ ที่สูญเสียอำนาจและความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากร ตลอดจนถูกเบียดขับออกจากการจัดการทรัพยากรและถูกจำกัดสิทธิการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากร แต่ในเวทีการต่อสู้ชุมชนปกากะญอไม่ได้ยอมจำนนต่อสภาวะการถูกทำให้เป็นคนชายขอบที่ถูกกีดกันสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรแต่เพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงกันข้าม ชาวปกากะญอได้พยายามปรับตัวต่อสู้ตอบโต้ โดยอาศัยกลยุทธ์หรือยุทธวิธีการเมืองนิเวศ (Political Ecology) ด้วยการนำเสนอภาพชาวปกากะญอในฐานะ “นักอนุรักษ์” ด้วยกระบวนการสร้างภาพ “ผู้อนุรักษ์” นั้นทำให้เห็นถึงการปรับตัวในการต่อสู้ ตอบโต้ และสร้างศักยภาพในการเข้าถึงเพื่อสร้างอำนาจช่วงชิงการจัดการพื้นที่ป่าหรือทรัพยากรของชาวปกากะญอ

จากงานศึกษาและงานวิจัยต่างๆ ที่กล่าวมา การปรับตัวจึงเปรียบเสมือนปฏิบัติการ (Practice) ของชาวบ้านที่กำลังตอบโต้ ต่อสู้ ดำรงสถานภาพ แสวงหาหนทางให้ตนเองดำรงอยู่ ภายใต้โครงสร้างอำนาจที่ใหญ่กว่าที่ครอบตัวเองอยู่ การปรับตัวจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างไร กลวิธีการปรับตัวของชาวบ้านเป็นการสร้าง

ความหลากหลาย (Diversification) ในทุกทาง เช่น การใช้และจัดการด้านแรงงาน การแสวงหาแหล่งสินเชื่อ แหล่งที่มาของรายได้ ชนิดของพืชที่ปลูกรวมทั้งพืชเศรษฐกิจที่ปลูกตามฤดูกาล วิธีการเพาะปลูก การอิงแบบแผนพฤติกรรมของวัฒนธรรมตลาดเสรีพร้อมกันไปกับวัฒนธรรมของระบบอุปถัมภ์ เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์และการร่อยหรอของทรัพยากร (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536)

ดังนั้นในสถานการณ์ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านถูกเบียดขับให้ตกอยู่ในสภาวะชายขอบของสังคม และถูกกีดกันจากการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ชาวบ้านในฐานะเจ้าของทรัพยากรจึงได้พยายามปรับตัวในการต่อสู้ และต่อรอง เพื่อให้เกิดศักยภาพ และอำนาจในการต่อสู้ ตลอดจนการต่อรองในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตรอดอยู่ได้ท่ามกลางเงื่อนไขและกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่โถมกระหน่ำเข้ามาในชุมชนนั่นเอง

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าพรุ มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับป่าพรุในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีความน่าสนใจ เช่น งานวิจัยของปิติวงษ์ ดันดิโชตก และคณะ (2547) เรื่อง การศึกษาลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการของประชาชนเพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง กลุ่มป่าพรุ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าพรุ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่สำคัญในพื้นที่ป่าพรุ ได้แก่ การไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุลดลง ปัญหาการขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตร ปัญหาน้ำเสีย และปัญหาเนื่องจากโครงการปลูกป่าของรัฐบาลที่ปลูกเฉพาะไม้เสม็ด ซึ่งไม่ใช่พันธุ์ไม้ดั้งเดิมของพื้นที่ ทำให้ป่าพรุขาดความหลากหลาย และงานวิจัยของสมคิด ทองสง และคณะ (2546) เรื่อง ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณป่าพรุควนเค็ริงในเขตรอยต่อจังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า ชาวเค็ริงขาดความมั่นใจในการผลิตบนพื้นฐานที่ปราศจากกรรมสิทธิ์ที่แน่นอน จึงทำให้ชาวเค็ริงอ่อนไหวต่ออุปสรรคในการทำมาหากินได้ง่าย เมื่อผนวกกับการที่ช่องทางทำมาหากินน้อยลง เช่น เกิดน้ำท่วม และไฟไหม้พรุ เป็นต้น ทำให้ผลผลิตจากพรุลดน้อยลง ชาวเค็ริงจึงสามารถอพยพละทิ้งชุมชนออกไปโดยไม่หวังหน้าพะวงหลังมากนัก และแนวโน้มของประชากรในเค็ริงจะลดลงเรื่อยๆ สำหรับผู้ที่ยังคงอยู่ในชุมชนตอนนี้จึงเรียกตนเองอย่างทศท้อในชะตากรรมว่า "คนจนดรอท"

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ป่าพรุคลองค้อซึ่งเป็นเขตป่าพรุรอยต่อกับพรุควนเค็ริงอีก 4 เรื่องด้วยกัน คือ ปัญหาในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุช่วงก่อนและหลังการเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ของชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ

(2550 : บทคัดย่อ) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุของคนกลุ่มต่างๆ ก่อนการเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุ อันเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและการขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ในเขตป่าพรุ รวมทั้งเพื่อศึกษากระบวนการและเงื่อนไขการปรับตัวของผู้ที่อาศัยทรัพยากรในป่าพรุอันเนื่องมาจากผลกระทบดังกล่าว ตลอดจนเพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนผู้ที่มีปัญหาในการปรับตัวและต้องแบกรับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนพรุคลอง คือเป็นชุมชนที่เกิดจากการแบ่งโดยยึดฐานทรัพยากรป่าพรุเป็นตัวกำหนดในการจัดแบ่งชุมชน สำหรับการก่อตั้งชุมชนในช่วงแรกเกิดจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านจากแถบพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวบ้านจากหัวไทร และเชียรใหญ่ จนกระทั่งขยายตัวและกลายเป็นชุมชนในที่สุด โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาในช่วงแรกๆ จะนิยมบุกเบิกพื้นที่ทำกินและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำ และพื้นที่ขอบพรุ แต่ต่อมาเมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงค่อยๆ ขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าพรุ โดยในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านในชุมชนพรุคลองต้องได้พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุในการดำรงชีพมาตั้งแต่ดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ สัตว์น้ำ และแหล่งน้ำ แต่ต่อมาเมื่อเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและการขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ในช่วงระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ประกอบกับปัจจัยและเงื่อนไขอื่นๆ ที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือแทบทั้งสิ้นนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าพรุ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าพรุได้ส่งผลต่อเนื่องไปสู่การเกิดปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับปากท้องของชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือ เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุเพื่อการดำรงชีพได้เหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนพรุคลองได้รับผลกระทบในระดับที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมาก กลุ่มที่ได้รับผลกระทบปานกลาง และกลุ่มที่ได้รับผลกระทบน้อย จากผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นชาวบ้านจึงพยายามแสวงหาทางออกให้กับตนเองโดยการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพที่แตกต่างกันออกไปตามศักยภาพและความสามารถของแต่ละบุคคลและของแต่ละครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการปรับตัวในรูปแบบต่างๆ ที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นทางเลือกในการปรับตัว พบว่ามีทั้งทางเลือกที่ชาวบ้านสามารถใช้เป็นทางออกได้จริง และเป็นทั้งทางเลือกที่ชาวบ้านตกอยู่ในภาวะที่ต้องจำยอมอันเนื่องมาจากปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่แตกต่างกันออกไป สำหรับแต่ละบุคคลและแต่ละครัวเรือน สำหรับการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือ พบว่าชาวบ้านมีการนำกลยุทธ์ต่างๆ มาใช้ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยกลยุทธ์ที่ชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือ

นำมาใช้ในการปรับตัวที่สำคัญๆ มี 3 กลยุทธ์ใหญ่ๆ ได้แก่ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตแบบปฐมภูมิ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตแบบทุติยภูมิ และการปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการ โดยการปรับตัวในลักษณะต่างๆ ดังกล่าว พบว่าในความเป็นจริงแล้วทุกครัวเรือนในชุมชนพรุคลองคือไม่สามารถปรับตัวได้อย่างเท่าเทียมกันในกิจกรรมการผลิตต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยและเงื่อนไขบางประการที่แตกต่างกันออกไป โดยพบว่าครัวเรือนในชุมชนพรุคลองคือมีการปรับตัวที่แตกต่างกันออกไปตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือน ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่มครัวเรือนใหญ่ๆ ตามปริมาณการถือครองที่ดินได้แก่ ครัวเรือนที่มีศักยภาพสูง เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินถือครองมากกว่า 20 ไร่ ขึ้นไป ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 23.18 ครัวเรือนที่มีศักยภาพปานกลาง เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินถือครองตั้งแต่ 10-20 ไร่ ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 32.78 และครัวเรือนที่มีศักยภาพต่ำ เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินถือครองน้อยกว่า 10 ไร่ ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 44.04 โดยแต่ละกลุ่มครัวเรือนจะมีการปรับตัวในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป และนอกจากนี้ยังพบว่าแต่ละกลุ่มครัวเรือนยังมีการนำการบริหารจัดการด้านการเงินมาปรับใช้ในครัวเรือนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย การเล่นแชร์ และการกู้เงิน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางการโถมกระหน่ำของกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาหรือพัฒนาเฉพาะพื้นที่เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือสามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีดังต่อไปนี้

1. สนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูป่าพรุ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ได้ในลักษณะของการเป็นทรัพยากรส่วนรวม รวมทั้งการนำพื้นที่ป่าพรุคืนให้ส่วนรวมจากการถือครองของเอกชนที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ตลอดจนการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ และนอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนร่วมกันดูแลป่าพรุในลักษณะของป่าชุมชน

2. การส่งเสริมและสนับสนุนการปรับตัวด้านอาชีพของชาวบ้านในชุมชนพรุคลองคือเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้และมีความมั่นคงมากขึ้น โดยมีข้อสรุปดังนี้

2.1 กลุ่มครัวเรือนที่มีศักยภาพสูง ควรให้การสนับสนุนและส่งเสริมในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ และควรเน้นการช่วยเหลือและสนับสนุนในเรื่องของการเพิ่มมูลค่าของปัจจัยการผลิตและมูลค่าผลผลิตในลักษณะต่างๆ

2.2 กลุ่มครัวเรือนที่มีศักยภาพปานกลาง ควรให้การสนับสนุนในเรื่องของการสร้างอาชีพให้กับครัวเรือนกลุ่มนี้ โดยเฉพาะอาชีพทางเลือกที่ก่อให้เกิดการสร้างรายได้ และควรเน้นการช่วยเหลือหรือสนับสนุนในเรื่องของปัจจัยการผลิตตามความเหมาะสมตามศักยภาพของการผลิตที่ครัวเรือนกลุ่มนี้นำมาใช้ในการปรับตัวด้วย โดยจะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้และผลสัมฤทธิ์ที่จะเกิดขึ้นด้วย

2.3 กลุ่มครัวเรือนที่มีศักยภาพต่ำ เป็นกลุ่มครัวเรือนที่ควรได้รับความสนใจมากที่สุด และควรสนใจอย่างเร่งด่วน โดยควรให้การสนับสนุนในหลายๆ ด้าน ซึ่งนอกจากการให้การสนับสนุนในเรื่องของการส่งเสริมอาชีพไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการสร้างอาชีพที่มั่นคงให้กับครัวเรือนกลุ่มนี้แล้ว ยังควรที่จะให้การช่วยเหลือในเรื่องของที่ดินทำกินอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากในกลุ่มครัวเรือนที่มีศักยภาพต่ำนี้จะมีบางครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน โดยในขณะนี้มีพื้นที่ป่าพรุส่วนหนึ่งถูกทำลายและถือครองโดยบุคคลภายนอกอย่างไม่ถูกต้องกฎหมายอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งสามารถนำมาปฏิรูปจัดให้เป็นที่ดินทำกินสำหรับชาวบ้านกลุ่มนี้ได้

ส่วนงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาในพื้นที่ป่าพรุคลองค้อ คือ งานวิจัยของธนพล นานัง และคณะ (2548) เรื่อง การศึกษาสภาพพรุคลองค้อเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ป่าพรุคลองค้อในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านรอบๆ พรุ เมื่อเวลาผ่านไปเกิดโครงการต่างๆ เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ อีกทั้งการบุกรุกเพื่อใช้ประโยชน์ป่าพรุในหลายลักษณะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศพรุ ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชุมชน สำหรับแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าพรุโดยชุมชน ผลจากงานวิจัยได้เสนอ 3 ยุทธศาสตร์ด้วยกัน คือ ยุทธศาสตร์ด้านอาชีพ ส่งเสริม ศึกษา พัฒนาอาชีพทางเลือกใหม่ที่เหมาะสมของชุมชนรอบพรุ ยุทธศาสตร์ด้านการป้องกันและปราบปราม คือ การป้องกันไฟป่า การป้องกันบุกรุกทำลายพื้นที่และทรัพยากรป่าพรุ การวางกฎระเบียบและการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์ และยุทธศาสตร์ด้านการอนุรักษ์พัฒนา ด้วยการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์หรือสวนน้ำ การกักกั้นน้ำในพรุ การฟื้นฟูทรัพยากรดั้งเดิม การบริหารจัดการป่าพรุโดยชุมชนมีส่วนร่วมและการทดลองแปลงสาธิตพันธุ์พืชดั้งเดิมและพันธุ์พืชใหม่

และงานวิจัยในเขตพื้นที่พรุคลองค้อเรื่องที่ 3 คือ วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการป่าพรุ: กรณีศึกษาป่าพรุคลองค้อ จังหวัดนครศรีธรรมราช ของนฤมล สุขพันธ์และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ (2552 : บทคัดย่อ) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าพรุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสภาพปัญหาการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าพรุที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าพรุ ตลอดจนศึกษาแนวทางในการจัดการป่าพรุโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนพรุคลองค้อเกิดจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านจากแถบพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะชาวบ้านจากหัวไทรและเชียรใหญ่ โดยชาวบ้านที่อพยพเข้ามาในช่วงแรกๆ ได้พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุในการดำรงชีพมาตั้งแต่ดั้งเดิม มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น ปลูกผัก อ้อย กล้วย และทำนา เป็นต้น นอกจากนี้ก็ประกอบอาชีพประมง และหาปลาเกือบทุกครัวเรือน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง

ชุมชนกับป่าพรุ จนมีรูปแบบวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ระบบ คือ (1) ระบบการผลิต ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน มีจุดเชื่อมร่วมกัน คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าพรุ นำมาสู่การให้ความสำคัญต่อทรัพยากรป่าพรุเพิ่มมากขึ้น เพราะเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ (2) ระบบความสัมพันธ์ ในเขตป่าพรุคลองค็องยังมีจุดเด่นตรงที่คนในชุมชนมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีส่วนสำคัญในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งด้านแรงงานและงานประเพณีต่าง ๆ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน (3) ระบบคุณค่ามีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ ระบบคุณค่าด้านความเชื่อ ระบบคุณค่าด้านพิธีกรรม และระบบคุณค่าด้านศาสนาที่เกี่ยวกับการจัดการป่าพรุ ระบบคุณค่าที่เป็นจุดเด่นสามารถนำมาปรับใช้ในการจัดการป่าพรุได้ นั่นคือ ระบบคุณค่าด้านความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการป่าพรุ ซึ่งลักษณะเด่นของความเชื่อมีอยู่ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัว เช่น ความเชื่อที่เกี่ยวกับการหาของป่า ทั้งการเข้าไปจับผึ้ง หาปลา ตัดไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ และการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าพรุ เป็นต้น อีกความเชื่อหนึ่ง คือ การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่เป็นบรรพบุรุษได้สั่งสมถ่ายทอดมา เช่น การแสดงออกด้วยความเชื่อต่อบรรพบุรุษที่เข้ามาบุกเบิกและก่อตั้งชุมชน ในปัจจุบันพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อทั้งสองลักษณะนี้อยู่ หากนำความเชื่อเหล่านี้มาเชื่อมโยงร้อยรัดให้คนในชุมชนได้ร่วมกันแสดงออกถึงความเชื่อและการเคารพ จะทำให้เกิดจุดร่วมสำคัญในการจัดการป่าพรุของคนในชุมชน

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าพรุคลองค็องมีอยู่ด้วยกัน 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกชุมชน ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงจากนโยบายของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายในการจัดการทรัพยากรของภาครัฐ และนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถาบันการศึกษา ส่วนปัจจัยภายในชุมชนประกอบด้วย ฐานทรัพยากรป่าพรุ สภาพเศรษฐกิจและสังคม และกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

ส่วนแนวทางในการจัดการป่าพรุคลองค็องโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย การสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุคลองค็อง พร้อมทั้งกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าพรุ ในขณะที่เดียวกันควรฟื้นฟูภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการจัดการป่าพรุจากปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชน ส่งเสริมให้นักเรียนและกลุ่มเยาวชน เข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับชนิดและพันธุ์พืชในป่าพรุ มีส่วนร่วมในการปลูกและดูแลรักษา โดยการสอดแทรกเนื้อหาเหล่านี้ในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน นอกจากนี้ควรให้ความสำคัญต่อการสนับสนุนกลุ่มอาชีพให้กับคนในชุมชนรอบป่าพรุ รวมทั้งการปรับความสัมพันธ์ ความเป็นเจ้าของ และสิทธิหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรป่าพรุเพิ่มขึ้น จากรัฐแต่ผู้เดียว มาเป็น 3 ฐานร่วมกันในรูป "ไตรภาคี" ระหว่าง

หน่วยงานของรัฐ สถาบันวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน ร่วมกันวางแผนการใช้และจัดการป่าพรุ ในขณะที่เดียวกันควรสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในชุมชนและเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายอื่นๆ จะทำให้เกิดพลังในการจัดการทรัพยากรร่วมกันมากขึ้น

เรื่องที่ 4 ความรู้และการจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ป่าพรุ: ศึกษาชุมชนบ้านเนินธัมมัง ตำบลแม่แจ้อยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ของนฤมล สุขพันธ์ และปิยวรรณ เนื่องมัจฉา (2552 : บทคัดย่อ) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้เรื่องน้ำและการจัดการของชาวบ้านเนินธัมมัง การศึกษาดังนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น และจัดประชุมกลุ่มย่อย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าชุมชนบ้านเนินธัมมัง เป็นชุมชนในเขตป่าพรุที่มีแหล่งน้ำล้อมรอบ มีทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วย คลองปากพ่อง-ชะอวด บาง ทอน เม มาบ แปลิก และแหล่งน้ำที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมา ประกอบด้วย บ่อส่อปลา บ่อน้ำ เหมืองไส้ไก่ และการขุดโคกยกทรงจึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรน้ำ ก่อให้เกิดการสั่งสมความรู้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในหลายลักษณะ ทั้งการใช้แหล่งน้ำในการอุปโภค บริโภค ทำการเกษตร การคมนาคมและขนส่ง จับสัตว์น้ำ การล่าเลี้ยงไม้ และการแลกเปลี่ยนผลผลิต ซึ่งความรู้ของชาวบ้านในการจัดการน้ำมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านและมีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ในแต่ละยุค ส่วนความรู้อีกลักษณะหนึ่ง คือ การดึงความรู้จากข้างนอกมาผสมผสานกับความรู้เดิมของชาวบ้านที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังมี เทคโนโลยีในการจัดการน้ำจากภายนอกที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือเรื่องน้ำให้กับชุมชน เช่น ระบบประปาหมู่บ้าน

สรุปได้ว่า ทรัพยากรแหล่งน้ำของชุมชนเนินธัมมังมีความหลากหลาย รวมทั้งมีระบบในการจัดสรรสิทธิ์เพื่อเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ความรู้ในการจัดการน้ำของชุมชนจึงไม่หยุดนิ่ง มีเงื่อนไขหลายประการที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการน้ำ ทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชน ลักษณะการผลิต และการเข้ามาช่วยเหลือในการจัดการน้ำของหน่วยงานภายนอก ล้วนทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน ความรู้เหล่านี้จึงเป็นทางเลือกสำคัญ นำไปสู่โอกาสในการเข้าถึงแหล่งน้ำได้มากขึ้น

งานวิจัยเกี่ยวกับป่าพรุในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ่องทั้ง 6 เรื่อง จะเห็นว่าเป็นการศึกษาที่นำเสนอเกี่ยวกับปัญหาของชาวชุมชนป่าพรุที่ต้องประสบกับปัญหาต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจากปัญหาทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งก็คือ " ป่าพรุ " นั่นเอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับป่าพรุในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้กับงานวิจัยชิ้นนี้ได้ เช่น งานวิจัยของชรินทร์ สมานี (2534 : 267) เรื่องการพัฒนาป่าพรุในจังหวัดนราธิวาส ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าพรุในจังหวัดนราธิวาสถูกแบ่งเขตการใช้ที่ดินออกเป็น 3 เขต คือ เขตสงวน เขตอนุรักษ์ และเขตพัฒนา เขตสงวนเป็นบริเวณป่าพรุที่ยังคงสภาพเป็นป่าธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ ยังไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์ เขตอนุรักษ์เป็นบริเวณป่าพรุที่พืชพรรณธรรมชาติถูกทำลายไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ และยังมีโครงการพัฒนาเข้าไปดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เขตพัฒนาเป็นบริเวณป่าพรุที่ได้มีการระบายน้ำออกไป พืชพรรณธรรมชาติดั้งเดิมถูกแผ้วถางจนหมดสภาพป่าแล้ว พื้นที่ใช้ทำการเกษตรและมีโครงการพัฒนาต่างๆ เข้าไปดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ป่าพรุในเขตสงวนได้ดำเนินการรักษาป่าให้คงอยู่ตามสภาพธรรมชาติอย่างเข้มงวด เพื่อให้สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดในเขตอนุรักษ์ได้ดำเนินการฟื้นฟูป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้กลับสภาพเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม โดยการปลูกป่าทดแทนและใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพื้นที่ป่าพรุ และมีผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อยที่สุด สำหรับเขตพัฒนาได้ดำเนินการพัฒนาแบบครบวงจรให้สอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานของราษฎรในท้องถิ่น เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ซึ่งการพัฒนาจะต้องได้รับการร่วมมือจากทุกหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง จึงจะทำให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

งานวิจัยของปัญญา เอี่ยมอ่อน (2540) เรื่อง ผลกระทบของการจัดการน้ำต่อคุณภาพน้ำในพื้นที่พรุในจังหวัดนราธิวาส โดยการศึกษาครั้งนี้ได้เปรียบเทียบคุณภาพน้ำในพรุระหว่างพื้นที่พรุธรรมชาติดั้งเดิมกับพื้นที่พรุเสื่อมโทรม ผลการศึกษาพบว่า คุณสมบัติของน้ำในพรุเสื่อมโทรมจะแตกต่างจากน้ำในพรุสมบูรณ์ โดยค่าอุณหภูมิของน้ำ ปริมาณของแข็งรวม ความเป็นกรด ค่าการนำไฟฟ้า และสารอินทรีย์บางชนิดมีปริมาณสูงขึ้น เนื่องจากอินทรีย์วัตถุในดินสูง พื้นที่พรุเสื่อมโทรมจะมีการสลายตัวได้มากขึ้นเมื่อดินแห้งแสดงถึงคุณภาพน้ำที่ลดลง แต่ในทางตรงกันข้ามปริมาณออกซิเจนละลายของน้ำกลับดีขึ้น ทั้งนี้เพราะน้ำในพรุเสื่อมโทรมมีการระบายน้ำจากพื้นที่พรุไปลงคูคลองระบายและไหลออกทะเลที่ประตูบังคับน้ำบริเวณปลายคลอง และการศึกษาครั้งนี้ยังชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การอนุรักษ์สภาพธรรมชาติของป่าพรุให้คงไว้ จะทำให้น้ำในพื้นที่พรุมีคุณภาพดี และช่วยรักษาสมดุลธรรมชาติไว้ได้ด้วย หากพื้นที่พรุเปลี่ยนสภาพไปแล้ว ต้องมีการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม การกักเก็บน้ำไว้ในพื้นที่พรุจำเป็นต้องมีการปล่อยให้น้ำไหลได้อย่างช้าๆ ในลักษณะเดียวกันกับในพรุธรรมชาติหรือพรุสมบูรณ์ เพื่อรักษาคุณภาพของน้ำ

งานวิจัยของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เรื่อง การจัดทำแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่วิกฤตพรุคันธุลี อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2550) ซึ่งเป็นรายงานผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง

ชุมชนท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ที่ดำเนินการในช่วง พ.ศ. 2539 - 2540 ในการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำพรุคันธุลี ซึ่งมีความหลากหลาย เพื่อคงความเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นแนวทางที่จะประยุกต์ใช้กับพื้นที่ถิ่นที่อยู่อาศัยแห่งอื่นต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า “ป่าพรุคันธุลี” เดิมเป็นระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีขนาดใหญ่ ปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ 875 ไร่ น้ำในพรุมีสภาพเป็นกรด มีคุณสมบัติเป็นน้ำอ่อน ซึ่ง Phytoplankton เจริญเติบโตได้ดี ขณะเดียวกันพบปริมาณสารเคมีหลายชนิดปนเปื้อนในแหล่งน้ำสูงเกินค่ามาตรฐาน เนื่องจากมีการใช้ยาปราบศัตรูพืชในพื้นที่การเกษตรรอบป่าพรุ และยังพบว่าชุมชนรอบพรุใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเป็นรายได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อระบบนิเวศของป่าพรุและชุมชน คือ การถือครองที่ดินทั้งที่เป็นกรรมสิทธิ์เอกชน และการเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ และพบว่าเพื่อให้ป่าพรุคันธุลีได้รับการฟื้นฟูมีการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนควรมีการดำเนินการดังนี้ คือ ดำเนินการจัดระบบกรรมสิทธิ์ใหม่ ประกาศเป็นพื้นที่คุ้มครองโดยมีกฎหมายการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สอดคล้องกับระบบนิเวศป่าพรุ และดำเนินการให้ป่าพรุคันธุลีเป็นแหล่งศึกษาด้านธรรมชาติวิทยา ตลอดจนดำเนินการให้มีกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับคนท้องถิ่นและผู้สนใจ

งานวิจัยเกี่ยวกับป่าพรุในพื้นที่อื่นๆ ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นงานของชรินทร์สมานธิ (2534) หรือปัญญา เอี่ยมอ่อน (2540) เป็นงานที่เน้นเกี่ยวกับการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่ป่าพรุ ส่วนงานของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาด้านระบบนิเวศป่าพรุ ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าพรุ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งในครั้งนี ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สитธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่าง ๆ และศึกษารูปแบบการปรับตัวของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าพรุ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้เข้าใจข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งจะช่วยในการปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์และตีความข้อมูลต่างๆ โดยแหล่งข้อมูลเอกสารดังกล่าว ได้แก่ เอกสารท้องถิ่น เอกสารทางราชการ งานวิจัยต่างๆ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร ตลอดจนจุลสาร และสื่อสิ่งพิมพ์ชนิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

2. การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ ประกอบด้วย

1. กลุ่มแกนนำชุมชน ได้แก่ กลุ่มแกนนำที่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มแกนนำที่ไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำทางศาสนา
2. กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มประมง กลุ่มทำไม้ กลุ่มเพาะของป่า กลุ่มทำเกษตร กลุ่มทอผ้า กลุ่มทำกระจูด กลุ่มเลี้ยงผึ้ง ฯลฯ
3. กลุ่มอนุรักษ์ป่าพรุ
4. ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่าพรุควนเคร็งทั้งตำบล 11 หมู่บ้าน
5. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าพรุควนเคร็ง ได้แก่ องค์การปกครองส่วนตำบลเคร็ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และสถานีควบคุมไฟป่าพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

1. การสำรวจ โดยจะทำการสำรวจข้อมูลบางอย่างโดยเฉพาะข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นที่จะต้องใช้ประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการสำรวจนี้ผู้วิจัยอาจจะใช้แบบสอบถามประกอบการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบคำถามการวิจัย โดยเลือกสัมภาษณ์จากผู้อาวุโส ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินในป่าพรุ และกลุ่มชาวบ้าน ตลอดจนหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยจะใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลถูกต้องและครอบคลุมประเด็นที่ศึกษามากที่สุด

3. การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เป้าหมายที่ศึกษา รวมทั้งการเข้าไปคลุกคลีและเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น

4. การประชุมกลุ่มย่อย โดยเชิญตัวแทนชาวบ้านกลุ่มต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาร่วมกระบวนการสัมมนาวิเคราะห์กลุ่ม เพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

5. การจัดเวทีชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน ตลอดจนวิพากษ์วิจารณ์ผลการศึกษา

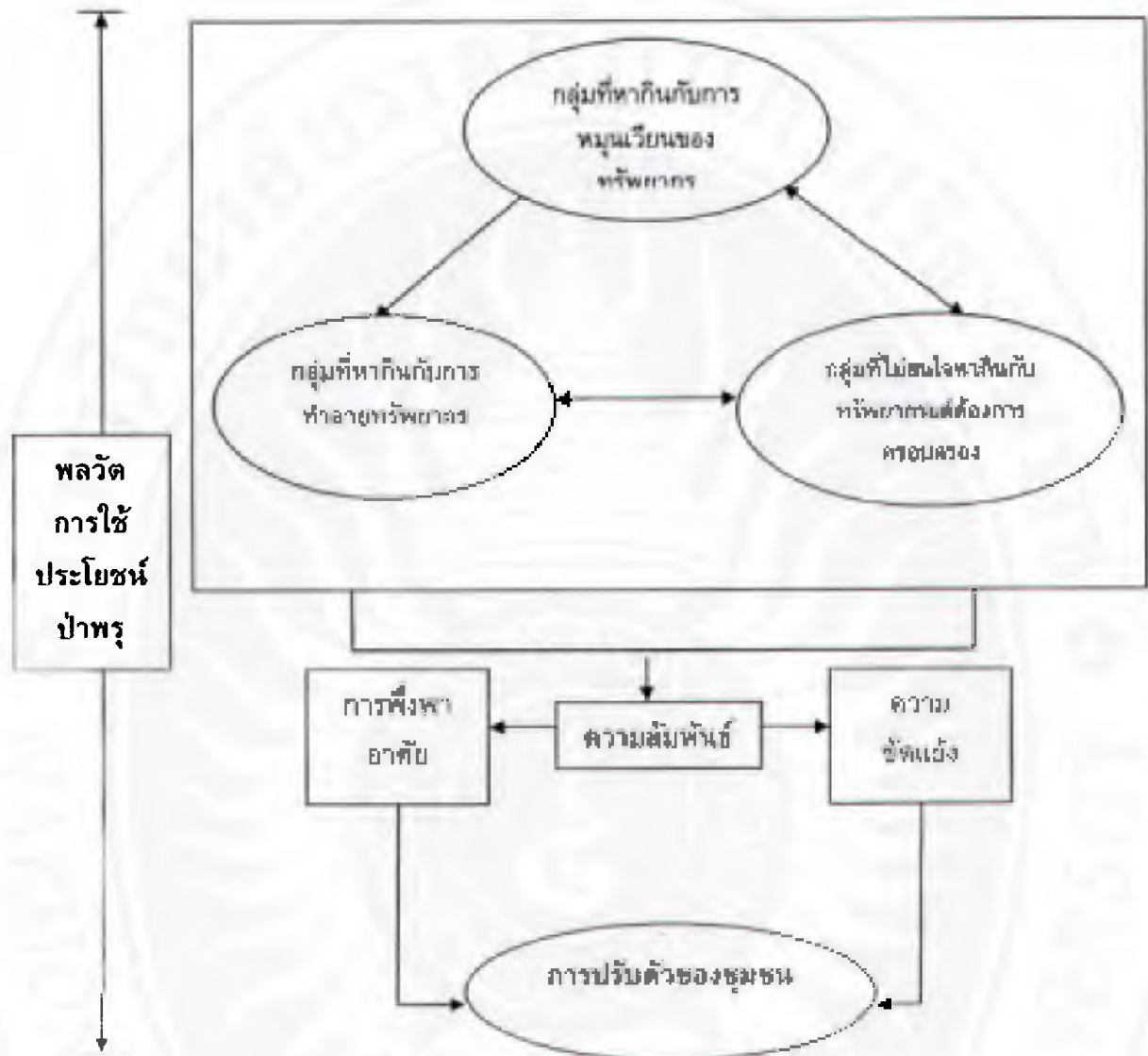
4. การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

การศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเค็งในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลที่ได้อะไรมาโดยวิธีการสังเกต การสนทนาพูดคุย การสัมภาษณ์ การเปิดเวทีชุมชน หรืออื่นๆ นำมาประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็น แล้วสังเคราะห์เรียบเรียงเพื่อตอบคำถามการวิจัยให้ครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุดในลักษณะของการสร้างองค์ความรู้จากฐานราก (Grounded Theory) โดยจะเสนอผลการศึกษาเป็นบทต่างๆ ตามความเหมาะสม แล้วนำเข้าสู่กระบวนการสัมมนา หรือวิพากษ์ทางวิชาการ โดยคณะผู้วิจัย ชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเค็ง หน่วยงานหรือองค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ และหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาแล้วจะมีเวทีการนำเสนอผลการศึกษาคือชุมชนและสาธารณชนต่อไป

5. กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

สำหรับป่าพรุควนเคร็งเป็นพื้นที่ป่าพรุที่ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินมากมาย ทั้งการจับสัตว์น้ำ การหาของป่า และการทำไม้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสานโดยเฉพาะต้นกระจูดซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการเลี้ยงครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเคร็ง กลุ่มคนดังกล่าวที่เข้าไปใช้ประโยชน์ ซึ่งพอจะจำแนกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หากินกับทรัพยากรในป่าพรุอย่างยั่งยืน คือกลุ่มที่หากินกับการหมุนเวียนของทรัพยากร เช่น พวกลูกหาของป่า พวกจับสัตว์น้ำ พวกถอนกระจูด เป็นต้น กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่หากินกับการทำลายทรัพยากร ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปตัดไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์และค้าขาย และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจหากินกับทรัพยากรแต่ต้องการครอบครอง ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปครอบครองที่ดินป่าพรุเพื่อการเกษตร หรือเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ โดยกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม อยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ต้องใช้ร่วมกัน (Common - pool Resource) ดังนั้นกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์เป็นไปในรูปของการพึ่งพาอาศัย และความขัดแย้ง ซึ่งในความสัมพันธ์ดังกล่าวได้นำไปสู่กระบวนการปรับตัวของชุมชนซึ่งเป็นการปรับตัวเพื่อแสวงหาทางออกให้กับตนเองเพื่อให้สามารถมีชีวิตรอดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอกรอบแนวคิดการวิจัยเป็นแผนภูมิดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 3.1 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งในครั้งนี้ ผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยตามประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของชุมชนพรุควนเคร็ง
2. พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง
3. สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งของกลุ่มคนต่าง ๆ
4. การปรับตัวของชุมชนในเขตป่าพรุควนเคร็ง

1. สภาพทั่วไปของชุมชนพรุควนเคร็ง

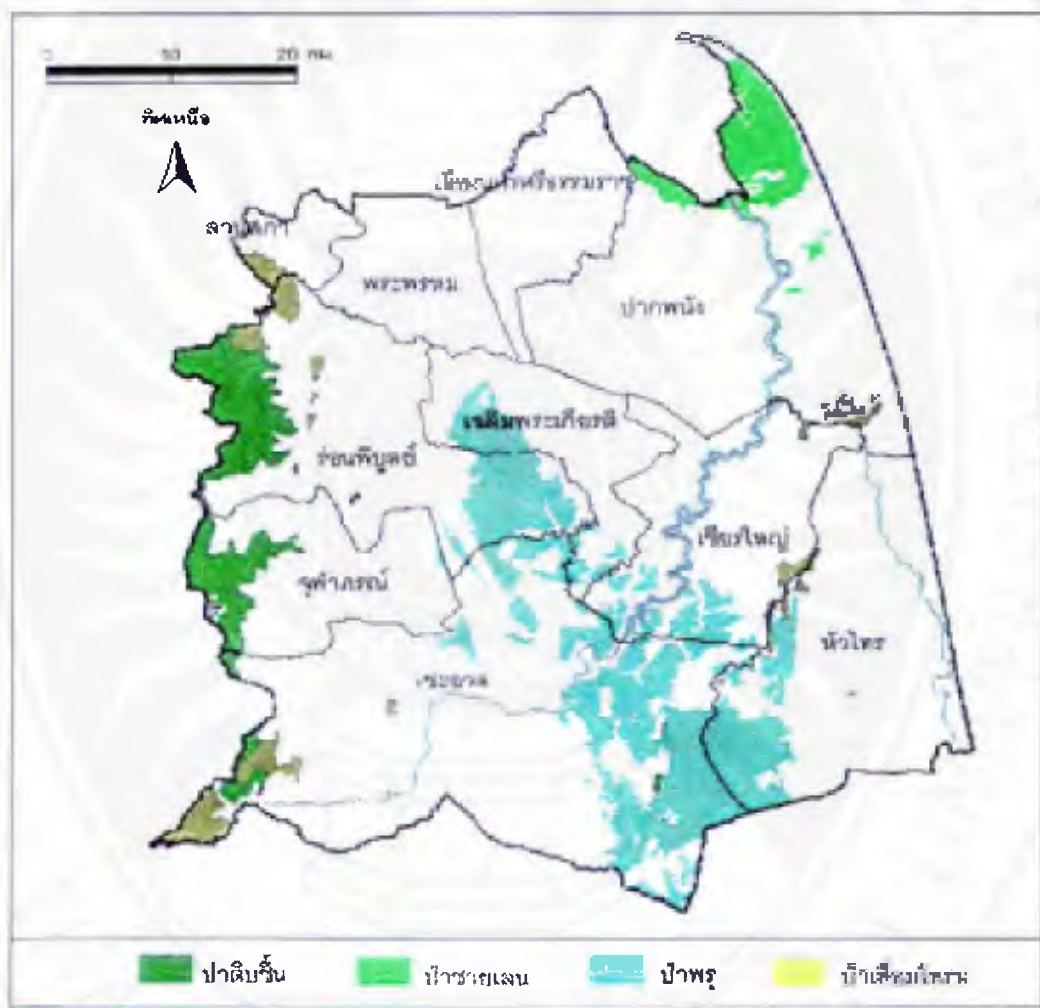
สภาพทั่วไปของชุมชนพรุควนเคร็ง ประกอบด้วย สภาพภูมิศาสตร์ สภาพทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนพรุควนเคร็ง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมและสภาพทางเศรษฐกิจ

1.1 สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนพรุควนเคร็ง หมายถึง ชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตป่าพรุควนเคร็ง ตำบลเคร็ง อำเภอลำดวน จังหวัดนครศรีธรรมราช ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่าพรุ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านควนป้อม
- หมู่ที่ 2 บ้านไทรหัวม้า
- หมู่ที่ 3 บ้านควนยาว
- หมู่ที่ 4 บ้านควนเคร็ง
- หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไคร
- หมู่ที่ 6 บ้านโคกเสา
- หมู่ที่ 7 บ้านย่านแดง
- หมู่ที่ 8 บ้านนอกอ่าว
- หมู่ที่ 9 บ้านควนชิง
- หมู่ที่ 10 บ้านบางน้อย
- หมู่ที่ 11 บ้านไสขุน

ชุมชนพรควนเค็ง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี ลักษณะที่ตั้งของชุมชนจึงมีภูมิประเทศแบบพื้นที่ราบ พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังและพื้นที่เขาดวน สำหรับพื้นที่ราบชาวบ้านจะนิยมทำนาและเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ เช่น ยางพารา ปาล์ม น้ำมัน อ้อย บั้วบก และแตงโม บางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีหญ้าขึ้นอยู่เหมาะแก่การใช้เพื่อการปศุสัตว์ ในช่วงฤดูฝนน้ำจากป่าพรุจะล้นเอ่อและท่วมพื้นที่ราบเหล่านี้ทุกปี นอกจากนี้พื้นที่ดอนและควน จะมีกระจายอยู่เป็นจุดๆ และมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหลากหลาย ชาวบ้านจะนิยมปลูก ยางพารา ไม้ผลและพืชผัก เป็นต้น

ภาพประกอบ 4.1 แผนที่แสดงอาณาเขต ที่ตั้ง และสภาพป่าในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
ที่มา : สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2546 : 2-6.

1.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในเขตพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง

พรุควนเคร็งมีวิวัฒนาการมาจากการตั้งถิ่นฐานของแนวแม่น้ำซึ่งเคยเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบสงขลาเดิมกับอ่าวเมืองนครศรีธรรมราช ถ้านับพื้นที่ป่าพรุควนเคร็งในปัจจุบันก็อยู่ในเขตอำเภอชะอวด บางส่วนของอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช บางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และบางส่วนของ อำเภอเมือง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง

แนวของแม่น้ำสายในซึ่งเป็นเส้นทางเดินเรือจากนครศรีธรรมราชไปสงขลามีหลักฐานจากแผนที่โบราณอย่างน้อย 2 แผนที่ ได้แก่ “แผนที่พระราชอาณาจักสยามและอาณาจักรใกล้เคียง”¹ เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.2229 และได้จัดพิมพ์ใหม่โดยสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2522 แผนที่ดังกล่าวจัดทำขึ้นเมื่อคราวที่ชาวฝรั่งเศสได้เดินทางเข้ามาในพระราชอาณาจักรสยาม สืบเนื่องจากเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2228 ได้มีการทำสัญญาระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสกับรัฐบาลสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีข้อความข้อหนึ่งในสัญญาว่าสยามยอมยกเมืองสงขลาและเมืองพัทลุงให้ฝรั่งเศสทำสถานีการค้า ปีต่อมา พ.ศ.2229 ฝรั่งเศสได้ทำแผนที่อาณาจักรสยามขึ้นแสดงให้เห็นว่าฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาปัจจุบันยังมีเกาะเล็กเกาะน้อยจำนวน 5 เกาะ โดยมีเกาะใหญ่ที่สุดอยู่ทางตอนเหนือของหมู่เกาะนอกฝั่งเมืองลิเกอร์ (Ligor - นครศรีธรรมราช) ออกไป มีชื่อในแผนที่ว่า I.Goete Inficos และหมู่เกาะขนาดเล็กลงมาจำนวน 4 เกาะ อยู่ถัดลงมาทางใต้ใกล้เมืองสงขลา ปี พ.ศ.2230 ฝรั่งเศสได้จัดทำผังเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ผังเมืองดังกล่าวนี้ให้ข้อมูลสรุปว่า บริเวณพรุควนเคร็ง ในเขตอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราชปัจจุบันเคยเป็นจุดผ่านของเส้นทางน้ำสายในระหว่าง นครศรีธรรมราช - พัทลุง - สงขลา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 (ไพโรจน์ สิริมนดาภรณ์และคณะ, 2542: 3057) ต่อมาปรากฏแผนที่ “แผนที่สภาพมณฑลนครศรีธรรมราช เขียนขึ้นร.ศ 116 (พ.ศ 2440)”² แผนที่ฉบับนี้เขียนขึ้นหลังฉบับแรกประมาณ 200 ปี แสดงให้เห็นว่าแผ่นดินที่เคยเป็นเกาะใหญ่ได้เชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่มีแม่น้ำสายเล็กคั่นกลางแม่น้ำสายนี้ปัจจุบันคือแม่น้ำปากพนังของจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนแผ่นดินที่เคยเป็นเกาะสี่เกาะได้วิวัฒนาการกลายเป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเพียงเกาะเดียวมีชื่อในแผนที่ว่า เกาะทานดล่ำ ซึ่งปัจจุบันคือคาบสมุทรสทิงพระ ส่วนด้านในของแนวเกาะนี้ก็พัฒนากลายเป็นป่าพรุขนาดใหญ่ คือ พรุควนเคร็งในปัจจุบันนั่นเอง

¹วารสารทักษิณคดี 3, 1 (ตุลาคม - มีนาคม พ.ศ. 2535 - 2536) : 38.

²“แผนที่สยาม แสดงเขตประเทศ เขตมณฑล ที่ตั้งที่ว่าการรัฐบาลมณฑล ที่ตั้งที่ว่าการจังหวัด”.

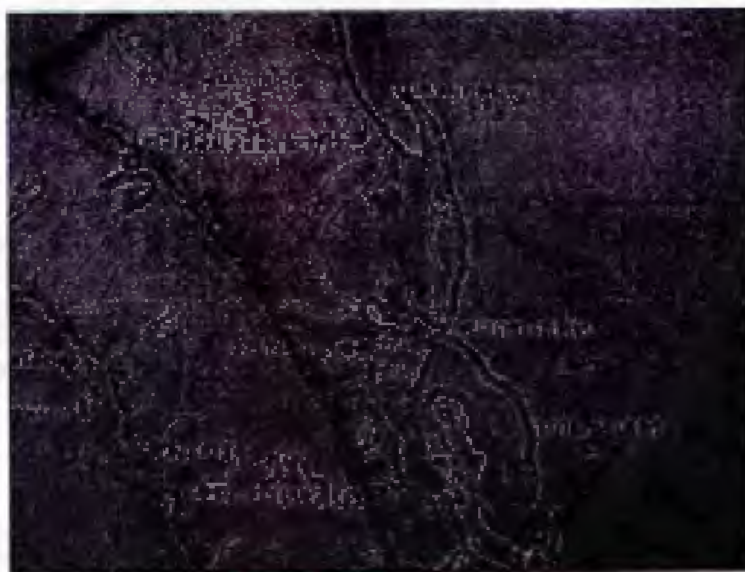

ภาพประกอบ 4.3 แผนที่พระราชอาณาจักสยามและอาณาจักรใกล้เคียง เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.

2229

แสดงให้เห็นว่านครศรีธรรมราชฝั่งตะวันออกตั้งแต่แม่น้ำปากพองไปเคยมีลักษณะเป็นเกาะ

ที่มา : วารสารทักษิณคดี 3, 1 (ตุลาคม - มีนาคม พ.ศ. 2535 - 2536) : 38.

ภาพประกอบ 4.4 แผนที่สภาพมณฑลนครศรีธรรมราช เขียนขึ้น ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)

ที่มา : "แผนที่สยาม แสดงเขตประเทศ เขตมณฑล ที่ตั้งที่ว่าการรัฐบาลมณฑล ที่ตั้งที่ว่าการจังหวัด", เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ผ.รล. 080/19.

นอกจากหลักฐานแผนที่แล้วยังมีบันทึกที่นับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่จะสนับสนุนภาพของวิวัฒนาการของป่าพรุควนเคร็ง ได้แก่ บันทึกของกัปตันเนล (F.A.Neale) ที่ได้บรรยายให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของเส้นทางเดินเรือไว้น่าสนใจ ในคราวที่เดินทางจากเมืองนครศรีธรรมราชไปยังพัทลุงและสงขลา ใน พ.ศ.2383 โดยเส้นทางเดินของกัปตันเนล คือ แม่น้ำสายในนั่นเอง

...เดินทางผ่านชนอมท่ามกลางสภาพลมดี แล่นไปตรงไปทางขวาเพื่อเข้าไปยังช่องแคบระหว่างนครศรีธรรมราชและเกาะทันทาเลม ที่บางแห่งค่อนข้างอันตรายด้วยมีโขดหินแต่คนนำร่องเคยเดินทางผ่านมาก่อนด้วยเรือเล็กจึงได้อาสาเป็นผู้นำเรือผ่านเข้ามา ทิวทัศน์สองข้างนั้นน่าชม ที่ฝั่งเมืองนครศรีธรรมราชเห็นทิวเขาสูงใหญ่เด่นสง่า ซึ่งตรงกันข้ามกับอีกฟากที่เป็นที่ลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของเกาะทันทาเลม จากนั้นจะถึงปากน้ำเมืองพัทลุง และราว ๔ โมงเย็นเราก็มาถึงนอกเมืองสงขลา. (ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ, 2542 : 3058)

ข้อมูลดังกล่าวมานี้ พอจะอนุมานได้ว่า ภูเขาสูงใหญ่เด่นสง่าก็คือ เทือกเขานครศรีธรรมราช ทางด้านตะวันตก ส่วนที่ลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของเกาะทันทาเลมก็คือ พื้นที่ราบลุ่มในเขตอำเภอหัวไทร อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ และอำเภอกระแสมสินธุ์ หรือพื้นที่ราบลุ่มฝั่งตะวันออกของทะเลสาบในปัจจุบัน

พ.ศ.2437 กัปตันวาร์ริงตัน สมิธ (Warrington Smyth) ใช้เรือเดินสมุทรตามเส้นทางเดิมของกัปตันเนล แต่ไม่สามารถใช้ลำน้ำนี้เดินทางจากนครศรีธรรมราชไปสงขลาได้ ต้องอ้อมไปทางทะเลด้านตะวันออกของเกาะทันทาเลม (ทะเลฝั่งอ่าวไทยในปัจจุบัน : ผู้เขียน) เรือเล็กเท่านั้นที่สามารถผ่านลำน้ำที่กัปตันเนลเคยใช้ได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีการตกตะกอนในบริเวณแม่น้ำสายเดิม กล่าวคือการที่สภาพของปากคลองระโนดเกิดการเปลี่ยนแปลงจนเกิดชายฝั่งทะเลปิดกั้นในห้วงน้ำระหว่างเกาะทันทาเลมกับแผ่นดินดอนใต้ของเมืองนครศรีธรรมราช กลายเป็นป่าพรุ ส่วนทางใต้ก็กลายเป็นทะเลสาบสงขลาอย่างสมบูรณ์หลังจากกัปตันเนลเคยเดินทางผ่านไม่นานนัก (สารูป ฤทธิ์ชู และคณะ, 2546 : 18-19)

ข้อมูลการเกิดของป่าพรุควนเคร็งตามที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าป่าพรุน่าจะเกิดขึ้นในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนักคือราว 100 กว่าปีเท่านั้นเอง แต่สำหรับกรณีของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานนั้นมียุ่ก่อนการเกิดป่าพรุโดยอาศัยตามความต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าพรุ คือ ความชื้น ความป้อม ความเค็ม ความยาว ความราบ

1.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

1.3.1 การตั้งบ้านเรือน

ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็งจะเป็นกลุ่มบ้านเรือนที่อยู่ชิดติดกันหลายๆ หลังเนื่องจากเป็นเครือญาติกัน แต่ก็มีบางครัวเรือนที่ตั้งแยกห่างออกไปอยู่โดดๆ ลักษณะบ้านเรือนในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นปูนตามรูปแบบบ้านสมัยใหม่ และมีการสร้างบ้านไม้ได้ถุนสูง ปูด้วยกระดานหรือฟาก กั้นด้วยไม้หรือจากหรือสังกะสี และมุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องซีเมนต์หรือมุงด้วยจากหรือสังกะสีตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน

ภาพประกอบ 4.5 ลักษณะบ้านเรือนของชุมชนพรุควนเคร็ง

1.3.2 การคมนาคม

ส่วนการคมนาคมเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็งนิยมเดินทางโดยทางเรือเป็นหลัก ปัจจุบันการคมนาคมทั้งในและรอบขอบพรุนิยมใช้การขนส่งทางบกเป็นหลัก มีเส้นทางถนนในหมู่บ้านทั้ง ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต และถนนลูกรัง ส่วนการขนส่งทางน้ำมีอยู่บ้างในพื้นที่ที่ติดคลอง หรือมีน้ำท่วมขังตลอดปี ชาวบ้านนิยมใช้เรือหางยาวไม่มีหลังคาเป็นพาหนะในการคมนาคมขนส่งทั้งในและรอบขอบพรุ อีกทั้งใช้ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตป่าพรุ ทั้งการเก็บกระจูด และหาปลา ในช่วงน้ำหลากจะใช้เรือเป็นพาหนะหลัก ซึ่งเกือบทุกบ้านจะมีเรือเก็บไว้ใช้

1.3.3 ศาสนา

ด้านการนับถือศาสนาชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง นับถือศาสนาพุทธ 100 % มีศาสนสถานในพื้นที่ ได้แก่ วัดและสำนักสงฆ์จำนวน 7 แห่ง เช่น วัดควนยาว วัดควนเคร็ง วัดไทรหัวม้า วัดโสมนัสวารีน้อย วัดทุ่งไคร้ วัดชลธาราม

1.3.4 สาธารณูปโภค

ส่วนด้านสาธารณูปโภคชาวบ้านยังอาศัยน้ำฝน และน้ำใต้ดิน เป็นแหล่งน้ำหลักในการบริโภคและอุปโภค ปัจจุบันมีบางหมู่บ้านได้ขุดเจาะน้ำบาดาลและจัดทำระบบท่อประปาแจกจ่ายน้ำให้กับชาวบ้าน 2 หมู่บ้านด้วยกัน คือ หมู่ 9 บ้านควนชิง และหมู่ ส่วนไฟฟ้ามิใช้ทุกครัวเรือน

1.3.5 ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม

ประเพณีของชุมชนพรุควนเคร็ง ได้แก่ ประเพณีในวันเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง และประเพณีที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ประเพณีชักพระ เป็นต้น ส่วนความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนพรุควนเคร็ง ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่พรุควนเคร็ง เพราะเชื่อว่าสถานที่บางแห่งเจ้าที่หวง ไม่ต้องการให้มีใครบุกรุกครอบครอง มักเป็นที่ที่มีดินไม้ใหญ่หรือเป็นร่องน้ำ ดินน้ำและมีบรรยากาศที่ครึ้ม ลึกลับ มีเจ้าที่ สถานที่ดังกล่าวชาวบ้านจะเรียกกันว่า ทวด ได้แก่

ดาอินทร์แก้วดาอินทร์ทอง

ดาอินทร์แก้วดาอินทร์ทองเป็นสิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็งให้ความเคารพเป็นอย่างมาก สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับดาอินทร์อินทร์แก้วดาอินทร์ทอง ตามตำนานเล่าว่า เมื่อครั้งสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นชาวนา โดยดาอินทร์แก้วเป็นพี่ ส่วนดาอินทร์ทองเป็นน้อง ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับดาอินทร์แก้วดาอินทร์ทองว่าเป็นผู้ที่ปกป้องรักษาพื้นที่บริเวณพรุ โดยปกป้องรักษาคนละฝั่งคลอง ซึ่งดาอินทร์แก้วจะปกป้องรักษาพื้นที่ ตั้งแต่บริเวณ พรุผ้าลาย บ้านพังกานทราย ไปจนถึงอำเภอยะใหญ่ อำเภห้วยไทร ส่วนดาอินทร์ทองจะปกป้องรักษาพื้นที่ตั้งแต่บริเวณฝั่งตำบลเกาะเกิดเป็นต้นไป อย่างไรก็ตามสำหรับดาอินทร์แก้วและดาอินทร์ทองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในพื้นที่พรุให้ความเคารพและมีความเชื่อมาตั้งแต่อดีต ซึ่งความเชื่ออาจจะแตกต่างกันออกไปบ้างในบางพื้นที่ แต่โดยภาพรวมก็จะไม่แตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็ง จะมีความเชื่อในเรื่องของดาอินทร์แก้วว่า ดาอินทร์แก้วเป็น "ทวด" ที่ให้การคุ้มครองอยู่ในพรุ คือ พรุผ้าลาย บริเวณบ้านพังกานทราย คนเดินทางไปมาระหว่างห้วยไทร ชะอวด และเขียรใหญ่ในอดีตมักจะพบปะกับโขลงช้างป่าโขลงใหญ่เสมอ ชาวบ้านจึงต้องเซ่นสรวงบูชาดาอินทร์แก้วก่อนเดินทางเสมอ

นอกจากนั้นดาอินทร์แก้วยังให้การคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ที่ชาวบ้านหากินหาขาย เชื่อกันว่าถ้าหากเข้าไปในป่าพรุและอธิษฐานถึงดาอินทร์แก้ว ผู้นั้นมักกลับมาพร้อมกับสิ่งที่ตนต้องการเสมอ ตั้งแต่ของที่หาง่าย ๆ อย่างปลาชนิดต่าง ๆ จนถึงของที่หายากและราคาแพง คือ น้ำผึ้งพรุ (สมคิด ทองสงและคณะ, 2546 : 63)

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับทวดในเขตพรุควนเค็ริงอีกหลายทวดด้วยกัน (กรรณิการ์ ดันประเสริฐและคณะ, 2540:37) คือ

ทวดหัวควน

อยู่ทางใต้สุดของควนเค็ริง เป็นเส้นทางที่จะไปทางทะเลน้อย ทางบ้านควา ทางบ้านขอนหาด คนที่เดินทางผ่านมักจะกราบไหว้ บนบาน ขอให้เดินทางปลอดภัยจากสัตว์ร้ายคนร้าย เมื่อกลับมาจึงเซ่นไหว้ด้วยเหล้า ไก่ หมาก พลุ และที่สิบสอง (ภาคหรือกระเจาด ใส่บัตรพลีเครื่องควาวหวาน 12 สิ่ง)

ทวดหลักเมือง

อยู่ทางตอนใต้ของควนยาว ตรงเนินบ้านนาดอน มีอภินิหารในการป้องกันภัยพิบัติและโรคภัย เช่น หากมีไข้เกิดชุกชุม ชาวบ้านจะจัดทำพิธีฉลองทรายที่หลาทวด โดยจัดของถวายพระ (ไทยธรรม) และของเซ่นไหว้ เหล้า ไก่ หมาก พลุ กล่าวขอเมตตาจากทวดให้หายป่วยไข้ มีผู้เล่าว่าในสมัยก่อนหากใครอยากพบทวดก็ให้จุดธูปบอกกล่าวพร้อมเครื่องเซ่นไหว้ เอาเสื่อเอาหมอนปูลาดไว้บนหลา ทวดก็จะออกมาให้เห็นเป็นงูบองหลาใหญ่ หางด้วน มีหงอน ขึ้นไปนอนขดอยู่บนเสื่อให้คนช่วยปลดตัวเห็บและลูบคลำให้

ทวดร่มเมือง

มีหลาดตั้งอยู่บนยอดควนยาว ถือเป็นทวดที่ใหญ่ (ทวดสามพี่น้อง คือ ทวดควนยาว ทวดหลักเมืองและทวดหัวควน) มีผู้เล่าว่า เคยมีหมองูมาทดลองจะจับ แต่พอชาวบ้านไปตั้งเครื่องเซ่นบอกกล่าวก็มีเสียงคำรามจากโพรงใต้ดิน หมองูดกใจกลัวหนีสาบสูญไป

ทวดตากล้วย ยายคำ

มีหลาอยู่ที่บ้านหัวเนิน ทางใต้บ้านควนชิง ปราบภูตัวเป็นตายายคู่หนึ่ง ตาแต่งตัวเป็นชาวเมืองลุง คือ นุ่งผ้ายาว จึงมีผู้ปั้นเป็นรูปตา-ยายประดิษฐานไว้บนหลา เครื่องเซ่นไหว้มีเหล้า บุหรี่และหมากพลุ ปัจจุบันนี้รถที่วิ่งผ่านมักจะกวดแตรเป็นสัญญาณก่อนผ่าน หรือหากเดินผ่านก็จะยกมือไหว้

ดาทองสุก แม่บึงเต่า หรือแม่พรายประสิทธิ์

ประจำทุ่งพลัด เป็นทุ่งนาของชาวบ้านควนยาว การไปทำนาต้องไปตั้งหน่ออยู่จนกว่าจะทำนาแล้วเสร็จ จึงเซ่นไหว้ดาทองสุก แม่บึงเต่าให้คุ้มครอง ผู้ไต่ฝาคือจะถูกหลอกหลอนจากผีป่าผีทุ่ง ไม่สามารถอยู่ได้ เครื่องเซ่นไหว้แล้วแต่จะจัดหา แต่ที่ขาดไม่ได้คือ

ใบกระท่อมกับน้ำฝน หากจะให้ทวดพอใจเป็นพิเศษ ต้องหากระดาศแข็งตัดเป็นรูปปั้ง (กระจับปั้ง) วางคู่กับเครื่องเช่นไหว้ด้วย

ตาท่อมครอง

อยู่ในเขตสำนักสงฆ์บ้านทุ่งไคร ช่วยคุ้มครองจากสัตว์ร้าย ปรากฏตัวเป็นเสือลายพาดกลอน เครื่องเช่นไหว้มีเหล้า ไก่ หมากพลู

ตาทวดชัยหัวหมอน

อยู่บ้านดอนนอก ริมทางสายชะอวด ควบเครื่อง คนขับรถจะกดแตร ทุกครั้งที่ผ่าน จะช่วยให้หากินคล่อง ฝ่าฝืนรถมักเสีย

นอกจากนี้ยังมีตาทวดอื่นอีก คือ ทวดปากควนเป็นจระเข้ อยู่ปากคลองควน ฤๅษีดาไฟ อยู่วัดบางน้อย พ่อท่านในบววัดควนป้อม

พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการขอใช้ทรัพยากร

- การหาปลา สำหรับการหาปลาหรือการจับปลาโดยทั่วไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่พรุควนเคร็งจะไม่มีพิธีกรรมหรือความเชื่อใดๆ เกี่ยวกับการหาปลาหรือการจับปลา แต่จะมีชาวบ้านอยู่บ้างบางคนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับการบนบานหรือบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้สามารถหาปลาหรือจับปลาได้ นั่นก็คือ เมื่อหาปลาหรือจับปลาได้ตัวแรก ชาวบ้านจะนำปลาที่ได้ไปบนบานหรือบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อน ทั้งนี้มาจากความเชื่อที่ว่า "ของทุกอย่างมีเจ้าของ" โดยปลาที่นำไปบนบานหรือบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะต้องเป็น "ปลาหัวมีหาง" เช่นเดียวกับการนำไปทำเป็นเครื่องเช่นไหว้หรือสังเวทย์อื่น ๆ สำหรับชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งที่มีความเชื่อและปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าว เช่นกรณี ลุงเขย นาพั่ง อายุ 69 ปี ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเนินธัมมัง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

- การใช้ไม้ด้านความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการตัดไม้ พบว่า บางครั้งก็จะมีกรราบไหว้บอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็งและพื้นที่พรุบริเวณใกล้เคียงมีความเชื่อและให้ความเคารพ ได้แก่ ดาอินทร์แก้วกับดาอินทร์ทอง โดยในการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะมีทั้งการบอกกล่าวด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว และบางครั้งอาจจะบอกกล่าวพร้อมกับการนำอาหารมาเช่นไหว้ โดยจะบอกกล่าวถึงภารกิจที่จะกระทำ เช่น การเข้าไปตัดไม้ หรือแม้แต่การเข้าไปหาของป่า เป็นต้น นอกจากนี้ก็จะมีกรรบนบนบานศาลกล่าวให้ดาอินทร์แก้วและดาอินทร์ทองช่วยปกป้องรักษา อย่าได้มีอันตรายหรือหลงทางในป่าพรุ เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจในป่าพรุแล้วและเป็นไปตามที่บนบานหรือกล่าววาจาไว้ ชาวบ้านก็จะทำพิธีแก้บนโดยนำเหล้า ไก่ ยาสูบ และอาหารมาถวายดาอินทร์แก้วและดาอินทร์ทอง โดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบพื้นที่ป่าพรุมีความเชื่อเรื่องนี้ร่วมกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ในการตัดไม้ชาวบ้านบางคนจะให้ความสำคัญกับไม้ตะเคียน นั่นก็คือ

ก่อนตัดไม้ตะเคียนจะมีการกราบไหว้และบอกกล่าว หรือที่เรียกว่า “การภาค” โดยการจุดธูปเทียน หลังจากนั้นจึงจะลงมือตัดไม้ตะเคียน

ความเชื่อเกี่ยวกับไม้ตะเคียนเป็นความเชื่อที่มีอยู่ในหลายพื้นที่ซึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะในชุมชนพุกควนเคื่องเท่านั้น สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับไม้ตะเคียนเริ่มตั้งแต่การตัดไม้ โดยเชื่อว่าต้นตะเคียนจะมีนางไม้ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ ดังนั้นเมื่อจะทำการตัดต้นตะเคียนจะต้องทำพิธีก่อนตัด ซึ่งอาจจะมีการกราบไหว้ บอกกล่าว รวมทั้งการตั้งของ เช่น ใหวัดตามความเชื่อของแต่ละบุคคล และเมื่อตัดไม้ตะเคียนมาแล้ว ไม้ตะเคียนที่ได้เมื่อนำมาสร้างบ้านจะไม่นิยมนำมาสร้างในที่ที่อยู่บริเวณต่ำๆ หรือที่อยู่ระดับกลางๆ แต่จะนิยมนำไปสร้างสิ่งที่อยู่สูงๆ เช่น เสาภายในบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าไม้ตะเคียนถึงแม้จะตัดเป็นไม้แล้วก็ตาม ก็ยังคงมีนางไม้หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ หากนำมาสร้างในที่บริเวณต่ำๆ หากบ้านไหนมีเด็กเล็ก ๆ เมื่อเด็กอุจจาระ หรือปัสสาวะลงบนไม้ตะเคียนเด็กอาจจะ “ถูกของ” ทำให้เด็กปวดท้องได้ ซึ่งจะต้องทำพิธีแก้ เป็นต้น

“การถูกเตียด” เป็นความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านในชุมชนพุกควนเคื่อง โดยเชื่อว่าหากบ้านไหนมีดอกไม้ที่ตากแดด หรือถูกแดดอยู่ในบริเวณบ้านจะทำให้เจ้าของบ้านปวดศีรษะได้ โดยจะมีอาการปวดมาก จะหายก็ต่อเมื่อมีการแก้ ซึ่งการแก้ก็จะต้องมีการหาดอกไม้แห้งให้เจอแล้วทำการขูดดอกไม้ออก อาการถูกเตียดก็จะหายไป อย่างไรก็ตามสำหรับอาการถูกเตียดส่วนใหญ่แล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เมื่อถูกเตียดชาวบ้านจะไม่รู้ตัว ส่วนใหญ่มักจะต้องให้หมอพิธีมาทำพิธีเพื่อหาดอกไม้ที่ถูกแดดให้เจอ แล้วจึงทำการแก้เตียด อย่างไรก็ตามสำหรับความเชื่อเกี่ยวกับการถูกเตียดเป็นความเชื่อที่พบในหลายพื้นที่ทั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดสงขลา เป็นต้น แต่มีจะรายละเอียดบางอย่างซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ จากข้อสันนิษฐานของที่มีวิจัยมองว่าความเชื่อเกี่ยวกับการถูกเตียด เป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงไปสู่การห้ามตัดไม้ในบริเวณบ้าน เพื่อต้องการให้บริเวณบ้านมีต้นไม้ร่มรื่นและน่าอยู่

1.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากพื้นที่ป่าพุกควนเคื่องเป็นพื้นที่ป่าพรุที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติ และยังคงรักษาความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเอาไว้ได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นชาวบ้านในยุคแรก ๆ ในเขตพื้นที่ป่าพุกควนเคื่อง จึงประกอบอาชีพสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ ได้แก่ การตัดไม้ การหาของป่า การหาปลาและสัตว์น้ำ รวมทั้งหลายครัวเรือนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ขอบพรุและเขาควนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ปลูกผัก ปลูกยาง ปลูกปาล์ม และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพอื่น

ๆ อีก ได้แก่ การทอผ้า ทำประมง สานกระจูด รับจ้าง ค้าขาย และข้าราชการ ซึ่งแต่ละอาชีพของชาวบ้านในปัจจุบันมีรายละเอียดดังนี้

1.4.1 การทำนา

ชาวบ้านในตำบลควนเคืองในอดีตจะนิยมทำนากันมาก แต่ปัจจุบันเมืองสภาพพื้นที่ป่าพรุเปลี่ยนแปลง น้ำและดินเปรี้ยว ทำให้มีชาวบ้านบางพื้นที่เท่านั้นที่ยังคงทำนาอยู่โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านทุ่งพลัด และบ้านยวนนงจะนิยมทำนากันมาก สำหรับการทำนานิยมทำ “นาหว่าน” เป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากระบบน้ำที่ไม่สามารถกักเก็บไว้ได้ แต่จะมีการทำ “นาค้ำ” บ้างในกรณีที่ต้องการซ่อมคันกล้ำข้าว และพื้นที่นาที่อยู่ติดกับระบบชลประทาน ปริมาณการผลิตยังคงเน้นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและเก็บเมล็ดข้าวไว้ทำพันธุ์เป็นหลัก แต่หากเหลือจากบริโภคก็มีการจำหน่ายให้กับพ่อค้าแม่ค้า ส่วนพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก ส่วนใหญ่จะเป็นพันธุ์ชัยนาท และพันธุ์ข้าวอื่นๆ ตามการเข้ามาส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งพันธุ์ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่จะเป็น “ข้าวเบา” นั่นก็คือเป็นพันธุ์ข้าวที่ใช้ระยะเวลาตั้งแต่ปลูกจนเริ่มเก็บเกี่ยวประมาณ 3-4 เดือน ซึ่งจะให้ผลผลิตเร็วกว่าข้าวพื้นเมือง ส่วนรูปแบบของการทำนา มีลักษณะเหมือนกับชุมชนทำนาโดยทั่วไป คือ มีการใช้เทคโนโลยีในการทำนาเข้ามาช่วยมากขึ้น ทั้งขั้นตอนการไถนา ดำนา การใช้ปุ๋ยเคมี การเก็บเกี่ยว เมื่อก่อนนิยมใช้ “กะ” เป็นหลัก ปัจจุบันต้องหันมาใช้ “เด็ยว” เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวที่มีลำต้นสั้นไม่สูงมากนัก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวเด็ย” การเก็บเกี่ยวโดยการใช้ “กะ” จึงไม่เหมาะสม บางครัวเรือนหากมีทุนจะจ้างรถตัดข้าว เพิ่มความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

1.4.2 การปลูกพืชผัก

พืชผักที่ชาวบ้านรอบป่าพรุควนเคืองที่นิยมปลูก ได้แก่ การปลูกพริก บวบกและพืชผักทั่วไป ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนิยมปลูกเป็นพืชผักสวนครัวริมบ้าน ปลูกไว้สำหรับกินเองภายในครัวเรือน แต่มีบางหมู่บ้านนิยมปลูกเพื่อขาย ได้แก่ บ้านยวนนง หมู่ที่ 4 จะปลูกพริก บวบ บวบก และผักชนิดต่างๆ ไว้สำหรับขาย เนื่องจากพื้นที่เป็นขอบพรุ ดินอุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านที่นิยมปลูกพืชผักเป็นอาชีพ

ภาพประกอบ 4.6 การปลูกผักบริเวณบ้านยวนนก

1.4.3 การปลูกปาล์ม

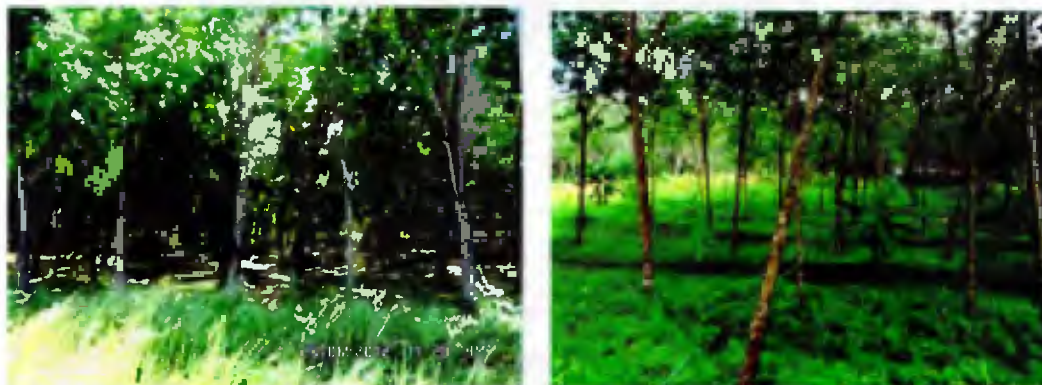
ชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็งเริ่มปลูกปาล์มน้ำมันไม่เกิน 10 ปีที่ผ่านมา และต่อมาชาวบ้านนิยมปลูกกันมากขึ้น หลังจากหน่วยงานภาครัฐได้สนับสนุนให้มีการขยายพื้นที่เพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ศึกษาความเป็นไปได้ในการปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ดำเนินการโดยศูนย์วิจัยปาล์มน้ำมันสุราษฎร์ธานี สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 กรมวิชาการเกษตร นอกจากนี้มีกลุ่มทุนจากภายนอกชุมชนเข้ามาขอซื้อที่ดินในชุมชนพรุควนเคร็งเพื่อเปลี่ยนพื้นที่มาปลูกปาล์มหลายราย ซึ่งพื้นที่ที่นิยมปลูกปาล์มกันมาก คือ หมู่ที่ 6 บ้านโคกเลา หมู่ 7 บ้านย่านแดง และหมู่ที่ 8 บ้านเสม็ดงาม และปลูกกระจายทุกหมู่บ้านในพื้นที่ขอบพรุ

ภาพประกอบ 4.7 การปลูกปาล์มน้ำมัน

1.4.4 การปลูกยางพารา

สำหรับการปลูกยางพาราในช่วงแรก เริ่มปลูกในเขตพื้นที่เขาควนเมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ต่อมาได้ขยายพื้นที่ปลูกบริเวณขอบพรุ ประกอบกับราคายางพาราในช่วงกลางปี พ.ศ. 2551 มีราคาเพิ่มมากขึ้น การปลูกยางพาราจึงมีมากขึ้นแม้กระทั่งได้เปลี่ยนพื้นที่นามาปลูกยางโดยการยกร่องเพื่อไม่ให้จมน้ำ

ภาพประกอบ 4.8 สวนยางพารา

1.4.5 การประมง

ชาวบ้านบริเวณป่าพรุควนเคร็ง มีอาชีพประมงโดยเฉพาะการหาปลาที่มีมาตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดชุมชนต่าง ๆ เพราะปลาเป็นทรัพยากรที่สำคัญในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็งมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ปลาที่จับมาได้จากพรุ นอกจากจะนำมาบริโภคภายในครัวเรือนแล้วยังมีการนำไปจำหน่ายเป็นสินค้าอีกด้วย จนเป็นที่รู้จักของคนในชุมชนและแวกใกล้เคียงและผู้คนที่สัญจรไปมาเป็นอย่างดี เนื่องจากปลาของพรุควนเคร็งเป็นปลาที่มีรสชาติดีและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป อดีตปลาในพรุควนเคร็งมีชุกชุมมากมายหลายชนิด แต่ปัจจุบันปลามีจำนวนลดลงและปลาบางชนิดก็ได้สูญพันธุ์ เช่น ปลาดุกดำ ปลาอีเต็ง และปลาดุกลำพัน เป็นต้น

สำหรับเครื่องมือประมงที่สำคัญๆ ในการหาปลาได้แก่ อวน กัด สุ่ม แห ฉมวก เบ็ด ไซ บ่อล่อปลา ช้าง เจ้ย ลัน แหล่น โพงพาง ยอ ฯลฯ การจับปลาโดยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวในพื้นที่พรุควนเคร็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการพัฒนารูปแบบและวิธีการมาเรื่อยๆ ตามความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงในแต่ละยุค กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพหาปลานอกจากจะจับปลาเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ยังมีการจำหน่ายปลาทั้งในรูปของปลาสดและปลาแปรรูปอีกด้วย สำหรับการจำหน่ายหรือการซื้อขายปลาที่จับได้มีทั้งการนำปลาไปจำหน่ายเอง และจำหน่ายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่ไปรอรับซื้อถึงในป่าพรุ โดยพ่อค้าแม่ค้าจะนั่งเรือไปรอยังจุดซื้อขายปลาในป่าพรุ นอกจากนี้ชาวบ้านในเขตพรุควนเคร็งอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามา

จับปลาในป่าพรุควนเคร็งได้ แต่ต้องไม่ใช่เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง เช่น ยาเบื่อ และใช้ไฟฟ้าช็อต

1.4.6 การเลี้ยงสัตว์

ชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งนิยมเลี้ยงสัตว์มาตั้งแต่อดีต โดยสัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ วัว ไก่ และหมู เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และจำหน่ายบ้างในบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงปลาแทนการหาปลาในพรุ โดยสำนักงานประมงจังหวัด กรมประมง ได้สนับสนุนการขุดแปลงนาสาธิตการเลี้ยงปลาชนิด ปลานิล ปลาดุก ปลาตะเพียนแดง และปลาแรด เป็นต้น เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง ต่อมาได้ขยายการเลี้ยงปลาชนิดเพิ่มขึ้นหลายราย

1.4.7 การถอนกระเจ็ด

การถอนกระเจ็ดถือเป็นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพรุควนเคร็ง เพราะสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรกระเจ็ดในพื้นที่พรุควนเคร็งโดยเฉพาะกระเจ็ดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติชาวบ้านพรุควนเคร็งสามารถเข้าไปถอนได้ แต่ชาวบ้านที่มาจากนอกพื้นที่ห้ามเข้ามาถอน ซึ่งเป็นกติกาที่คนนอกรับรู้ เพราะต้องการสงวนไว้ให้เป็นแหล่งรายได้เฉพาะของคนในพรุควนเคร็ง ถ้าเป็นพื้นที่กระเจ็ดที่ชาวบ้านปลูกขึ้นเองจะเป็นกรรมสิทธิ์ของคนที่ปลูกเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมปลูกไว้ในพื้นที่ถือครองของตนเองมากกว่าที่จะปลูกไว้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่สาธารณะ โดยมีพ่อค้าแม่ค้าจากข้างนอกชุมชนเข้ามารับซื้อต้นกระเจ็ดจากชาวบ้านชุมชนพรุควนเคร็ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เนื่องจากทะเลน้อยเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีชื่อเสียงในการจักสานหรือการทำผลิตภัณฑ์จากกระเจ็ด แต่ประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนวัตถุดิบ สำหรับการซื้อขายต้นกระเจ็ดจะมีการซื้อขายเป็น “มัด” ส่วนราคาจะขึ้นอยู่กับขนาดและความยาวของต้นกระเจ็ด

ภาพประกอบ 4.9 การเก็บกระเจ็ด

1.4.8 การสานกระจุต

การสานกระจุตของชาวบ้านรอบป่าพรุควนเคร็งมีมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะการสานกระจุตเป็นเครื่องใช้สอยภายในครัวเรือน เช่น กระสอบ เสื่อ ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 2530 ชาวบ้านในพรุควนเคร็งเริ่มให้ความสนใจกับการนำกระจุตมาแปรรูปผลิตภัณฑ์มากยิ่งขึ้น และในช่วง 2540 เป็นต้นมานโยบายรัฐบาลได้สนับสนุนด้านการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” ส่งผลให้ชาวเคร็งเองหันมาเก็บกระจุตและจักสานกระจุตเป็นอาชีพหลักกันมากขึ้น

1.4.9 การรับจ้าง

ปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพรับจ้าง เช่น งานก่อสร้าง กรรมกร และงานโรงงาน บางคนก็รับจ้างทำงานในพื้นที่ เช่น รับจ้างปลูกปาล์มและเพาะพันธุ์ปาล์ม

จากสภาพพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติป่าพรุที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับ ชาวบ้านจึงได้มีการรวมกลุ่มอาชีพกัน เพื่อลดต้นทุนทางการเกษตร และเพื่อความอยู่รอด ตลอดจนการรวมกลุ่มอื่นๆ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งกลุ่มอาชีพและกลุ่มอื่นๆ ที่ชาวบ้านในพื้นที่ป่าพรุรวมตัวกัน ที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระจุต กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มปฎิชีวภาพ กลุ่มเลี้ยงปลา ฯลฯ

1.5 ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง

ป่าพรุควนเคร็งตั้งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างลุ่มน้ำปากพนังตอนล่าง และตอนบนของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นพรุขนาดใหญ่อันดับสองของภาคใต้ รองจากพรุโต๊ะแดง ในจังหวัดนราธิวาส ป่าพรุควนเคร็งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 195,545 ไร่ (อาแว มะแสดและคณะ, 2546: 1) ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ 3 จังหวัด คือ จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา และจังหวัดนครศรีธรรมราช สำหรับป่าพรุควนเคร็งในพื้นที่ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช นับว่าเป็นใจกลางป่าพรุควนเคร็ง มีพื้นที่ทั้งหมด 110,016 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลเคร็ง, 2551: 2) มีลักษณะของพื้นที่ เป็นทั้ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย มีเนื้อที่ประมาณ 73,000 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ราษฎรถือครอง

ป่าพรุควนเคร็งเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่อยู่ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ลักษณะป่าดั้งเดิมจะประกอบไปด้วยไม้เสม็ดและไม้หว้า ซึ่งเป็นพืชหลัก ลักษณะของดินมีอินทรีย์วัตถุทับถมมีความลึกประมาณ 5 เซนติเมตร ไม้พื้นล่าง ได้แก่ กระจุต กก และมีลูกไม้เสม็ดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณดังกล่าวจะมีน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี ช่วงน้ำสูงสุด ได้แก่ ช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม

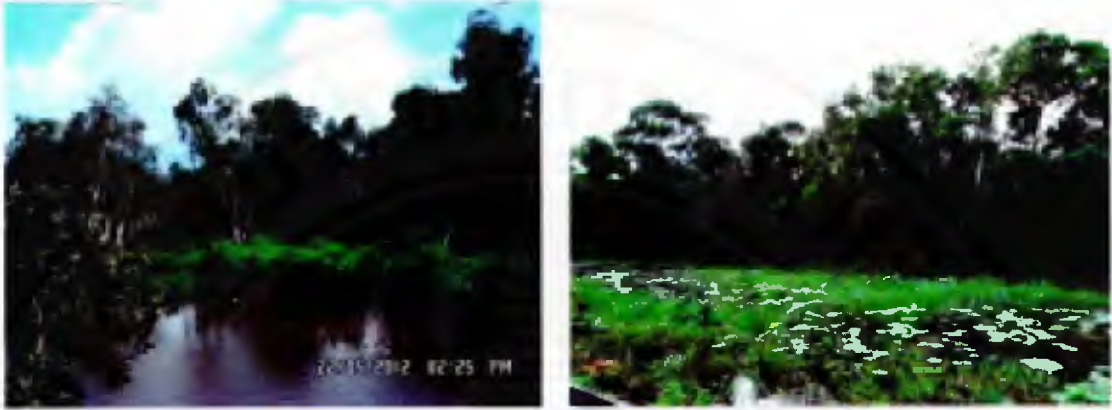
ลักษณะพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ พื้นที่ส่วนที่เป็นที่ราบน้ำไม่ท่วมเป็นที่ดอนและควน และพื้นที่ส่วนที่เป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำขังเกือบตลอดปีหรือพรุ

1.5.1 พื้นที่ส่วนที่เป็นที่ราบน้ำไม่ท่วมเป็นที่ดอน และควน

พื้นที่ส่วนที่เป็นที่ราบน้ำไม่ท่วมจะเป็นพื้นที่ที่มีหญ้าขึ้น เหมาะแก่การใช้เพื่อการปศุสัตว์ และการเกษตร ตลอดจนการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ส่วนพื้นที่ดอนและควนก็เช่นเดียวกัน โดยพื้นที่ควนจะมีกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่พรุควนเคร็ง ได้แก่ ควนชิง ควนไทร ควนเคร็ง ควนยาว ควนราบ ควนป้อมและควนดิน มีลักษณะเป็นป่าดิบชื้นซึ่งจะมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหลากหลาย ปัจจุบันส่วนใหญ่บริเวณควนจะมีการปลูกยางพารา ส่วนที่ดอนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พังการ” ซึ่งหมายถึง บริเวณพื้นที่ที่มีดินสูงกว่าพื้นดินพรุทั่วๆ ไป แต่ในปัจจุบันนอกจากพังการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแล้ว ยังมีพังการที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อให้สัตว์อยู่อาศัยในช่วงฤดูน้ำท่วมอีกด้วย ซึ่งเป็นพังการขนาดเล็กและไม่มีชื่อเรียกขาน สำหรับพังการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจะเป็นพังการที่มีชื่อเรียกขานและมีขนาดของพื้นที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ไม่กี่ร้อยไร่จนถึงพันๆ ไร่ โดยพังการดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นทุ่งหญ้าและมีต้นไม้ขึ้นอยู่ประปราย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นเสม็ดขาว

1.5.2 พื้นที่ส่วนที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังเกือบตลอดปีหรือพรุ

พื้นที่ในลักษณะนี้จะเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของพรุควนเคร็ง สภาพป่าจะเป็นป่าพรุที่มีน้ำท่วมขังระดับน้ำในพรุแม้จะขึ้นลงตามฤดูกาล แต่จะมีน้ำขังอยู่เสมอ ชั้นผิวดินของป่าพรุเป็นดินที่มีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากรากพืช ซากต้นไม้และใบไม้ที่สลายตัวอย่างช้าๆทับถมกันเป็นดินที่มีความหนาแน่นน้อย มีสภาพคล้ายกับฟองน้ำนุ่มๆ ที่อุ้มน้ำไว้ บริเวณดังกล่าวมีสัตว์น้ำชุกชุมตลอดปี ไม่ว่าจะเป็นปลาน้ำจืด เช่น ปลาช่อน ปลาหมอ และปลาดุก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ในป่าพรุนานาชนิด โดยเฉพาะในอดีตป่าพรุแถบนี้จะมีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ เช่นเดียวกับป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งจะมีพันธุ์ไม้ป่าดงดิบชื้นหรือป่าที่ราบต่ำที่มีไม้ดั้งเดิม เช่น ไม้ตำเสา ไม้ข้างไห้ ไม้หลุมพี ไม้หลาวชะโอน (*Oncosperma tigillaria* Ridl) ไม้ตะเคียนทอง (*Hopea odorata*) ไม้สะเดียว (*Ganua mollevana* Pierre ex Dubard) และไม้หว้าหิน (*Eugenia scortechinil*) เป็นต้น แต่ปัจจุบันป่าพรุควนเคร็งมีไม้เสม็ด (*Malaleuca cajuputi* Powell) ขึ้นอยู่เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากไม้เสม็ดเป็นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตและทนต่อน้ำเปรี้ยวได้ดีกว่าไม้ชนิดอื่นๆ นอกจากนี้บางบริเวณมีกระจูดขึ้นอยู่ด้วย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวบ้านชุมชนป่าพรุ

ภาพประกอบ 4.10 สภาพป่าพรุควนเคร็ง

2. พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง

ป่าพรุควนเคร็งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในพื้นที่บริเวณป่าพรุควนเคร็ง ได้แก่ พันธุ์ไม้นานาชนิด เช่น ไม้สะเดี้ยว ไม้หว้าหิน ไม้พังล่า ไม้หลาโอน และไม้ตะเคียน เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณแห่งนี้ยังมีสัตว์ป่าและสัตว์น้ำชุกชุม พื้นที่บริเวณนี้นับว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และป่า มีคลองชะอวดไหลผ่านเป็นลำคลองสายหลัก โดยชาวบ้านทั้งสองลุ่มน้ำและโนละแวกใกล้เคียงได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีพมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจะลดลงจากในอดีตก็ตาม ดังนั้นลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งสามารถแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ได้ 3 ยุค ดังนี้

2.1 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505)

ด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์แผนที่อาณาจักรสยามของชาวต่างประเทศ ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-24 ได้ชี้ให้เห็นสภาพของพรุควนเคร็งในอดีตว่า เป็นช่องแคบระหว่างแผ่นดินใหญ่ (นครศรีธรรมราช-พัทลุง) และสันทรายสทิงพระ ผู้คนสามารถใช้เรือผ่านเข้าช่องแคบทางตอนบน คือ อำเภอปากพนังปัจจุบัน เพื่อเดินทางต่อไปยังพัทลุงและสงขลาได้ จนเมื่อ 150-200 ปีที่ผ่านมาเกิดการปิดกั้นของสันทรายเข็ยรใหญ่และสันทรายนอกฝั่งทะเลสทิงพระ ประกอบกับการถดถอยของน้ำทะเลทำให้บริเวณช่องแคบทางตอนเหนือถูกปิดกั้นและดินเลนจนกลายเป็นที่ราบและทุ่งพรุในปัจจุบัน (กรณีการฯ ต้นประเสริฐ และคณะ, 2540 อ้างถึงใน สมคิด ทองสง และคณะ, 2546) ด้วยความเป็นช่องแคบทางผ่านดังกล่าว ทำให้บริเวณพรุควนเคร็งเป็นเส้นทางเดินเรือสายใน ซึ่งกระจัดกระจายไปด้วยเกาะเล็ก ๆ เหมาะแก่การหยุดพักและการติดต่อค้าขายทางทะเลชั่วคราว จึงกล่าวได้ว่าแผ่นดินบริเวณพรุควนเคร็งในปัจจุบันนั้น เมื่อ

150-200 ปีก่อนยังคงเป็นทะเล บริเวณเนินสูงซึ่งมีชื่อเรียกเป็นควนต่าง ๆ นั้นเคยเป็นเกาะมาก่อน (สมคิด ทองสง และคณะ, 2546 : 16-18)

จากหลักฐานดังกล่าวยืนยันได้ว่า บริเวณพรุควนเคร็ง ใจกลางของพื้นที่เป็นควนประกอบด้วย ควนเคร็ง ควนยาว ควนป้อม ควนชิง ควนไทร ควนราบ และควนดิน พื้นที่โดยรอบเป็นพรุที่มีน้ำท่วมขังตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่าพรุควนเคร็ง ด้วยความหลากหลายของสภาพพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้ป่าพรุแถบนี้เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้นานาชนิดทั้งพันธุ์ไม้ป่าดงดิบชื้น หรือป่าที่ราบต่ำที่มีไม้ดั้งเดิม ได้แก่ ไม้ชิง ไม้คำเสา ไม้ช้างให้ ไม้หลุมพี ไม้หลาโอน ไม้ตะเคียน ไม้สะเดียว และไม้หว้าหิน เป็นต้น นอกจากนี้ในป่าดังกล่าวจะมีทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำอย่างชุกชุม ได้แก่ เสือ กวาง กระจง หมูป่า ลิง ค่าง และจระเข้ เป็นต้น จำพวกนก ได้แก่ นกเงือก นกหัวขวาน นกเป็ดน้ำ และนกกระยาง เป็นต้น สัตว์น้ำมีปลาน้ำจืด ได้แก่ ปลาดุกลำพัน ปลาดุกดำ ปลาช่อน ปลาหมอ และอีเต็ง เป็นต้น ด้วยสภาพป่าพรุที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพันธุ์ไม้และพันธุ์สัตว์ดังกล่าว บริเวณเหล่านี้จึงเรียกกันว่า “ป่าเขียว”

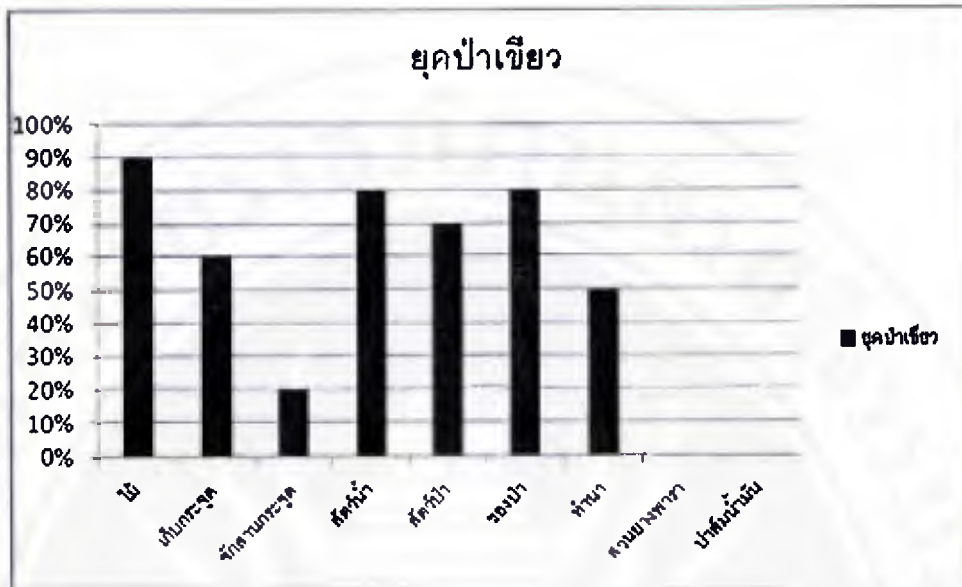
ความอุดมสมบูรณ์ของ “ป่าเขียว” จึงทำให้ชาวบ้านรอบพื้นที่พรุควนเคร็งตั้งแต่อำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าพรุควนเคร็งแห่งนี้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาตัดไม้เพื่อนำไปใช้สอยและจำหน่าย ชาวบ้านที่เดินทางมาจากชุมชนใกล้เคียงออกไป จะเดินทางมาเป็นกลุ่มเพื่อตัดไม้ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาเป็นแรมเดือนอาศัยอยู่ในป่าพรุ จึงมีการตั้ง “ทับ” เป็นที่อยู่อาศัย หลังจากนั้นเมื่อได้ไม้ตามที่ต้องการ จึงลำเลียงไม้ด้วยการต่อแพ นอกจากนี้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุในขณะนั้นด้วยการเข้ามาล่าสัตว์ จับปลา นำสัตว์มาเลี้ยงบริเวณที่ราบทุ่งหญ้า ถอนกระจูดและหาของป่า เช่น น้ำผึ้งป่า พืชสมุนไพร เป็นต้น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่าพรุได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในลักษณะดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งในยุคป่าเขียวมีความอุดมสมบูรณ์ เพราะประกอบไปด้วยลักษณะนิเวศทั้งเป็นเนินเขา ที่ราบริมเนินเขา และลุ่มน้ำ ทำให้ทรัพยากรในเขตพรุควนเคร็งมีความหลากหลายทั้งทรัพยากรป่า ดิน น้ำ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ จึงมีเอกลักษณ์แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ในเขตลุ่มน้ำ ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุที่สำคัญในยุคป่าเขียว ได้แก่ ทรัพยากรไม้ ทั้งไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิง ไม้ตะเคียน ชุมพระ หว้าหิน นอกจากนี้ยังมีป่าไม้ในน้ำที่ลุ่มน้ำขัง เช่น ไม้กึ่งทวด ไม้เสม็ด ไม้จิก ไม้เมา ไม้แรด และไม้เตียว ซึ่งไม้เตียวนั้นชาวบ้านจะนำไปทาบเป็นน้ำมันเพื่อใช้สำหรับประกอบอาหารได้ ส่วนไม้เสม็ดชาวบ้านในเขตท่าเสม็ดใช้เปลือกไม้เสม็ดจากพรุควนเคร็งผลิต “ไต้” ไว้จำหน่าย ส่วนบนควนยังมีไม้ผลที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนซื้อ

ขายกับชุมชนอื่นได้ เช่น สะดอป่า ลูกเนียงป่า ขนุน ทุเรียน รวมทั้งน้ำผึ้งที่ได้จากต้นยวนผึ้ง ซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่ที่มีผึ้งมาทำรังจำนวนมาก ส่วนทรัพยากรสัตว์น้ำ มีปลาน้ำจืด เช่น ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุก และปลาสำพัน ซึ่งเป็นปลาที่ขึ้นชื่อและถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเครื่อง ในยุคนี้ชาวบ้านพรุควนเครื่องจะใช้เครื่องประมงพื้นบ้านที่ทำขึ้นมาเอง เช่น ใช้วิธีการจับปลาด้วยมือเปล่าหรือการงมปลา การทงเบ็ด การตกไซ การตกชั่ง การวิดปลา เป็นต้น นอกจากนี้ทรัพยากรที่ขึ้นชื่อและเป็นเอกลักษณ์ของพรุควนเครื่องมาตั้งแต่อดีต คือ กระจูด ซึ่งกระจูดในพรุควนเครื่องจะมีลักษณะพิเศษ คือ เส้นเท่ากันตลอดตั้งแต่โคนถึงปลาย ทำให้เส้นกระจูดสวยเหนียวและทน กระจูดในเครื่องจึงถูกนิยมนำมาทำเครื่องจักรสานตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะการนำมาสานเสื่อและกระสอบนั่งในยุคสมัยนั้น

ผลผลิตที่ได้จากทรัพยากรป่าพรุควนเครื่องมีความหลากหลายและแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ชาวบ้านในเครื่องจึงนำไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่น ๆ ซึ่งชุมชนไม่สามารถผลิตได้อย่างเพียงพอกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะการนำของป่า เช่น น้ำผึ้ง กระจูด ไม้เสม็ด ผลไม้ป่า ทุเรียน มันสำปะหลัง ขมิ้น ปลาแห้ง ไปแลกข้าวจากที่อื่น เช่น ชุมชนทะเลน้อย ชุมชนท่าเสม็ด ชุมชนควายอำเภอระโนด ชุมชนในอำเภอหัวไทร เขียวใหญ่และชุมชนปากพนัง (สุทัศน์ สงขาว, สัมภาษณ์)

ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวนอกจากคนในชุมชนพรุควนเครื่องได้เก็บเกี่ยวและใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านี้แล้ว ยังดึงดูดให้ผู้คนชุมชนอื่น ๆ เข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรของพรุควนเครื่องด้วยเช่นกัน เช่น ในช่วงฤดูน้ำหลาก ชาวทะเลน้อยมาขึ้นเป็นกลุ่มอาศัยเรือเข้ามาในพื้นที่พรุควนเครื่องเพื่อตัดกระจูดนำไปสานเสื่อและสานกระสอบนั่งจำหน่าย (บรรจง เงินจันทร์, สัมภาษณ์) นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านในชุมชนรอบ ๆ นำวัวและควายจำนวนมากมาเลี้ยงและปล่อยทิ้งไว้ในทุ่งบริเวณป่าพรุควนเครื่อง รวมทั้งการเข้าเพื่อตัดไม้ของชาวบ้านแถบระโนด จังหวัดสงขลา และชาวบ้านปากพนัง หัวไทร รวมกลุ่มกันมาตัดไม้ โดยจะตั้งทับ เพื่อตัดและเลื่อยไม้ด้วยกันหลายวัน บางครั้งถึงเดือนก็มี กลุ่มคนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านี้เมื่อประสบปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนของตน ก็จะขยับขยายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพรุควนเครื่องในที่สุด อย่างไรก็ตามกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยตั้งบ้านเรือนยังคงสัมพันธ์กับคนในชุมชนควนเครื่องอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในแง่ของการร่วมกันใช้ทรัพยากรป่าพรุด้วยกัน

แผนภูมิ 4.1 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคป่าเขียว

2.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคหลังवादภัย (พ.ศ. 2505 – 2539)

การเกิดเหตุการณ์वादภัยในเขตพื้นที่พรุควนเคร็ง เริ่มจากพายุถล่มครั้งแรก ปีพ.ศ. 2485 พายุในครั้งนั้นได้พัดบ้านเรือนและต้นไม้ใหญ่ล้มพังเสียหายจำนวนมาก ชาวบ้านต้องช่วยกันตัดฟันต้นไม้ที่ล้มทับเป็นเวลานาน ต่อมาเกิดเหตุการณ์वादภัยแหลมตะลุมพุก ในปี 2505 ประกอบกับในปีรุ่งขึ้นได้เกิดภาวะแห้งแล้งฝนทิ้งช่วง ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นในพื้นที่พรุควนเคร็งในลักษณะ “ไฟกินจุด” โดยไฟได้ติดลุกลามอยู่ใต้พื้นล่างป่าพรุเป็นพื้นที่กว้างรวมระยะเวลาเวลานานกว่า 3 เดือน โดยเฉพาะบริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมขัง เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของป่าพรุควนเคร็ง นอกจากไม้ใหญ่ในป่าเขียวที่ล้มลงจำนวนมาก ได้ดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าไปขนลำเลียงไม้มาใช้ประโยชน์และเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินได้สะดวกขึ้น ประกอบกับเกิดไฟไหม้ขึ้นหลายต่อหลายครั้ง เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าพรุเสื่อมดุลทางธรรมชาติและเสื่อมโทรมลงเป็นบริเวณกว้าง ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีจำนวนลดลง ส่งผลให้ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำบางชนิดได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จนสูญพันธุ์ไปในที่สุด เช่น เสือ กวาง นกเงือก ปลาจุกลำพัน ปลาจุกดำ และปลาอีเต็ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจะเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าพรุ แต่ลักษณะของระบบการผลิตยังเป็นรูปแบบเดิมๆ ทั้งการผลิตที่อาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุเพื่อยังชีพ เช่น การตัดไม้ การหาของป่า การจับสัตว์น้ำ การถอนกระจูด การปลูกพืชผัก การเลี้ยงสัตว์ ส่วนการทำนาในพื้นที่พรุควนเคร็งไม่ได้ผลเท่าที่ควร

เนื่องจากลักษณะพื้นที่และคุณสมบัติของดินไม่เหมาะที่จะปลูกข้าว แต่ชาวบ้านในพรุควนเคร็ง ได้อาศัยผลผลิตที่ได้จากทรัพยากรป่าพรุเป็นฐานการดำรงชีพ และนำผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนซื้อขายโดยเฉพาะข้าวกับสิ่งของที่จำเป็นระหว่างชุมชนภายนอกเคร็ง นอกจากการผลิตที่ยังคงสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ยังคงมีการผลิตรูปแบบใหม่เกิดขึ้นอีกด้วย สำหรับการตัดไม้หลังเหตุการณ์वादภัย 2505 จนถึงปัจจุบัน จำนวนไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่พรุควนเคร็งเริ่มมีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ก็เริ่มลดน้อยลง ไม้บางชนิดเริ่มหมดไปจากพื้นที่พรุ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่า และสัตว์น้ำ เริ่มลดปริมาณลงเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุผลและเงื่อนไขหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ หรือเงื่อนไขที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น वादภัย น้ำท่วม และไฟป่า เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ จะลดลงจากเดิม แต่บางบริเวณของพื้นที่พรุควนเคร็งก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของความเป็นป่าเขียวอยู่ กระทั่งปี พ.ศ. 2517 ได้มีการประกาศให้พื้นที่พรุควนเคร็งบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และในช่วงปี พ.ศ. 2535 ได้ประกาศให้พื้นที่ควนเคร็งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ด้วยเหตุนี้ระบบการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรไม้เป็นหลักทั้งของคนในชุมชนและภายนอกชุมชนจึงค่อย ๆ ลดลง ส่วนใหญ่จะตัดไม้ในเขตพรุเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น สร้างคอกเลี้ยงสัตว์ สร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนสร้างเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ มากกว่าการตัดเพื่อการจำหน่าย ต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้มีการสนับสนุนการปลูกไม้เสม็ดขาวในพื้นที่ เมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยให้เงินสนับสนุนแก่ชาวบ้านในการปลูกไม้เสม็ดขาวไร่ละ 3,000 บาท เมื่อไม้เสม็ดขาวโตเต็มที่ต้องการนำมาจำหน่ายได้มีชาวบ้านบางรายลักลอบตัดไม้เสม็ดในพื้นที่ป่าสงวนฯ สวมทับไม้เสม็ดขาวที่ปลูกขึ้นในพื้นที่ของตนเอง ทำให้ไม้เสม็ดในป่าธรรมชาติลดจำนวนลง ส่วนการหาสัตว์ป่ากระทำได้อย่างยากขึ้น เนื่องจากมีกฎหมายเข้ามาควบคุม

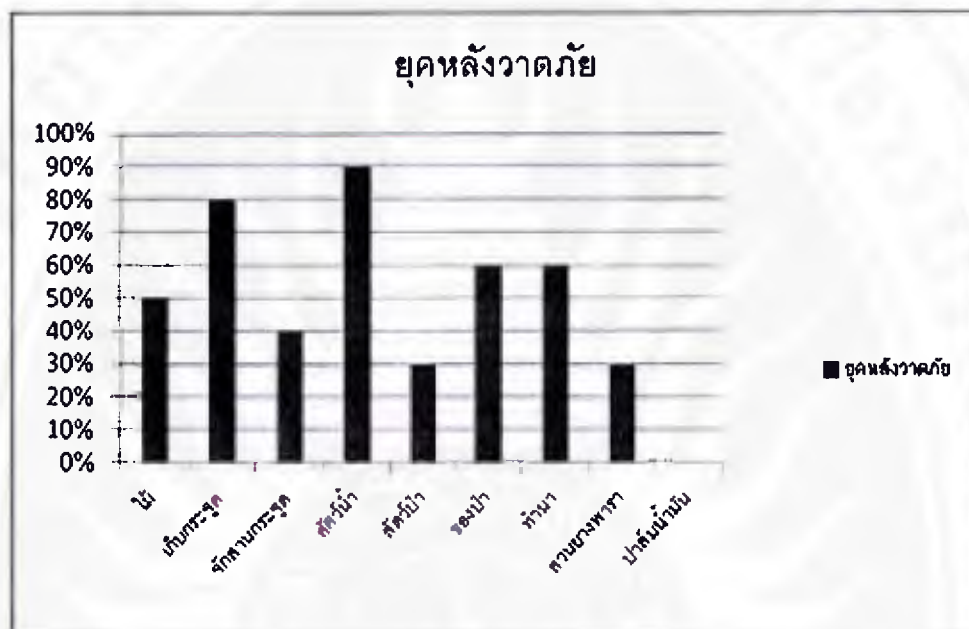
การหาปลาและจับสัตว์น้ำในยุคนี้ชาวบ้านนิยมหาปลาและสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกิดภัยธรรมชาติที่มีส่วนสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าพรุและส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชาวบ้าน นั่นก็คือเหตุการณ์ “น้ำท่วม” ในพื้นที่พรุควนเคร็ง โดยในช่วงปี พ.ศ. 2505 – 2530 เป็นช่วงที่เกิดภาวะอุทกภัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2518 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ และเป็นปีที่น้ำท่วมสูงสุดในพื้นที่พรุควนเคร็ง โดยท่วมติดต่อกันเป็นเวลานาน ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้ทำลายทรัพย์สินของชาวบ้านและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่พรุควนเคร็งอย่างมากมาย ทำให้พื้นที่ปลูกผักของชาวบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ขอบพรุได้รับความเสียหาย เกิดภาวะยากลำบาก ส่งผลให้ชาวบ้านหันไปประกอบอาชีพหาปลาในพื้นที่พรุมากขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น จากเดิมใช้วิธีงมปลา ทงปลา ตกปลา ดักปลาหรือวางไซ ดักซั้ง แต่ในยุคนี้ได้เพิ่มวิธีการจับ และใช้เครื่องมืออุปกรณ์เพิ่มขึ้น ได้แก่ การตกปลาหรือกัด การยกยอ การดักถันหรือการดักปลาไหลโดยใช้ลันแทนการใช้ไซ เนื่องจากระยะ

หลังปริมาณและชนิดของสัตว์น้ำเริ่มลดลง ชาวบ้านได้มีการพัฒนาเครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำ เพื่อให้สอดคล้องกับความร่อยหรอของทรัพยากร เช่น การจับปลาไหลของชาวบ้าน เมื่อก่อนชาวบ้านจะใช้ “ไซ” ในการดักปลาไหล แต่เมื่อปริมาณปลาไหลที่มีอยู่ในพื้นที่พรุมีจำนวนลดน้อยลง ไซดักปลาไหลจึงไม่เหมาะสม ชาวบ้านจึงได้มีการประดิษฐ์เครื่องมือจับปลาไหลชนิดใหม่ขึ้นมา เรียกว่า “ลัน” เพื่อนำมาใช้แทนไซดักปลาไหล เนื่องจากมีความสะดวกมากกว่า ลันจะทำมาจากลำไม้ไผ่ โดยการใช้ลันดักปลาไหลจะนิยมใช้กันมากในช่วงฤดูน้ำหลาก นอกจากนี้ชาวบ้านในพรุควนเคร็งได้จับปลาด้วยวิธีการชุดบ่อล่อปลา ซึ่งเป็นวิธีการหาปลาอีกวิธีหนึ่งในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง ซึ่งเกิดขึ้น เนื่องจากหนอง บึง และบ่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่พรุควนเคร็งมีปริมาณไม่เพียงพอกับความต้องการของผู้หาปลา ดังนั้นจึงมีการชุดบ่อเพื่อให้ปลามาอยู่อาศัย และเมื่อถึงฤดูแล้งปริมาณน้ำเริ่มแห้ง ก็จะมีการวิดน้ำออกจากบ่อโดยใช้ “โพง” วิดน้ำจนน้ำแห้งแล้วก็จะจับปลาในบ่อดังกล่าว สำหรับการชุดบ่อล่อปลาได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรม “บ่อปลาหวัะ” เกิดขึ้น คือ การที่ชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาร่วมกันชุดบ่อล่อปลาในป่าพรุ เมื่อปลาเข้ามาอยู่ในบ่อที่ชุดไว้ดังกล่าว ก็จะช่วยกันวิดน้ำออกจากบ่อเพื่อจับปลาที่ติดเข้าไปในบ่อ แล้วนำปลาที่ได้มาแบ่งปันกัน นอกจากนี้การชุดบ่อล่อปลาในยุคนี้อย่างเป็นสัญลักษณ์ในการจับจองพื้นที่ป่าพรุของชาวบ้าน เป็นที่รู้กันว่า ใครเป็นผู้ชุดบ่อล่อปลาขึ้นมาเป็นคนแรก สามารถเป็นเจ้าของพื้นที่ในบริเวณนั้นทันที และไม่มีใครกล้ามาชุดซ้ำ และหาปลาในบ่อดังกล่าวได้ นอกจากนี้ได้รับอนุญาตจากเจ้าของคนแรกแล้วเท่านั้น ถือว่าเป็นกติกายของชาวบ้านที่ตกลงร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ แต่ทุกคนในชุมชนตระหนักรู้ร่วมกันที่จะต้องเคารพสิทธิในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าพรุ สำหรับปลาที่ชาวบ้านทำการประมงมาได้ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้กินในครัวเรือน โดยนำมาแปรรูปปลาเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น นำมาตากแห้ง ทำปลาร้า น้ำปลา กะปิ ส่วนที่เหลือจะนำไปจำหน่าย

ภาพประกอบ 4.11 การวางไซและยกยอ วิธีการทำประมงของชาวพรุควนเคร็ง

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่พรุควนเคืองด้านการเกษตรในยุคนี มีพื้นที่บางส่วนในเขตพรุควนเคืองที่สามารถทำนาและปลูกพืชผักได้ผลดี เช่น บ้านยวนนง และทุ่งพืด ส่วนพื้นที่บนเขาควนมีการปรับเปลี่ยนจากการปลูกไม้ผลและไม้พื้นเมือง ได้ปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางพารามากขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา

แผนภูมิ 4.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคหลังवादภัย

2.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน)

ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคนี ได้แก่ การเก็บกระจุกและสานกระจุก การประมง การเลี้ยงสัตว์ การทำสวนยาง ปาล์มน้ำมัน และการทำนา ชาวบ้านได้ลดความสำคัญต่อระบบการผลิตที่อาศัยทรัพยากรป่าพรุเพื่อยังชีพ ทั้งการตัดไม้และหาของป่า หลังจากได้มีการประกาศให้พื้นที่ในเขตพรุควนเคืองบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวน พร้อมทั้งมีการจัดตั้ง "เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย" ขึ้นในพื้นที่ การเข้ามาของหน่วยงานดังกล่าวได้ช่วยลดปริมาณการล่าสัตว์ป่าและการทำลายทรัพยากรป่าพรุในระดับหนึ่ง แต่ยังมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าพรุที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ การจับปลาและสัตว์น้ำเพื่อนำไปขายมากขึ้น มีการใช้เครื่องมือประมงด้วยวิธีจับแบบธรรมชาติ ได้แก่ กัด ไชปลา ลันไหล เบ็ดทง ยอ และใช้บ่อล่อปลา อย่างไรก็ตามปริมาณสัตว์น้ำได้ลดลงและมีขนาดเล็กลง เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร หรือแม้แต่การจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกวิธี เช่น การลักลอบซื้อปลา การใช้ยาเบื่อปลา สำหรับกลุ่มคนที่ทำการลักลอบซื้อปลาและใช้

ยาเบื่อปลาในพื้นที่ป่าพรุ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มาจากภายนอกชุมชน เข้ามาหาปลากันมากขึ้น นอกจากนี้ในเขตป่าพรุได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุขึ้นอย่างต่อเนื่องเกือบทุกปี ส่งผลให้สภาพป่าพรุได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้อย่างต่อเนื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุและความหลากหลายของระบบนิเวศในป่าพรุเริ่มลดลงและแทบไม่หลงเหลือความเป็น "ป่าเขียว" ให้เห็นอย่างเช่นในอดีต การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาน้ำจืด ได้รับการสนับสนุนการเลี้ยงปลาจากโครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

สำหรับอาชีพที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุโดยตรงในขณะนี้ยังปรากฏอยู่ คือ การหาน้ำผึ้งในป่าเสม็ดในฤดูที่ผึ้งชุกชุมประมาณเดือนกรกฎาคม สิงหาคม ซึ่งมีอยู่ประมาณ 40-50 คน นาน้ำผึ้งได้ประมาณ 50 ขวดต่อคน ราคาขวดละ 500 บาท ขณะเดียวกันผึ้งป่าจำนวนหนึ่งจะอพยพมาทำรังอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นยางบริเวณควนเค็ง ชาวบ้านจะเรียกกันว่ายวนผึ้ง จะมีผึ้งมาทำรังบนต้นไม้ใหญ่ต้นเดียวแต่มีจำนวนหลายรังด้วยกัน ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 2-3 ต้นเท่านั้น แต่ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดินที่มียวนผึ้งจะได้น้ำผึ้งถึงปีละ 5-6 แสหนาท แต่หากปีไหนมีน้ำในป่าพรุน้อยต้นเสม็ดไม่งอกงาม ดอกไม้ในป่าพรุมีไม่มากนักปริมาณที่ผึ้งเข้ามาทำรังจะน้อยตามไปด้วย (บรรจง เงินจันทร์, สัมภาษณ์)

การเก็บกระจูด นับว่าในยุคปัจจุบันเป็นอาชีพหลักของคนพรุควนเค็งประมาณ 80 % ของครัวเรือนทั้งหมดที่มีอาชีพเกี่ยวกับกระจูด ทั้งการเก็บกระจูดและการจักสานกระจูด ในส่วนของการเก็บกระจูด ในพรุควนเค็งเป็นแหล่งกระจูดที่มีความเหมาะสมมากที่สุดในการนำมาจักสาน ชุมชนรายรอบต่าง ๆ จึงล่องเรือมาดองกระจูดที่ตำบลเค็ง โดยเฉพาะชุมชนทะเลน้อย มาตั้งทัพในเขตพรุควนเค็งกันหลายคน และอยู่กันหลายวัน ชาวบ้านในพื้นที่เค็งต่างให้ความเอื้อเฟื้อเพื่อทรัพยากรกระจูดแก่คนนอกหมู่บ้านมาตั้งแต่อดีต เพราะกระจูดมีจำนวนมาก อีกทั้งประชากรในเค็งมีจำนวนไม่มากนัก (ผิน ทองดี, สัมภาษณ์) แต่หลังจากพื้นที่ป่าพรุควนเค็งมีสภาพเสื่อมโทรมลง ทั้งจากไฟไหม้ป่าพรุ น้ำท่วม ส่งผลให้กระจูดในเขตพรุได้รับผลกระทบมีปริมาณลดลง อีกทั้งระบบการผลิตภายในชุมชนพรุควนเค็งเองมีข้อจำกัด ทรัพยากรกระจูดจึงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ จึงเริ่มจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์กระจูดจากบุคคลภายนอกชุมชนมากขึ้น ในช่วงทศวรรษที่ 2530 ชาวบ้านในพรุควนเค็งเริ่มให้ความสนใจกับการนำกระจูดมาแปรรูปผลิตภัณฑ์มากยิ่งขึ้น และในช่วง 2540 เป็นต้นมานโยบายรัฐบาลได้สนับสนุนด้านการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน "หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์" ส่งผลให้ชาวเค็งเองหันมาเก็บกระจูดและจักสานกระจูดเป็นอาชีพหลักกันมากขึ้น

นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2547 ได้มีการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากแพ่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการที่เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นสำคัญ เนื่องจากน้ำเป็นรากฐานที่สำคัญของการผลิตทางด้านเกษตรกรรม แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำของกรม

ชลประทานได้ให้ความสำคัญทั้งแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมและแหล่งน้ำใหม่เพื่อให้มีพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำเพิ่มจำนวนมากขึ้น ด้วยการปรับปรุงโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่น้ำปากพนัง เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างสมบูรณ์ในฤดูฝน และมีน้ำจืดเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง รวมทั้งป้องกันน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้าคลองต่าง ๆ ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะพื้นที่ใกล้แม่น้ำปากพนังและพื้นที่ลุ่มต่ำกว่าชายทะเล

แต่เดิมพื้นที่พรุควนเคร็งจะมีน้ำขังในช่วงเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคมของทุกปี เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นพื้นที่ลุ่มแอ่งกระทะขนาดใหญ่ เป็นแหล่งน้ำแก้มลิง สามารถกักเก็บน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากไว้เติมพื้นที่ และค่อยทยอยส่งน้ำออกจากพรุในฤดูแล้งลงสู่แม่น้ำปากพนังตามคลองสาขาต่าง ๆ ในป่าพรุ โดยในพื้นที่พรุน้ำจะไม่แห้งขอด ดังเช่นในปัจจุบัน เนื่องจากมีหนอง บึงธรรมชาติทั้งขนาดเล็กและใหญ่ กระจายอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่พรุควนเคร็ง อย่างไรก็ตามหลังจากการดำเนินโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังแล้วเสร็จ และได้มีการปิดประตูระบายน้ำปากพนัง และประตูระบายน้ำในเขตป่าพรุควนเคร็ง ชาวบ้านพรุควนเคร็งได้สะท้อนว่าผลจากการดำเนินโครงการทำให้เกิดน้ำเปรี้ยวและดินเปรี้ยวมากยิ่งขึ้นไปอีกในบางพื้นที่ของป่าพรุ เนื่องจากไม่มีน้ำไหลเวียนชะล้างความเปรี้ยวของดินและชะน้ำออกจากป่าพรุ ตลอดจนไม่มีการพัฒนาโคลนตมเข้าในพื้นที่ป่าพรุเหมือนในอดีต ดังที่ควรจะเป็นไปตามลักษณะของธรรมชาติ จึงส่งผลให้คุณสมบัติของน้ำเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมาะต่อการใช้สอยและการเพาะปลูก ตลอดจนทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดลงไปมาก โดยเฉพาะในแม่น้ำปากพนังและพรุควนเคร็งจากเดิมเคยมีปลาหลายชนิด ทั้งปลาน้ำจืดและปลาน้ำกร่อย แต่เมื่อมีการปิดประตูระบายน้ำส่งผลให้น้ำในบริเวณดังกล่าวไม่ไหลเวียนกลายเป็นน้ำนิ่ง ปลาจึงไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้จากลักษณะดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าพรุควนเคร็งเพิ่มมากยิ่งขึ้น และได้ส่งผลให้น้ำในป่าพรุบางช่วงแห้ง หากปีไหนที่ฝนทิ้งช่วงมากกว่า 2 เดือนจะทำให้ไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงพรุส่งผลให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าพรุได้ง่ายและบ่อยมากขึ้น

เมื่อระบบนิเวศป่าพรุเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ รวมไปถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำในป่าพรุได้ลดปริมาณลง และเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะดินและน้ำมีสภาพเปรี้ยว ส่งผลให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร หันไปนิยมปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันมากขึ้น ประกอบกับการส่งเสริมของภาครัฐ ในการสนับสนุนให้ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ไม่ว่าจะเป็นยางพาราหรือปาล์ม ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่หันมาสนใจการเกษตรในลักษณะนี้ไม่น้อย แต่ยางพาราปลูกและเจริญเติบโตได้ไม่ดีในพื้นที่ป่าพรุ ชาวบ้านนิยมปลูกตามพื้นที่เขาควนต่าง ๆ มากกว่า แต่ในปัจจุบันพืชเศรษฐกิจที่กำลังมาแรง และมีที่คาดว่าจะมีความหวังของชาวบ้านนั้นก็คือ “ปาล์มน้ำมัน” ซึ่งเป็นการขานรับนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับโครงการปลูกปาล์มน้ำมันทดแทนพลังงาน

ภาพประกอบ 4.12 การเก็บกระจูดในป่าพรุการนำมาแปรรูปและจักสานกระจูดเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

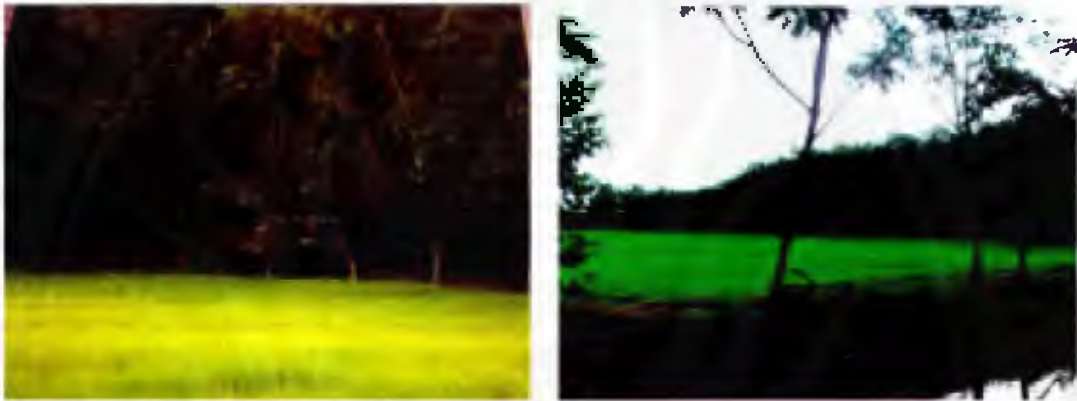
ปาล์มน้ำมันเริ่มเข้ามาในชุมชนพรุควนเคร็งประมาณปี พ.ศ. 2540 โดยการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อทดลองปลูกเป็นแปลงสาธิต ต่อมาปาล์มที่ทดลองปลูกเหล่านี้ให้ผลผลิตพอสมควร จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านสนใจและหันมาปลูกปาล์มกันมากขึ้น ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2550 รัฐได้เข้ามาให้การส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่พรุควนเคร็งอีกครั้งหนึ่ง โดยมีการสนับสนุนต้นทุนปาล์มน้ำมันให้กับชาวบ้านที่สนใจและเข้าร่วมโครงการปลูกปาล์มน้ำมันทดแทนพลังงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองโครงการปลูกปาล์มน้ำมันทดแทนพลังงาน ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2548 ซึ่งพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสนใจและเข้าร่วมโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนการปลูกปาล์มน้ำมันจากหน่วยงานภาครัฐจำนวนหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็มีชาวบ้านบางกลุ่มที่สนใจการปลูกปาล์มน้ำมัน แต่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการกับหน่วยงานภาครัฐ แต่เป็นผู้ลงทุนและดำเนินการปลูกปาล์มน้ำมันเองทั้งหมด

อย่างไรก็ตามจากสภาพพื้นที่พรุควนเคร็งซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม และมีน้ำขังเกือบตลอดปี ประกอบกับมีสภาพอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อนมีความชื้นสูงและฝนตกชุกตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงธันวาคมของทุกปี เมื่อถึงช่วงฤดูฝนจึงทำให้มีน้ำท่วมหนักในพื้นที่พรุซึ่งรวมถึงพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกปาล์มในเขตพื้นที่ป่าพรุจึงจำเป็นต้องมีการจัดการพื้นที่ หากเป็นพื้นที่ลุ่มในป่าพรุ ต้องทำการขุดโคกยกทรง หากเป็นพื้นที่สูงบริเวณที่ดอน ไม่จำเป็นต้องขุดโคกยกทรง เพราะการขุดโคกนั้น เป็นการป้องกันไม่ให้น้ำท่วมต้นปาล์มในช่วงหน้าฝน และจะทำให้ปาล์มเจริญเติบโตได้ดี

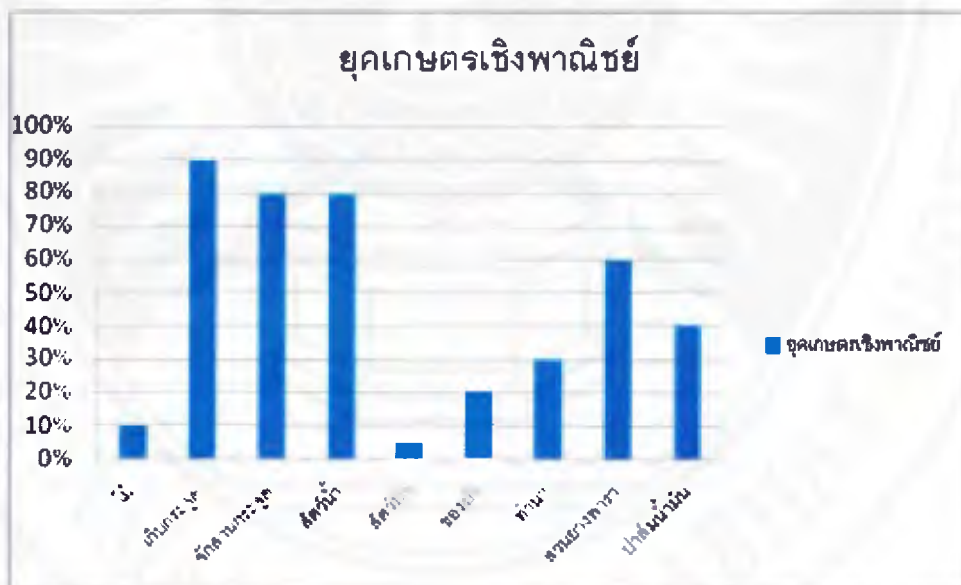

ภาพประกอบ 4.13 การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่พรุควนเคร็ง

สำหรับการทำนาที่ผ่านมาในเขตชุมชนพรุควนเคร็งมีครัวเรือนที่ทำนาไม่มากนัก ในยุคนี้ เริ่มลดน้อยลงไปอีก เมื่อเกิดปัญหาดินและน้ำเปรี้ยว ทำให้พื้นที่นาบางส่วนไม่สามารถทำนาข้าวได้ ประกอบกับปัญหาการแพร่ระบาดของโรคและแมลงต่างๆ จึงต้องเพิ่มระดับความเข้มข้นในการผลิตมากยิ่งขึ้น ทั้งการใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืชต่างๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง

ภาพประกอบ 4.14 การทำนาข้าวในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง

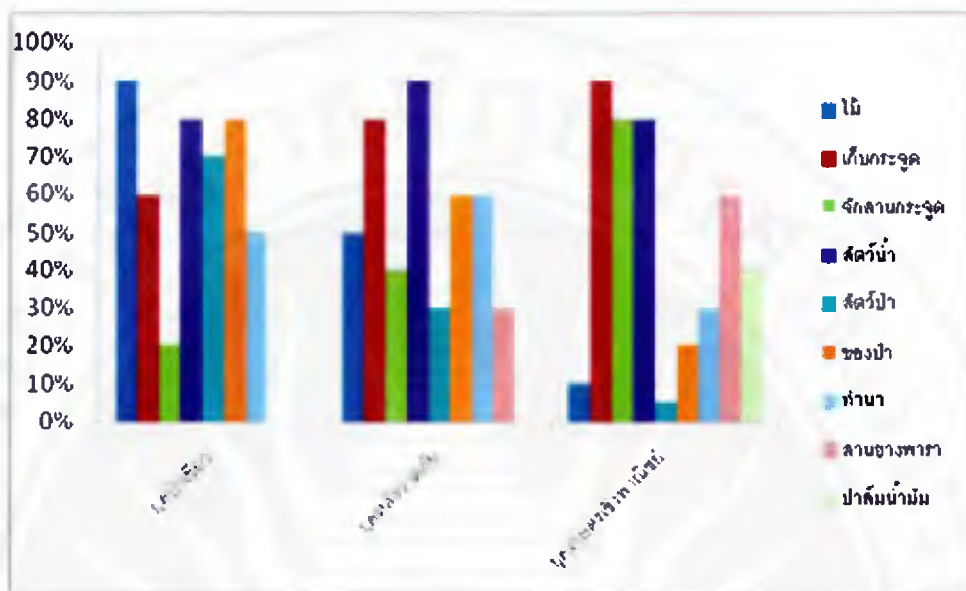

แผนภูมิ 4.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในยุคเกษตรเชิงพาณิชย์

ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งทั้ง 3 ยุค มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน เช่น ภัยธรรมชาติ ทั้งภัยจากवादภัย ไฟไหม้ป่า และน้ำท่วม ปริมาณประชากรในพื้นที่ และการเข้ามาของหน่วยงานต่าง ๆ ส่งผลให้สภาพป่าพรุเปลี่ยนไป มีสภาพเสื่อมโทรม คุณภาพน้ำและดินเปรี้ยว ทำให้ความหลากหลายทั้งพืช และสัตว์ลดปริมาณลง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรบางอย่างมีแนวโน้มลดลง แต่ลักษณะการใช้ประโยชน์บางอย่างกลับเพิ่มเข้ามา เช่น การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ทั้งการทำสวนยางพารา และปาล์ม น้ำมัน ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 การเปรียบเทียบลักษณะการใช้ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งทั้ง 3 ยุค

ลักษณะการใช้ประโยชน์	ยุคป่าเขียว	ยุคหลังवादภัย	ยุคเกษตรเชิงพาณิชย์
ไม้	90%	50%	10%
เก็บกระจูด	60%	80%	90%
การจักสานกระจูด	20%	40%	80%
สัตว์น้ำ	80%	90%	80%
สัตว์ป่า	70%	30%	5%
ของป่า	80%	60%	20%
ทำนา	50%	60%	30%
สวนยางพารา	0%	30%	60%
ปาล์มน้ำมัน	0%	0%	40%

แผนภูมิ 4.4 เปรียบเทียบลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุทั้ง 3 ยุค

3. สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเค็ง

“สิทธิชุมชน” เป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้ภูมิปัญญาและอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่เป็นฐานความอยู่รอดของชุมชน คือ ภูมิปัญญาในการเข้าใจและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้อำนาจจัดความสัมพันธ์ให้การใช้ทรัพยากรดังกล่าวมีความยั่งยืนและคนสามารถใช้ประโยชน์ได้เท่าเทียมกัน (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ, 2546 : 362) นอกจากนี้สิทธิต่างๆ นั้นอยู่บนหลักการสิทธิตามธรรมชาติที่มนุษย์จะใช้แรงงานของตนเองเพื่อหาเลี้ยงชีพจากธรรมชาติ หรือสิทธิในการยังชีพจากธรรมชาติเพื่อดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ตามอัตภาพ โดยมีสิทธิการใช้ตราบเท่าที่เขายังใช้ประโยชน์อยู่ การใช้ก็คือการปรับเปลี่ยนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ ตลอดทั้งชุมชนท้องถิ่นยังมีสิทธิหน้าหมู่ สิทธิหน้าบ้าน ซึ่งเป็นสิทธิร่วมกันไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง มีหลักการพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรในระดับชุมชน ซึ่งยึดอยู่บนความคิดว่าด้วยสิทธิการใช้มากกว่าความเป็นเจ้าของ มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งถือเป็นสิทธิชุมชนตามจารีตประเพณี เป็นสิทธิที่สะท้อนความคิดของชาวบ้านท้องถิ่นว่า พวกเขาจะเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ด้วยได้ เพราะพวกเขาได้ดูแลรักษา ได้ใช้ประโยชน์และมีชีวิตผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มาเป็นเวลาช้านาน (ประชา ธรรมดา, 2552) ดังนั้นการจัดสรรสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุควนเค็ง สามารถแบ่งสิทธิดังกล่าวได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

3.1 สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ

ทรัพยากรป่าพรุที่ชุมชนพรุควนเคร็งอาศัยเป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญตั้งแต่อดีต ได้แก่ ไม้ กระจุค สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ประกอบด้วยกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านี้ได้ 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่หากินกับทรัพยากรในป่าพรุอย่างยั่งยืน เป็นกลุ่มที่หากินกับการหมุนเวียนของทรัพยากร เช่น พวกวาของป่า น้ำผึ้ง จับสัตว์น้ำ กลุ่มเก็บ/ถอนกระจุค เป็นต้น 2) กลุ่มที่หากินกับการทำลายทรัพยากร ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปลักลอบตัดไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์และค้าขาย กลุ่มคนที่ลักลอบใช้เครื่องจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้าง เช่น การใช้ยาเบื่อ เครื่องช็อตไฟฟ้า และพวกที่ลักลอบล่าสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ดังนั้นสามารถแบ่งการจัดสรรสิทธิในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแต่ละชนิดได้ดังนี้

3.1.1 การใช้ไม้

ไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่ตำบลเคร็งและชาวบ้านสามารถนำมาใช้ได้ตั้งแต่อดีต ประกอบด้วยสองพื้นที่ คือ ดันไม้บริเวณเขาควน และพื้นที่พรุ รูปแบบการจัดสรรสิทธิในการใช้ไม้ ในอดีตยังไม่มี การจัดสรรที่เด่นชัด เนื่องจากมีจำนวนประชากรน้อย คนภายนอกชุมชนสามารถเข้ามาตัดไม้ได้อย่างเสรี แต่ด้วยสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ และรกร้าง มีสัตว์ที่ดุร้ายทั้งช้างและจระเข้ รวมทั้งไข้ป่า ทำให้การเข้ามาตัดไม้มียังมีไม่มากนัก อย่างไรก็ตามการตัดไม้มียังมีวิธีการที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรป่าพรุอยู่ในระดับหนึ่ง เช่น การใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่ไม่สลับซับซ้อนมากนัก ส่วนใหญ่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีวิธีเลือกตัดไม้ โดยมักจะเลือกไม้ขนุนไพร ซึ่งเป็นไม้ที่ล้มตายแล้ว และฝังอยู่ใต้ดิน และฝังจมดินอยู่ใต้น้ำในพรุ และมักจะเป็นไม้เนื้อแข็งโดยเฉพาะไม้ตะเคียน ดังนั้นเวลาจะตัดไม้ขนุนไพร โดยเฉพาะไม้ขนุนไพรที่จมอยู่ใต้น้ำจึงค่อนข้างกระทำได้ยากลำบาก บางครั้งต้องดำน้ำลงไปตัด หรือชาวบ้านบางกลุ่มอาจจะใช้วิธีการจมน้ำ หรือใช้วิธีการอื่น ๆ เพื่อให้ได้ไม้ขนุนไพรมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด เพื่อลดการตัดไม้ที่ยืนต้นอยู่ จะเห็นได้ว่าในยุคป่าเขยวนี้มีการเข้าถึงทรัพยากรไม้ได้อย่างเสรี (Open-access) แต่การที่มีข้อจำกัดในเรื่องของเครื่องมือที่ใช้ในการตัดไม้ การล่าสัตว์ และข้อจำกัดอีกอย่างหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรไม้ในป่าพรุ นั่นก็คือ “โจร” โดยพบว่า ในการรวมกลุ่มเข้ามาตัดไม้ของชาวบ้านจากภายนอกชุมชน บางครั้งก็ประสบกับปัญหาหรือต้องเสี่ยงกับการโดนปล้น โดยโจรที่ปล้นส่วนใหญ่จะปล้นเรือและเสบียงของกลุ่มชาวบ้านที่มาตัดไม้ ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านหลายคนไม่กล้าเดินทางมาตัดไม้ในพรุ ข้อจำกัดดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรไม้ในป่าพรุ ในช่วงเวลาดังกล่าวให้ยังคงมีปริมาณไม้เหลืออยู่ค่อนข้างมาก นอกจากนี้ “จระเข้พรุ” ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการคงอยู่ของปริมาณไม้ในป่าพรุ

ต่อมาเมื่อมีผู้คนเข้ามาอาศัยในพื้นที่พรุควนเคร็งมากขึ้น มีการจัดสรรสิทธิที่เห็นได้ชัดขึ้น โดยอาศัยความเชื่อเรื่องทวด เข้ามาจัดสรรสิทธิไปในตัว เช่น พื้นที่ไหนเป็น

ของทอดที่ดูแลรักษาอยู่จะไม่มีใครห้ามไปตัดไม้ พื้นที่ทางจิตวิญญาณเหล่านั้นจึงยังคงสภาพความสมบูรณ์ของป่าไม้อยู่ ต่อมาเมื่อมีการประกาศให้เอกสารสิทธิกับชาวบ้านประมาณ ทศวรรษ 2490 ทำให้มีการจับจองและขยายพื้นที่มากขึ้น ทำให้พื้นที่เขาควนมีเจ้าของ ดันไม้จึงเป็นสิทธิ์ของเจ้าของที่ดินทันที พื้นที่ป่าไม้ที่ยังใช้ได้อยู่มีเพียงไม้ในที่พรุน้ำขังเท่านั้น จนกระทั่งมีการประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และการเข้ามาของหน่วยเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ทำให้การตัดไม้เพื่อจำหน่ายลดลง มีเพียงการนำไม้ไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้นแต่ต้องขออนุญาตผู้นำชุมชนก่อนที่จะเข้าไปตัดไม้มาใช้ประโยชน์ได้ แต่ก็ยังมีการลักลอบตัดไม้เสม็ดต่อบ้างโดยไม่ขออนุญาต แม้จะมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยพิทักษ์ป่าย่อยในหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลก็ตาม

ภาพประกอบ 4.15 ไม้ที่ลักลอบตัดถูกเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่ายึดไว้เป็นของกลาง

นอกจากนี้การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากไม้ในพื้นที่ป่าสงวนผืนเล็ก เป็นเรื่องที่ต้องห้ามเช่นเดียวกับไม้ในผืนที่ป่าสงวนผืนใหญ่ เนื่องจากเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายเช่นเดียวกัน สำหรับป่าสงวนผืนเล็ก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หัวไร่ปลายนา” โดยทั่วไปจะเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างที่ดินของแต่ละครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เนิน ควน หรือโคก โดยชาวบ้านจะนิยมเว้นพื้นที่ดังกล่าวไว้เพื่อให้มีพันธุ์ไม้งอกและเจริญเติบโตเพื่อไว้สำหรับใช้สอยและใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ภายในครัวเรือน แต่ต่อมาเมื่อมีการประกาศให้พื้นที่พรุควนเค็งเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ป่าไม้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวเป็นป่าพรุที่มีความอุดมสมบูรณ์ควรแก่การอนุรักษ์ จึงติดประกาศให้พื้นที่หัวไร่ปลายนาเดิมของชาวบ้านเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านบางคนจึงเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า “ป่าสงวนผืนเล็ก” หรือ “หัวไร่ปลายนา” ซึ่งมีกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่เดิมก่อนที่จะมีการประกาศให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากไม้ที่อยู่ในบริเวณหัวไร่ปลายนาของตนได้อย่างอิสระ เนื่องจากบริเวณหัวไร่ปลาย

นาดังกล่าวจะมีเจ้าของครอบครองโดยเป็นที่รับรู้กันในชุมชนแม้จะเป็นการครอบครองที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็ตาม แต่หลังจากการประกาศให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนไม่กล้าที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากไม้ในบริเวณดังกล่าวเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามพบว่าในปัจจุบันยังคงมีชาวบ้านบางคนลักลอบตัดไม้ในป่าสงวนผืนเล็ก โดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านในชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณละแวกใกล้ ๆ กับป่าสงวนผืนเล็ก โดยส่วนใหญ่จะตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยหรือเพื่อใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือนมากกว่าเพื่อการจำหน่าย โดยเฉพาะการตัดไม้เพื่อนำมาใช้ในการทำรั้วบ้าน ดอกเลียงสัตว์ ไม้พินเผาถ่าน และใช้สอยทั่วไป เป็นต้น สำหรับความต้องการใช้ไม้เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนทางเจ้าหน้าที่ร่วมกับผู้นำชุมชน ได้วางกฎกติกาให้ชาวบ้านที่ต้องการใช้ไม้สามารถขออนุญาตผู้นำชุมชนและนำไม้มาใช้ได้ หากเป็นการตัดไม้ในปริมาณไม่มากนักและเป็นการตัดไม้เพื่อการใช้สอยและใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนพุดวนตรงในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตามสำหรับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ไม้ที่อยู่ตามบริเวณหัวไร่ปลายนา ถึงแม้ว่าบริเวณดังกล่าวจะกลายเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ยังคงให้ความเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนจะยึดถือร่วมกันว่าหากต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บริเวณหัวไร่ปลายนาเป็นพื้นที่ถือครองของผู้ใดผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีสิทธิในการครอบครองไม้ดังกล่าวถึงแม้ว่าผู้นั้นจะไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินที่เป็นหัวไร่ปลายนาก็ตาม ดังนั้นหากผู้ใดต้องการตัดไม้ในบริเวณหัวไร่ปลายนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์หรือใช้สอยจึงต้องมีการบอกกล่าว หรือ “ขอ” จากผู้เป็นเจ้าของพื้นที่หัวไร่ปลายนาก่อน ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่รับรู้และยอมรับกันทั่วไปในชุมชนพุดวนตรง

3.1.2 กระจูด

“กระจูด” เป็นพืชเฉพาะถิ่น ชอบขึ้นในพื้นที่ๆ มีน้ำขังหรือที่เรียกว่า “พรุ” มีประโยชน์สำหรับใช้ทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อไว้ใช้สอยและจำหน่าย สำหรับพื้นที่พุดวนตรงกระจูดนอกจากสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่ทำเครื่องจักสานและผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากกระจูดแล้ว กระจูดยังสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่มีอาชีพเก็บกระจูดหรือถอนกระจูดขายอีกด้วย โดยกระจูดจะมีการซื้อขายกันที่ราคากำละประมาณ 20-50 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดและความยาวของต้นกระจูด การซื้อขายจะมีทั้งการขายให้กับคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน สำหรับการขายให้กับคนภายนอกชุมชนจะเป็นการขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามารับซื้อในชุมชน โดยเฉพาะพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากจังหวัดพัทลุง ดังนั้นในบางพื้นที่กระจูดจึงเป็นพืชที่ชุมชนหวงห้ามสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพราะกระจูดเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เนื่องจากกระจูดสามารถถอนได้ทุกฤดูกาลขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด

ถึงแม้ว่าโดยทั่วไปจะนิยมถอนในช่วงฤดูแล้งก็ตาม ด้วยเหตุนี้ในพื้นที่พรุหลาย ๆ พื้นที่จึงมีการจัดสรรสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต้นกระจุตเกิดขึ้น

ในเขตพื้นที่พรุควนเคื่องนับว่าเป็นแหล่งกระจุตที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีคุณสมบัติที่ดีที่สุดในการนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีผู้คนจากชุมชนรายรอบเข้ามาเก็บกระจุตไปแปรรูป ซึ่งเมื่อก่อนยังไม่มีการจัดสรรสิทธิในการใช้ทรัพยากรกระจุตของชาวบ้านพรุควนเคื่อง แต่หลังจากพื้นที่ป่าพรุควนเคื่องมีสภาพเสื่อมโทรมลง ทั้งจากไฟไหม้ น้ำท่วม ส่งผลให้กระจุตในเขตพรุได้รับผลกระทบมีปริมาณลดลง อีกทั้งระบบการผลิตภายในชุมชนพรุควนเคื่องเองมีข้อจำกัด ทรัพยากรกระจุตจึงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ จึงเริ่มจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์กระจุตจากบุคคลภายนอกชุมชนมากขึ้น ในช่วงทศวรรษที่ 2530 ชาวบ้านในพรุควนเคื่องเริ่มให้ความสนใจกับการนำกระจุตมาแปรรูปผลิตภัณฑ์มากยิ่งขึ้น และนับว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของคนพรุควนเคื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งการเก็บกระจุตขายและการจักสานกระจุต สำหรับการเก็บกระจุตจะมีพื้นที่กระจุตที่สามารถเก็บได้อยู่ 2 ลักษณะ คือ นากระจุตที่มีเจ้าของต้องขออนุญาตก่อน ไม่ว่าจะพื้นที่ถือครองที่มีเอกสารสิทธิ์หรือไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็ตาม สำหรับกระจุตพรุที่เกิดขึ้นในพื้นที่ถือครองส่วนบุคคลดังกล่าวผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ย่อมมีสิทธิในกระจุตดังกล่าว ดังนั้นหากผู้ใดจะเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากกระจุตในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องบอกกล่าวหรือขออนุญาตจากเจ้าของพื้นที่ก่อน โดยทั่วไปหากเจ้าของพื้นที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับกระจุตหรือมีรายได้จากการถอนกระจุต ก็จะไม่มีการหวงห้ามหรือกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรกระจุตในพื้นที่ที่ตนเองถือครองแต่อย่างใด ส่วนอีกพื้นที่จะอยู่ในเขตป่าสงวนหรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า จะมีลักษณะเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้ร่วมกันได้ ชาวบ้านในพรุควนเคื่องสามารถเข้าไปเก็บกระจุตได้อย่างเสรี แต่จะจำกัดสิทธิไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาใช้และเก็บกระจุตอย่างเช่นในอดีต

นอกจากนี้การเข้าไปถอนกระจุตที่งอกขึ้นในพื้นที่ป่าพรุส่วนรวม กระจุตดังกล่าวจะจัดเป็นของป่าชนิดหนึ่ง ซึ่งทุกคนในชุมชนต่างมีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรกระจุตดังกล่าวได้ เนื่องจากเป็นกระจุตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในพื้นที่ส่วนรวม ทุกคนจึงมีสิทธิใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน แต่จะต้องเคารพในกฎกติกาหรือแนวปฏิบัติที่ยึดถือร่วมกัน คือต้องไม่ใช้ของมีคมตัดโดยเฉพาะมีดในการเก็บเกี่ยวกระจุต แต่จะต้องใช้วิธีการถอนโดยใช้มือเท่านั้น เนื่องจากหากใช้มีดตัดจะทำให้กระจุตไม่แตกหน่อและไม่สามารถเจริญเติบโตหรืองอกขึ้นใหม่ได้ โดยเฉพาะการตัดกระจุตในช่วงฤดูฝน จะทำให้หน่อเปื่อยและตายในที่สุด อย่างไรก็ตามในบางครั้งพบว่ามีชาวบ้านบางคนฝ่าฝืนแนวปฏิบัติดังกล่าว โดยใช้มีดตัดกระจุต ทั้งนี้เนื่องจากการใช้มีดหรือของมีคมตัดจะทำให้สามารถตัดกระจุตได้ครั้งละมาก ๆ ไม่เหนื่อย และสะดวก สำหรับผู้ที่ฝ่าฝืนแนวปฏิบัติดังกล่าวจะไม่

บทลงโทษแต่อย่างใด แต่จะได้รับการตำหนิตყีเียงจากกลุ่มผู้ถอนกระจุดด้วยกัน แต่ถ้าตัดกระจุดในช่วงหน้าแล้ง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะอนุโลมให้

3.1.3 สัตว์น้ำ

ในเขตพรุควนเคร็งนับว่ามีสัตว์น้ำที่ชุกชุม ชาวบ้านได้อาศัยสัตว์น้ำเป็นแหล่งอาหารและรายได้ สามารถใช้อุปกรณ์ประมงในการจับสัตว์น้ำได้อย่างเสรี ในอดีตเครื่องมือที่ใช้ในการหาปลาและจับสัตว์น้ำ จะใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ผลิตใช้เอง ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการหาปลาในขณะนั้น ได้แก่ เบ็ด ชั้ง โพงพางวิดปลา เบ็ดราวกึ่งก้ามกรามและไซ นอกจากนี้ยังมีวิธีการหาแบบง่าย ๆ เช่น การงมปลา การช้อนปลา การวิดปลา และการใช้โพงพาง เป็นต้น เมื่อถึงเวลาหาปลาชาวบ้านจะต้องอาศัยเรือ ซึ่งในอดีตชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งมีเรือใช้ทุกครัวเรือน นอกจากการใช้เรือเพื่อหาปลาและจับสัตว์น้ำแล้ว ยังใช้เรือเพื่อเก็บเกี่ยวทรัพยากรต่าง ๆ ในป่าพรุในช่วงฤดูน้ำหลาก ตลอดจนการใช้เรือเพื่อเป็นพาหนะในการคมนาคมอีกด้วย นอกจากนี้พื้นที่พรุควนเคร็งในอดีตยังมี “จระเข้พรุ” และจระเข้หน้าจืดในคลองชะอวด ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก นับเป็นอีกเงื่อนไขและข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ในป่าพรุ ปัจจุบันนอกจากคนในชุมชนพรุควนเคร็งได้ใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำแล้วยังอนุญาตให้คนภายนอกชุมชนสามารถเข้ามาจับสัตว์น้ำได้ในทุกพื้นที่ แต่มีกฎกติกาห้ามมิให้ใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง

นอกจากนี้การหาปลาและสัตว์น้ำในพรุไม่ว่าจะเป็นในเม ลำคลอง บางมาบ และสายน้ำต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนรวมหรือเป็นแหล่งสาธารณประโยชน์ ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มหาปลาต่างมีการจัดสรรสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มหาปลาด้วยกันจะรู้ตำแหน่งของเครื่องมือประมงว่าบริเวณไหนเป็นที่วางเครื่องมือประมงของใคร และจะไม่มีใครวางเครื่องมือประมงทับซ้อนพื้นที่กัน แต่หากผู้ที่เคยวางเครื่องมือประมงในพื้นที่ดังกล่าวไม่วางเครื่องมือประมงในบริเวณนั้นแล้วจะมอบสิทธิให้กับคนอื่นสามารถนำเครื่องมือประมงมาวางในบริเวณดังกล่าวแทนก็ได้ ลักษณะที่แสดงถึงกรรมสิทธิ์ในการหาปลา เช่น การตายหญ้าถ่างรอง เพื่อวางเครื่องมือประมงบางชนิด เช่น กัดอวน และไซ หากวางเครื่องมือประมงดังกล่าวไว้บริเวณใด ผู้เป็นเจ้าของเครื่องมือจะทำการตายหญ้าให้เป็นร่องไว้ เพื่อให้ผู้อื่นรับทราบว่าเป็นบริเวณนั้นได้มีผู้วางเครื่องมือประมงไว้แล้วผู้อื่นก็จะไม่ไปวางเครื่องมือประมงในบริเวณนั้นตลอดช่วงฤดูกาลและฤดูกาลต่อ ๆ ไปหากมิได้รับอนุญาตจากผู้ที่ทำการตายหญ้าไว้แล้วในบริเวณนั้น ซึ่งเป็นการเคารพสิทธิของการทำมาหากินตามวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ส่วนความสัมพันธ์บนสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ อีกประการหนึ่ง คือ การขุดบ่อล่อปลา เป็นบ่อที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อให้ปลามาติดอยู่ในบ่อ และเมื่อถึงช่วงฤดูน้ำแล้งน้ำในบ่อแห้งก็จะทำการวิดปลาออกจากบ่อ สำหรับการขุดบ่อล่อปลาของชาวบ้านเริ่มมีขึ้นเมื่อ

ประมาณ 20-30 กว่าปีที่ผ่านมา เนื่องจากแหล่งน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ หนอง คลอง บึงมีไม่เพียงพอกับปริมาณชาวบ้านที่ประกอบอาชีพหาปลา วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งของการขุดบ่อล่อปลาในอดีตที่ผ่านมาคือเพื่อต้องการแสดงกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน บริเวณที่ตนเองได้ขุดบ่อล่อปลา ปัจจุบันการขุดบ่อล่อปลามีน้อยลง เนื่องจากไม่สามารถหาพื้นที่เพื่อขุดบ่อเพิ่มได้เพราะไม่มีที่ดินว่างเปล่า อีกทั้งปริมาณปลาและสัตว์น้ำที่มีอยู่ลดน้อยลง สำหรับบ่อล่อปลาที่ขุดขึ้น ผู้ที่ขุดจะเป็นผู้ครอบครองและมีสิทธิในการจับปลาและสัตว์น้ำในบ่อที่ขุดขึ้นดังกล่าว ผู้ใดจะมาจับปลาและสัตว์น้ำในบ่อดังกล่าวไม่ได้ ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิของเจ้าของบ่อที่ขุดขึ้น และหากมีการขโมยจับปลาและสัตว์น้ำในบ่อดังกล่าวผู้ที่ขโมยก็จะได้รับการดำเนินคดีจากชาวบ้านในชุมชน และหากทราบตัวผู้ที่ขโมยจับปลาและสัตว์น้ำในบ่อดังกล่าวผู้ที่ทำการขโมยนอกจากจะได้รับการดำเนินคดีแล้วยังอาจต้องชดใช้หรือต้องจ่ายค่าเสียหายให้กับเจ้าของบ่ออีกด้วย เนื่องจากเป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่นและทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ปัจจุบันแม้จะไม่มีการขุดบ่อล่อปลาเพิ่ม แต่บ่อเดิมที่ขุดไว้แล้ว เจ้าของบ่อยังสามารถเข้าไปจับปลาทุกปี บางครั้งมีการขายปลาในบ่อแบบเหมาจ่ายให้กับผู้ที่ต้องการวิดปลา หรืออาจจะยกปลาในบ่อให้โดยไม่คิดราคา หากเจ้าของบ่อพิจารณาแล้วว่าปีนั้นปลาในบ่อน่าจะมีไม่มากนัก ส่วนผู้ที่วิดปลาในบ่อเมื่อได้ปลามาแล้วจะแบ่งให้เจ้าของบ่อตามความเหมาะสม

3.1.4 สัตว์ป่า

ในอดีตสัตว์ป่าในเขตพรุควนเครีงมีชุกชุม แต่หลังจากชุมชนขยายตัวมากขึ้น ทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้ลดลง อีกทั้งสภาพพื้นที่พรุเปลี่ยนแปลงไปทั้งจากถูกไฟไหม้ น้ำท่วม ส่งผลต่อปริมาณสัตว์ป่า หลังจากมีการประกาศให้พื้นที่พรุควนเครีงเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และมีหน่วยพิทักษ์ป่าสองหน่วยที่เข้ามาดูแลในพื้นที่ คือ หน่วยพิทักษ์ป่าควนเครีง อยู่ในหมู่ที่ 4 และหน่วยพิทักษ์ป่าโคกเลา อยู่ในหมู่ที่ 6 มีเจ้าหน้าที่คอยลาดตระเวนดูแลทั้งผืนป่า การลักลอบตัดไม้ ใช้ประโยชน์ที่ดิน และการลักลอบจับสัตว์ป่า ทำให้การลักลอบดังกล่าวลดน้อยลง

3.1.5 ของป่า

การหาของป่าที่เด่นชัดในพื้นที่พรุควนเครีงคือ น้ำผึ้งป่า ชาวบ้านได้หาน้ำผึ้งมาตั้งแต่อดีต หลังเหตุการณ์वादภัย ผึ้งยังมีอยู่จำนวนมากและพบว่าผึ้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่พรุควนเครีงมีอยู่ด้วยกันประมาณ 5 ชนิด ได้แก่ ผึ้งคอกวาง ผึ้งหนอกว้า ผึ้งหูช้าง ผึ้งงูเหลือม และผึ้งแมงวัน การหาผึ้งหรือการตีผึ้งของชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเครีงจะเกิดขึ้นประมาณช่วงต้นฤดูฝน คือตั้งแต่ประมาณเดือนมิถุนายน-ตุลาคมของทุกๆ ปี เนื่องจากเป็นช่วงที่ดอกไม้ในป่าพรุออกดอก และเป็นช่วงฤดูกาลที่ผึ้งหลวงอพยพมาทำรังในพื้นที่ป่าพรุ สำหรับการหาผึ้งหรือการตีผึ้งในยุคนี้นิยมหารวมกันเป็นกลุ่มหลาย ๆ คนโดยออกหาพร้อม

ๆ กัน หรือที่เรียกตามภาษาการหาฝัంగా "ตีป่าหาฝัอง" นั่นก็คือเมื่อพบรังฝัองที่สามารถจะตีได้ คือมีน้ำฝัองปริมาณมากพอหรือที่เรียกว่า "ฝัองแก่" กลุ่มผู้หาฝัองก็จะช่วยกันทำ "คอบวันไฟ" โดยการช่วยกันหาเศษวัสดุที่อยู่บริเวณใกล้ๆ เช่น ใบไม้แห้ง ไม้แห้ง และหญ้าแห้ง เป็นต้น นำมาทำเป็นเชื้อเพลิงแล้วห่อด้วยใบไม้สดที่มีขนาดใหญ่มากพอที่จะห่อหุ้มเศษวัสดุต่างๆ ที่นำมาทำเป็นเชื้อเพลิงได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมใช้ใบโพธิ์ เนื่องจากใบโพธิ์มีขนาดใหญ่ หรือเปลือกต้นเสม็ด หลังจากนั้นก็ใช้วิธีการเผาควันไฟเพื่อไล่ตัวฝัองให้ออกจากรัง เมื่อฝัองออกจากรังหมดแล้วหรือเหลือฝัองอยู่จำนวนน้อย หลังจากนั้นก็จะทำการปาดหัวน้ำฝัองและนำเอาตัวอ่อนของฝัองลงมา เมื่อกลับมาถึงบ้านก็จะมีการแบ่งน้ำฝัองและตัวอ่อนกันภายในกลุ่มสมาชิกที่ไปหาฝัองด้วยกัน นอกจากนี้ในการไปตีฝัองหากพบรังฝัองที่เป็นฝัองอ่อนยังไม่มีน้ำฝัองหรือยังมีน้ำฝัองน้อย ไม่สามารถที่จะทำการตีฝัองได้ กลุ่มที่ไปหาฝัองก็จะทำเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของไว้ หรือที่เรียกว่า "ปักก่า" เพื่อให้กลุ่มหาฝัองกลุ่มอื่นๆ รับรู้ว่ารังฝัองดังกล่าวมีผู้มาเจอและได้จับจองเป็นเจ้าของเอาไว้แล้ว ลักษณะดังกล่าวเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการกำหนดกรรมสิทธิ์ในการครอบครองทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งมีวิธีการจัดสรรตามข้อกำหนดภายในชุมชน จะเป็นที่ยุติกันของคนในชุมชนเกี่ยวกับการกำหนดสัญลักษณ์เพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรต่าง ๆ ในป่าพรุ

3.2 กรรมสิทธิ์ในที่ดินพรุควนเคื่อง

แรกเริ่มการเข้ามาอาศัยของชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเคื่อง ลักษณะการถือครองที่ดินเป็นแบบการเข้ามาจับจองโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น เป็นที่ดินมือเปล่ายังไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองถูกต้องตามกฎหมาย เพราะเป็นการเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ว่างที่ยังไม่มีผู้ใดจับจอง แต่ต่อมาต้องไปแจ้งยังที่ว่าการอำเภอเพื่อให้ที่ว่าการอำเภอออก "ใบเหียบบ่ย่า" ให้ ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิการครอบครองที่ดินโดยรัฐอีกรูปแบบหนึ่ง

การถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคื่องได้พัฒนารูปแบบการถือครองมาเรื่อยๆ พร้อมกับการเข้ามาจับจองพื้นที่ของชาวบ้านจากพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีทั้งการจับจองเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเพื่อทำการเกษตร ซึ่งการถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคื่องหลังจากนั้นต่อมาเริ่มมีการถือครองโดยหน่วยงานภาครัฐ โดยเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตพื้นที่อนุรักษ์ และการถือครองจากบุคคลภายนอกโดยเฉพาะกลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพล ซึ่งต่อไปในอนาคตข้างหน้าแนวโน้มการถือครองที่ดินโดยบุคคลภายนอกจะเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการขยายตัวเข้ามาของเกษตรกรเชิงพาณิชย์ในป่าพรุ โดยเฉพาะปาล์มน้ำมันซึ่งส่งผลต่อเนื่องให้มีการซื้อขายที่ดินในพื้นที่พรุมากขึ้น ทั้งการซื้อขายที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์และการซื้อขายที่ดินมือเปล่า ซึ่งเป็นการครอบครองที่ดินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ทางราชการรับรอง แต่เป็นการซื้อขายแบบ "ชี้" ที่ดิน ซึ่งผู้ซื้อเองก็ทราบและ

พอใจที่จะซื้อ ด้วยความหมายมั่นว่าจะสามารถวิ่งเต้นกับหน่วยงานราชการเพื่อให้ได้เอกสารสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าวได้ในภายหลัง

ดังนั้นบทบาทของรัฐมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าพรุตลอดจนวิถีชุมชนพรุควนเคร็ง เนื่องจากรัฐได้เข้ามาในพื้นที่พรุควนเคร็ง โดยกำหนดให้ชาวบ้านจับจองและแสดงสิทธิ์ในที่ดิน เมื่อประมาณช่วงทศวรรษที่ 2490 จึงส่งผลให้ที่ดินในพื้นที่ป่าพรุบางส่วนเริ่มมีเจ้าของถูกต้องตามกฎหมาย ชาวบ้านจึงสามารถแสดงสิทธิเหนือที่ดินทำกินของตนเองได้ เพราะชาวบ้านมีสิทธิการครอบครองที่ดินที่ถูกต้องตามเอกสารสิทธิ์ ดังนั้นการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุและที่ดินในพื้นที่พรุควนเคร็งของชาวบ้านในชุมชนรายรอบและชุมชนห่างไกลออกไป เริ่มมีข้อจำกัดทั้งในด้านพื้นที่และปริมาณของทรัพยากร ต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่พรุควนเคร็งอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการส่งเสริมด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งในด้านการศึกษา การคมนาคม สาธารณสุข และคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2517 ทางรัฐได้ประกาศให้พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งบางส่วน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎกระทรวง 646 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ที่ยังไม่มีการครอบครองและพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้ามาจับจอง การประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในครั้งนี้ เท่ากับเป็นการขีดเส้นแบ่งพรมแดน การถือครองที่ดินของรัฐ รัฐจึงมีสิทธิในการจัดการและควบคุมทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ ส่งผลให้การเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่พรุควนเคร็งของชาวบ้านเริ่มมีข้อจำกัดเกิดขึ้น เดิมที่ดินเคยเป็นปัจจัยการผลิตหลักของชุมชน ต่างคนได้ใช้ที่ดินอย่างเสรี เมื่อมีการแบ่งกรรมสิทธิ์ที่ชัดเจนขึ้น จึงทำให้มีการจำกัดสิทธิ์ของชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ ชาวบ้านในพื้นที่ได้มีสิทธิ์ถือครองเพียงแต่มีระดับความเข้มข้นของการถือครองและการซื้อขายที่ดินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากที่ดินในพื้นที่พรุควนเคร็งเริ่มถูกตีค่าเป็นมูลค่ามากขึ้น อีกทั้งความนิยมในการปลูกปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น ทำให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือจากชาวบ้านเป็นของนายทุนข้างนอกชุมชน ส่งผลให้รูปแบบการผลิตด้านการเกษตรของชาวบ้านในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงให้กลุ่มคนภายนอกชุมชนได้เข้ามาครอบครองที่ดินและทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกันชาวบ้านซึ่งอยู่ในพื้นที่เดิม กลับกลายเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มนายทุนดังกล่าว

ดังนั้นปัจจุบันลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพรุควนเคร็งประกอบด้วย การเกษตร ได้แก่ สวนยางพารา สวนปาล์ม นาข้าว ปลูกผัก ทำนากระจูด และเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะการครอบครองเอกสารสิทธิ์ ทั้งโฉนด นส.3 และ นส.3 ก เมื่อก่อนจะมี สด.1 และ ภบท.5 สำหรับพื้นที่ สด.1 ทางรัฐได้แจ้งให้ผู้ที่ครอบครองไปขึ้นทะเบียนเพื่อออกโฉนดกับสำนักงานที่ดิน ส่วน ภบท.5 ได้ยกเลิกไปแล้ว แต่ผู้ที่เคยครอบครองสามารถใช้ประโยชน์ได้ ปลูกไม้ล้มลุกได้ แต่ห้ามปลูกไม้ยืนต้น รวมทั้งห้ามมีการซื้อขายเปลี่ยนมือ และยังมีพื้นที่บางส่วนทับซ้อนกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ทับซ้อนเหล่านี้ชาวบ้านมีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์แต่จะไม่มีสิทธิ์ตามกฎหมาย คือ

การซื้อขายที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ประโยชน์ เช่น การตัดไม้ในพื้นที่ การขุดดิน การปลูกสร้างสิ่งถาวร เป็นต้น (มนตรี เดชเปีย, สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่าการจัดสรรกรรมสิทธิ์ในที่ดิน โดยเฉพาะพื้นที่ในเขตพรุยังมีการจัดสรรที่ไม่ชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาการทับซ้อนกรรมสิทธิ์ทั้งของชาวบ้านและของรัฐ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนมือไปยังกลุ่มที่ไม่สนใจหากินกับทรัพยากรแต่ต้องการครอบครอง ได้แก่ พวกที่เข้าไปครอบครองที่ดินป่าพรุเพื่อการเกษตรหรือเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านพรุควนเคร็งมีความกังวลอย่างยิ่ง ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งในอนาคตได้ อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับนายทุนหรือผู้มีอิทธิพล เริ่มมีให้เห็นมากขึ้นในปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากการขยายตัวเข้ามาของการเกษตรเชิงพาณิชย์ นั่นก็คือ หลังจากมีการประกาศนโยบายปลูกปาล์มน้ำมันทดแทนพลังงาน และได้มีการปลูกปาล์มน้ำมันกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ชุมชนพรุควนเคร็ง ส่งผลให้พื้นที่ป่าพรุทั้งที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์และที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ต่างเป็นที่หมายปองและต้องการของกลุ่มนายทุนและกลุ่มต่างๆ เป็นอย่างมาก ปริมาณการซื้อขายที่ดินในเขตพื้นที่ป่าพรุมีจำนวนมากขึ้น จนบางครั้งได้นำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องปัญหาที่ดินระหว่างชาวบ้านกับนายทุน ซึ่งหากการซื้อขายที่ดินหรือการเปลี่ยนมือที่ดินจากชาวบ้านสู่นายทุนนั้น ดำเนินการด้วยความถูกต้องตามกฎหมายและด้วยความยินยอมทั้งสองฝ่าย จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้น แต่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับนายทุนในพื้นที่พรุควนเคร็งที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากนายทุนเหล่านั้นมักใช้ช่องว่างทางกฎหมายหรืออิทธิพลส่วนตัวเพื่อหาช่องทางครอบครองที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับที่ดินของตน โดยพยายามหาช่องทางวิ่งเต้นเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกสารสิทธิ์ในที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แม้ที่ดินดังกล่าวชาวบ้านได้เข้าไปทำมาหากินมาตั้งแต่อดีต ส่งผลให้ชาวบ้านซึ่งมีที่ดินที่ถูกนายทุนแอบอ้างว่าเป็นของตนไม่พอใจนายทุนเหล่านั้น จนก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและความบาดหมางขึ้นได้

แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการเข้ามาของนายทุนบางกลุ่ม ก็มุ่งเน้นที่จะสร้างความกลมกลืนลดความขัดแย้งกับผู้คนในชุมชนป่าพรุ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อการครอบครองที่ดินในเขตป่าพรุทั้งในพื้นที่พรุควนเคร็งและพื้นที่พรุบริเวณข้างเคียง โดยนายทุนเหล่านี้มีกลวิธีที่จะเข้ามาครอบครองที่ดินในเขตป่าพรุ โดยมีให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านในพื้นที่ โดยกลวิธีดังกล่าวบางครั้งจะดึงกลุ่มผู้นำหรือชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของตน ทำให้กลุ่มผู้นำ และชาวบ้านบางส่วนมีรายได้จากระบบธุรกิจของนายทุน ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้าน กลวิธีดังกล่าวสามารถทำให้ชาวบ้านยอมรับและให้ความเชื่อใจ และนำไปสู่การสร้างฐานเศรษฐกิจของตนขึ้นในพื้นที่ในที่สุด อย่างไรก็ตามกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม ยังอยู่บนฐานของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุร่วมกัน (Common - pool Resource)

ตารางที่ 4.2 ลักษณะเอกสารสิทธิ์ที่ชาวบ้านพรุควนเคร็งถือครอง

ลักษณะเอกสารสิทธิ์	จำนวน (แปลง)	จำนวน (ไร่)
1. โฉนด	2,817	16,931
2. นส.3 ก	635	4,946
3. นส.3	199	2,881
4. ภบท.5	-	10,000

ที่มา : สำนักงานที่ดินอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. การปรับตัวของชุมชนในเขตป่าพรุควนเคร็ง

การปรับตัวของมนุษย์มีจุดมุ่งหมายเพื่อการมีชีวิตรอด ทั้งนี้ก็เนื่องจากสังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและสังคมมนุษย์ก็มีความซับซ้อน และความซับซ้อนที่เพิ่มมากขึ้นของสังคมจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับตัวโดยเฉพาะการปรับตัวของชุมชนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้เพื่อจะช่วยให้สามารถเข้าใจลักษณะหรือกระบวนการปรับตัวของบุคคลหรือของชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะได้มากยิ่งขึ้น

พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ส่งผลกระทบต่อลักษณะการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในพื้นที่จากผลกระทบต่างๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น หากมองย้อนเมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชน ลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนในขณะนั้นเป็นแบบปิด อาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุในการดำรงชีพเป็นหลัก การพึ่งพาปัจจัยภายนอกจึงมีข้อจำกัด เนื่องจากสภาพพื้นที่ห่างไกลและทุรกันดาร ต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำในการแลกเปลี่ยนสินค้าและปัจจัยในการดำรงชีพต่าง ๆ ส่งผลให้คนในชุมชนต่างต้องมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับทรัพยากรป่าพรุเป็นอย่างมาก เมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบัน สภาพเศรษฐกิจและสังคมมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ต้องอาศัยป่าพรุและพึ่งพากันในชุมชน มีการประกอบอาชีพแบบพื้นฐานเป็นหลัก ชาวบ้านทำการผลิตที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตที่เรียบง่ายและไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก หรือที่เรียกว่า "การผลิตขั้นต้น" โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งได้แก่ การหาปลา การหาของป่า และการถอนกระจูด และยังมี การใช้ประโยชน์แบบประมงภูมิ ในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นมากขึ้นจากเดิม ที่ส่วนใหญ่

จะมีแค่การทำนาและปลูกพืชผัก แต่ปัจจุบันเป็นการปรับตัวที่อยู่บนวิถีการค้าரசีพที่วางอยู่บนพื้นฐานทางด้านการเกษตรเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ การทำนา การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา การปลูกผัก จนกระทั่งชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพเป็นแบบทฤษฎีภูมิมากขึ้น ในปัจจุบัน เนื่องจากมีการเข้ามาส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ชาวบ้านเริ่มมีใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิมากขึ้น ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะด้านเป็นอย่างมากจึงจะสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิได้

การปรับตัวที่ชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุในลักษณะของการแปรรูปทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งทรัพยากรนอกชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ ซึ่งการใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิจะเป็นการผลิตที่เน้นการตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ โดยการใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตที่อิงอยู่กับการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งการใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิในรูปของการแปรรูปทรัพยากรในท้องถิ่นที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคื่อง ได้แก่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระจูด

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนทั้งแบบปฐมภูมิและทฤษฎีภูมิดังกล่าว ยังต้องอาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุเป็นสำคัญ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าพรุมากยิ่งขึ้น เริ่มปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าพรุ เช่น การรวมกลุ่มกันโดยอาศัยความสัมพันธ์กันในชุมชนเป็นฐานสำคัญในการรวมกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ และกลุ่มอนุรักษ์ป่าพรุ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าพรุให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม ทั้งนี้เพื่อเอื้อต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตป่าพรุให้สามารถประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยทรัพยากรป่าพรุได้

นอกจากลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวแล้ว ยิ่งในปัจจุบันได้มีการปรับตัวของชาวบ้านอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการจะมีลักษณะบางประการที่แตกต่างไปจากการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแบบปฐมภูมิและทฤษฎีภูมิอย่างเห็นได้ชัด นั่นก็คือ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการบางประเภทเป็นการปรับตัวที่ต้องใช้แรงงานภายในชุมชน เช่น การรับจ้างต่าง ๆ และเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกชุมชน เช่น การทำงานโรงงาน การทำงานก่อสร้างและรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ซึ่งนับวันชาวบ้านเริ่มใช้แรงงานในลักษณะต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการปรับตัวของชาวบ้านพรุควนเคื่องอยู่บนฐานของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุควนเคื่องเป็นสำคัญ

4.1 ลักษณะของทรัพยากรป่าพรุควนเคื่อง

การทำลายป่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อระบบนิเวศป่าพรุ และส่งผลต่อเนื่องต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุของคนกลุ่มต่างๆ โดยการทำลายป่าส่วนใหญ่จะมีสาเหตุ

หลักๆ มาจากการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและขยายพื้นที่ทำกินเป็นหลัก ทั้งนี้ สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากจำนวนประชากรที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ในขณะที่ขนาดของพื้นที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงทำให้มีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินเข้าไปยังบริเวณเขตพื้นที่ป่าพรุ โดยใช้วิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเผาป่า การถางป่า และอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำให้ป่าพรุมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมก่อนๆ ที่จะนำพื้นที่ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัยหรือเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าพรุซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิ โดยเป็นเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดสำคัญในการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิที่อยู่ในรูปของการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างเข้มข้น เช่น การหาปลา การหาของป่า และการถอนกระจูด เป็นต้น ซึ่งเมื่อทรัพยากรเหล่านี้เสื่อมโทรมและลดน้อยลง ก็ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ดังกล่าว หรือแม้แต่การใช้ประโยชน์ในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เช่น การทำนา การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา การปลูกบัวบก การปลูกไม้เสม็ดขาว และการปลูกพืชผักชนิดอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นการผลิตที่ต้องอาศัยดินและน้ำเป็นหลักในการผลิต ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาดินและน้ำเสื่อมคุณภาพกลายเป็นดินและน้ำเปรี้ยว จึงส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนพรุควนเคร็งเป็นชุมชนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรป่าพรุในการดำรงชีพมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อทรัพยากรส่วนรวมมีคุณภาพเสื่อมโทรมและร่อยหรอลง จึงเท่ากับเป็นการปิดกั้นช่องทางหรือโอกาสของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุเพื่อการดำรงชีพ ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะไม่สามารถทำการผลิตที่อยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิได้แล้ว ความเสื่อมโทรมและความร่อยหรอของทรัพยากรส่วนรวมยังส่งผลให้ครัวเรือนในชุมชนพรุควนเคร็งต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นอีกด้วย เนื่องจากป่าพรุจะเป็นแหล่งรวมของสัตว์น้ำ พืช ผัก และของป่านานาชนิด ซึ่งเป็นแหล่งรวมอาหารหรือซูเปอร์มาร์เก็ต (Super Market) ของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าพรุมารประกอบอาหารได้โดยไม่ต้องซื้อหาหรือเสียค่าใช้จ่ายเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อทรัพยากรส่วนรวมเหล่านี้ เสื่อมโทรมและร่อยหรอลง ชาวบ้านจึงต้องซื้อขายและจับจ่ายสิ่งต่างๆ เหล่านี้เพื่อการดำรงชีพ จึงส่งผลให้ครัวเรือนต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันที่เพิ่มสูงขึ้น

4.2 ภัยธรรมชาติ

ภัยธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำท่วม (Rain flooding) เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลหรือส่งผลต่อการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งที่อาศัยรูปแบบการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแบบปฐมภูมิ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากร

ส่วนรวมอย่างเข้มข้น เช่น การหาข้อป้า และการถอนกระจุต เป็นต้น เพราะเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมขึ้นเมื่อไรชาวบ้านจะไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมต่างๆ เหล่านี้ได้ นอกจากนี้ การปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เช่น การทำนา การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา ตลอดจนการปลูกพืชผักชนิดอื่นๆ ก็เช่นกันล้วนแล้วแต่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์น้ำท่วมแทบทั้งสิ้น เพราะเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมขึ้นเมื่อไรก็จะสร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ทำการเกษตรเหล่านี้ ซึ่งส่งผลต่อเนื่องให้ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาภาวะขาดทุน โดยเหตุการณ์น้ำท่วมในพื้นที่พรุควนเคร็งมักจะเกิดขึ้นเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน คือตั้งแต่ประมาณเดือนตุลาคม-ธันวาคมของทุกๆ ปี ประกอบกับพื้นที่พรุควนเคร็งเป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังที่มีลักษณะเป็นแอ่งท้องกระทะ ดังนั้นเมื่อถึงช่วงฤดูฝนจึงทำให้มีน้ำท่วมหนักในพื้นที่พรุควนเคร็งอยู่เสมอ

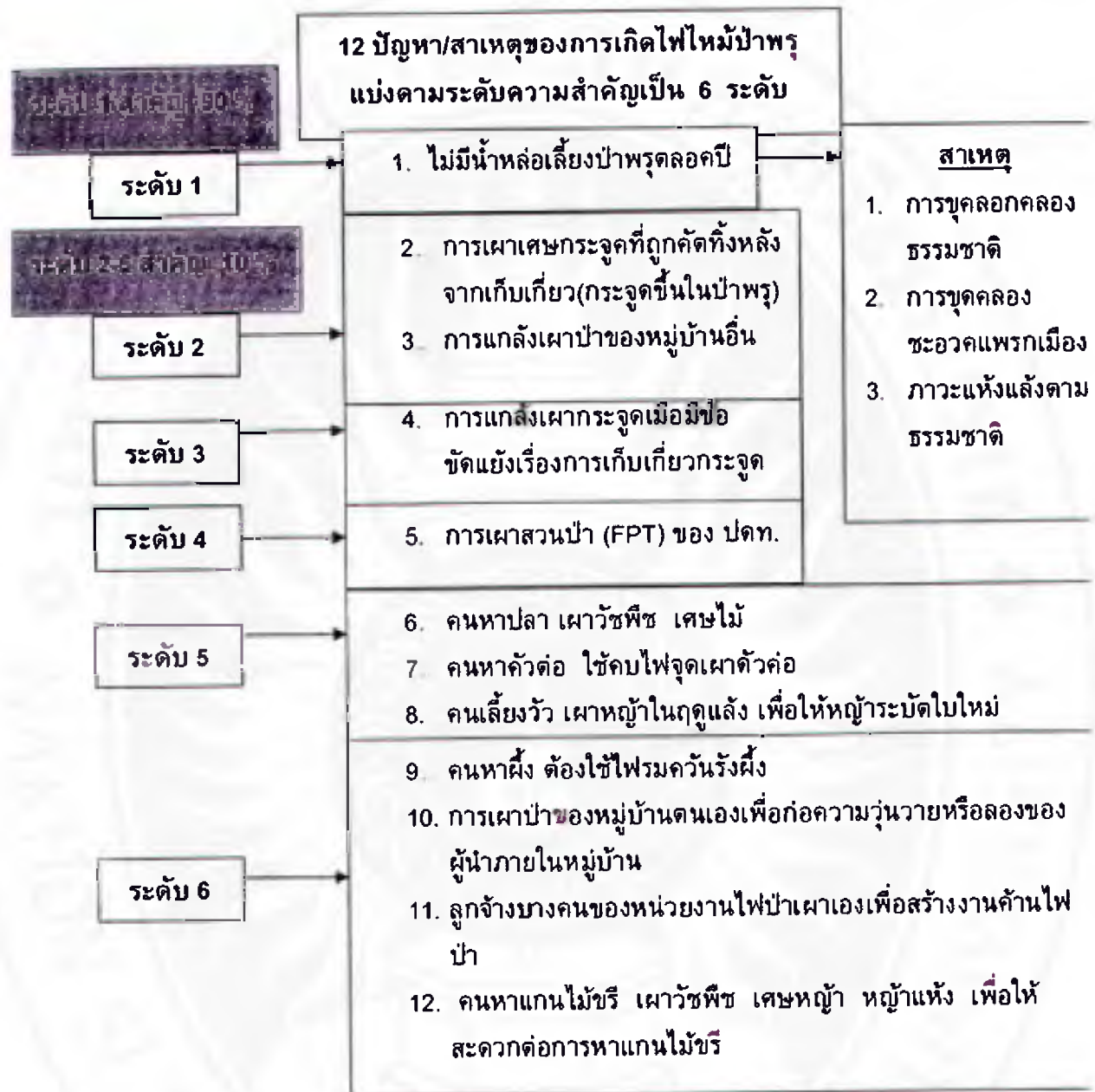
นอกจากเหตุการณ์น้ำท่วมแล้วยังมีภัยธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการปรับตัวของชาวบ้าน คือ ไฟไหม้ป่าพรุเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งซึ่งส่งผลการปรับตัวการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุของชาวบ้าน สำหรับเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุเป็นเหตุการณ์ที่มีมาตั้งแต่อดีตและยังคงเกิดขึ้นอยู่เรื่อยๆ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตไฟไหม้ป่าพรุครั้งใหญ่เกิดขึ้นหลังจากเกิดพายุवादภัย เมื่อปี พ.ศ.2505 เนื่องจากเกิดภาวะแห้งแล้ง และฝนทิ้งช่วงทำให้เกิดไฟไหม้ป่าพรุครั้งใหญ่ เป็นระยะเวลายาวนานกว่า 3 เดือน เป็นลักษณะแบบ “ไฟกินจุด” ซึ่งไฟติดและลุกลามอยู่ข้างล่าง ทำให้พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งได้รับความเสียหายบริเวณกว้างและความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ลดลง ไม่คงความเป็นสภาพป่าเขียวไว้เหมือนเมื่อครั้งในอดีต ปัจจุบันพื้นที่ป่าพรุมีสภาพเสื่อมโทรมเป็นแห่งๆ ส่วนพื้นที่ที่ยังคงสภาพเป็นป่าจะเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะกระจัดกระจายไม่มีความต่อเนื่องเป็นป่าผืนเดียวกัน

หลังจากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุมาอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี โดยในปี พ.ศ.2540-2544 ได้มีโครงการขุดลอกคูคลองในพื้นที่พรุควนเคร็ง เพื่อเป็นแนวกันไฟ แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2545 ก็ยังคงเกิดไฟไหม้ขึ้นในพื้นที่พรุควนเคร็งถึง 26 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ส่งผลให้พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งได้รับความเสียหายจำนวนมาก โดยมีต้นไม้ของป้า รวมทั้งสัตว์ป้านานาชนิด ได้รับความเสียหายและล้มตายจำนวนมาก จนกระทั่งปี พ.ศ. 2553 นับตั้งแต่ต้นเดือนสิงหาคมเป็นต้นมาจนถึงปลายปี ก็ยังคงเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวไฟป่าได้ลุกไหม้ป่าพรุในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหลายแห่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น ป่าพรุกุมแป ป่าพรุบ้านในลุ่ม ป่าพรุควนเคร็ง และป่าพรุควนเคร็ง ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราชจากเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็งอย่างยากที่จะประเมินค่าได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และสัตว์ป้านานาชนิดๆ

สำหรับสาเหตุของการเกิดไฟไหม้ป่าพรุ เกิดจากสาเหตุใหญ่ๆ 2 สาเหตุด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ไฟป่า ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของดินในป่าพรุจะเป็นดินประเภทอินทรีย์ที่มีอินทรีย์วัตถุสะสมอยู่เป็นจำนวนมากและเมื่อดินแห้งจะยุบตัวและติดไฟได้ง่าย ซึ่งจะกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีเมื่อมีไฟไหม้เกิดขึ้น ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้ดินในป่าพรุแห้งส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากระดับน้ำในพรุที่ลดลงจนกระทั่งน้ำแห้ง และเกิดจากฝนทิ้งช่วงเป็นระยะเวลายาวนานเกินไปจนก่อให้เกิดความแห้งแล้งขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้วัชพืชต่างๆ ตาย และได้กลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีในการก่อให้เกิดไฟป่า

2. เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ทั้งการกระทำที่เกิดจากความตั้งใจ เช่น การเผาป่าเพื่อต้องการพื้นที่เพื่อการสร้างที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร หรือเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ และการกระทำที่เกิดจากความไม่ตั้งใจ เช่น การเผาหญ้า การทิ้งก้นบุหรี่ รวมทั้งการจุดไฟเพื่อหาสัตว์และของป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามสำหรับสาเหตุการเกิดไฟไหม้ป่าพรุจากการสรุปผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 ของโครงการควบคุมไฟป่า ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้สรุปสาเหตุของการเกิดไฟไหม้ป่าพรุ โดยแบ่งตามระดับความสำคัญไว้ 6 ระดับ ดังภาพประกอบ 4.16

ภาพประกอบ 4.16 สรุปสาเหตุของการเกิดไฟไหม้ป่าพรุแบ่งตามระดับความสำคัญ 6 ระดับ
ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการควบคุมไฟฟ้าในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ,
2547. อ่างถึงในชลลดา แสงมณี สาธิตกิจ , 2550 : หน้า 173.

จากการเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุขึ้นบ่อยครั้งได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุของคนกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่หากินโดยพึ่งพิงอาศัยทรัพยากรกระจูด ของป่า สัตว์น้ำ ป่าไม้ และอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุขึ้นจะส่งผลให้จำนวนและชนิดของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ลดน้อยลง เช่น ปีไหนที่เกิดไฟไหม้ป่าพรุเป็นบริเวณกว้าง ทำให้ฝั่งไม้มาทำรังในป่าพรุเหมือนกับทุกๆ ปี แต่ถ้าปีใดไฟไหม้ป่าพรุ จะมีฝั่งไม้มาทำรัง แต่ชาวบ้านบางกลุ่มเชื่อว่า ข้อดีที่ได้หลังจากไฟไหม้ป่าพรุ จะทำให้ต้นกระจูดขึ้นเจริญงอกงาม ก้านกระจูดจะอวบ สวยและยาว (วีระ ภิรมย์รักษ์, สัมภาษณ์)

4.3 ปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย การถือครองที่ดิน เงินทุน และแรงงาน เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิ

4.3.1 การถือครองที่ดิน เนื่องจากที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตหลักของการผลิตแบบปฐมภูมินั้นเอง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เช่น การทำนา การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา และการปลูกพืชผักชนิดอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งการผลิตเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตหลัก แต่จะใช้ที่ดินมากหรือน้อย ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชเศรษฐกิจที่ทำการผลิตด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าที่ดินเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินถือครองหรือมีที่ดินถือครองน้อย การเข้าถึงอาชีพทางอาชีพหรือการเข้าถึงการผลิตบางอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตในลักษณะของการปลูกพืชเศรษฐกิจแบบเข้มข้นจะไม่สามารถกระทำได้โดยเฉพาะอาชีพด้านการเกษตรกรรมที่ต้องใช้ที่ดินในปริมาณมากในการผลิต เช่น การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา และการทำนา เป็นต้น นอกจากนี้การถือครองที่ดินยังเป็นช่องทางในการสร้างโอกาสหรือรายได้ให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของอีกด้วย เช่น การให้เช่าที่ โดยเฉพาะที่นาที่อยู่ใกล้ระบบชลประทาน และพื้นที่ปลูกปาล์ม เป็นต้น ดังนั้นในบางครั้งผู้ที่ไม่มีที่ดินถือครองหรือมีที่ดินถือครองจำนวนน้อย จึงเป็นเพียงผู้เฝ้ามองและรอคอยโอกาสเท่านั้น เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงอาชีพหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่างได้

สำหรับการถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง พบว่า ชาวบ้านมีการถือครองที่ดินในปริมาณที่แตกต่างกันออกไป โดยสามารถแบ่งการถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งตามลักษณะของเอกสารสิทธิ์ ซึ่งมีหลายรูปแบบด้วยกัน คือ โฉนด นส.3 และ นส.3 ก ส่วนใครที่มี ภบท.5 สามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่ห้ามปลูกไม้ยืนต้น รวมทั้งห้ามมีการซื้อขายเปลี่ยนมือ ส่วนใหญ่ชาวบ้านในพื้นที่พรุควนเคร็งจะมีที่ดินตามขนาดการถือ

ครองที่ดินไม่เกิน 10 ไร่ต่อครัวเรือน ดังนั้นขนาดการถือครองที่ดินจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มที่ถือครองที่ดินน้อยหรือไม่มีที่ดินถือครองเลย การถือครองที่ดินก็จะกลายเป็นเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดที่ส่งผลต่อการปรับตัวของชาวบ้าน ในขณะที่ชาวบ้านกลุ่มที่มีที่ดินถือครองมาก การถือครองที่ดินก็จะกลายเป็นเงื่อนไขการดำรงชีพที่ดี เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มนี้สามารถนำที่ดินที่ตนเองถือครองมาใช้ในการสร้างช่องทางหรือสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจได้อย่างหลากหลาย แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านกลุ่มนี้จะมีอยู่ค่อนข้างน้อยในชุมชนพรุควนเคร็ง เนื่องจากที่ดินบางส่วนที่ถือครองเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินในกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่างจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่

4.3.2 เงินทุน เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง โดยชาวบ้านที่มีเงินทุนอย่างพอเพียงสำหรับการประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการผลิตประเภทใดก็ตามย่อมได้เปรียบผู้ที่ไม่มีเงินทุน ดังนั้นผู้ที่ไม่มีเงินทุนหรือมีเงินทุนแต่น้อยจึงทำให้มีข้อจำกัดในกิจกรรมการผลิตบางประเภท โดยเฉพาะกิจกรรมการผลิตที่จำเป็นต้องใช้เงินทุนในระดับหนึ่ง ซึ่งได้แก่ การปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เงินทุนจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างยากจน และขาดแคลนเงินทุน จึงทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางประเภทได้ ดังนั้นการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชาวบ้านเพื่อเป็นช่องทางในการนำไปสู่การเข้าถึงกิจกรรมการผลิตบางประเภทจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อให้ตนเองสามารถเข้าถึงกิจกรรมการผลิตบางประเภทได้ สำหรับการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชาวบ้าน ชาวบ้านจะใช้วิธีการกู้เงินเป็นหลักเพื่อใช้เป็นช่องทางในการสร้างโอกาสให้กับตนเองในการเข้าถึงกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นการกู้จากแหล่งนายทุน คนในชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามสำหรับการกู้ยืมเงินถึงแม้จะเป็นวิธีการที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นช่องทางในการสร้างโอกาสให้กับตนเอง แต่ในขณะเดียวกันหลังจากการกู้เงินไปแล้วการเป็นหนี้สินก็จะกลายเป็นอีกข้อจำกัดหนึ่งในการเข้าถึงกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ส่งผลต่อระบบการดำรงชีพที่ดี ทำให้ระบบการดำรงชีพที่ดีมีความเสี่ยงและมีความไม่มั่นคงเกิดขึ้น เนื่องจากการเป็นหนี้สินทำให้สูญเสียโอกาสบางอย่างไปนั่นเอง นอกจากนี้ชาวบ้านที่กู้ยืมเงินยังต้องแบกรับภาระดอกเบี้ยที่เกิดจากการกู้เงินอีกด้วย โดยอัตราดอกเบี้ยจะขึ้นอยู่กับ

แหล่งเงินทุนและระยะเวลาในการกู้ซึ่งเป็นภาระที่ค่อนข้างหนักสำหรับชาวบ้านบางคน แต่เมื่อไม่มีหนทางเลือกชาวบ้านบางคนจึงตกอยู่ในภาวะที่ต้องยอมจำนน

4.3.2 แรงงาน เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในกิจกรรมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิและทุติยภูมิ เนื่องจากในกิจกรรมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิและทุติยภูมิ รวมถึงการปรับตัวอย่างไม่เป็นทางการเกือบทุกประเภทเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงาน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตที่อยู่ในรูปของการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างเข้มข้น หรือการผลิตที่อยู่ในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นก็ตาม สำหรับครัวเรือนที่มีแรงงานอย่างเพียงพอก็สามารถเข้าถึงกิจกรรมการผลิตบางประเภทได้ ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานหรือมีแรงงานน้อยก็จะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงกิจกรรมการผลิตบางประเภท และหากต้องการเข้าถึงกิจกรรมการผลิตดังกล่าวก็อาจจะต้องใช้วิธีการจ้างแรงงาน ซึ่งจะส่งผลให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบปฐมภูมิที่อยู่ในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น อย่างไรก็ตามสำหรับแรงงานของครัวเรือนในชุมชนพรุควนเคร็ง พบว่า ส่วนใหญ่แรงงานที่มีอยู่ในแต่ละครัวเรือนเป็นแรงงานที่ต้องแบกรับภาระทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างหนัก ดังนั้นการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งส่วนหนึ่งจึงมีข้อจำกัดด้านแรงงานเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงต่อระบบการดำรงชีพที่ดีของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง

4.4 ความรู้หรือทักษะในการประกอบอาชีพ

ความรู้หรือทักษะในการประกอบอาชีพเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการปรับตัวทั้ง 3 รูปแบบ ของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็ง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างเข้มข้น เช่น การหาปลา และการหาของป่า (การตีผึ้ง) เป็นต้น ซึ่งการผลิตดังกล่าวเป็นการผลิตที่มีเพียงชาวบ้านเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงการผลิตดังกล่าวได้ เพราะเป็นการผลิตที่ต้องอาศัยทักษะและภูมิปัญญาเฉพาะด้าน หรือแม้แต่การผลิตในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น เช่น การปลูกปาล์มน้ำมัน และการปลูกยางพารา เป็นต้น ก็จะมีชาวบ้านเพียงบางกลุ่มเช่นกันที่สามารถเข้าถึงการผลิตในลักษณะดังกล่าวได้ถึงแม้จะมีปัจจัยการผลิตอย่างอื่น เช่น ที่ดิน ทุน และแรงงาน อย่างพอเพียง แต่ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงกิจกรรมการผลิตดังกล่าวได้ เพราะการผลิตดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะการประกอบอาชีพเฉพาะด้านด้วย อย่างเช่น การปลูกปาล์มน้ำมันถือว่าเป็นการผลิตที่ค่อนข้างใหม่สำหรับชาวบ้านบางกลุ่มในชุมชนพรุควนเคร็ง และชาวบ้านก็ยังไม่มีความรู้และความชำนาญในการผลิตดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านกลุ่มที่ไม่มีความรู้หรือทักษะเกี่ยวกับการ

ประกอบอาชีพต่างๆ ดังกล่าวจึงต้องพยายามปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่า
พรุให้ได้

นอกจากนี้การปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบทฤษฎีภูมิ
ความรู้หรือทักษะในการประกอบอาชีพ ยังเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการปรับตัวของชาวบ้านใน
ชุมชนพรุควนเคร็งอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการแปรรูปทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ การแปรรูป
ผลิตภัณฑ์จากกระจูด หรือแม้แต่การสร้างสินค้าทางวัฒนธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นการผลิตที่ต้อง
ใช้ความรู้หรือทักษะในการประกอบอาชีพแทบทั้งสิ้น สำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้หรือทักษะในการ
ประกอบอาชีพดังกล่าวจะไม่สามารถเข้าถึงการผลิตต่างๆ เหล่านี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการ
การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระจูด ก็สามารถที่จะเรียนรู้และทำการฝึกฝนได้ โดยสามารถเรียนรู้
และฝึกฝนได้จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญในการผลิตนั้นๆ ทั้งการถ่ายทอดจากบรรพ
บุรุษหรือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาส่งเสริมและทำการฝึกอบรมให้กับสมาชิกกลุ่มอาชีพที่ทำ
การแปรรูปในรูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพราะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุแบบทฤษฎีภูมิ
ของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตในลักษณะของกลุ่มอาชีพ ซึ่งมี
หน่วยงานคอยให้การส่งเสริมและสนับสนุน ตลอดจนฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตใน
รูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระจูด การ
ปรับปรุงตัวผลิตภัณฑ์ และด้านการตลาด เป็นต้น

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่องพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และศึกษาสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าพรุของกลุ่มคนต่าง ๆ และการปรับตัวของกลุ่มคนที่พึ่งพาทรัพยากรในป่าพรุเพื่อความอยู่รอด

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนเมษายน 2554 – เดือนมีนาคม 2555 วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น และจัดเวทีประชุม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและการจัดเวทีชุมชน และนำเสนอผลโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

1. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษามาสรุปและประมวลเป็นข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนพรุควนเคร็ง

สภาพทั่วไปของป่าพรุควนเคร็ง ประกอบด้วย สภาพภูมิศาสตร์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนพรุควนเคร็ง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมและสภาพทางเศรษฐกิจ สำหรับสภาพทางภูมิศาสตร์ ชุมชนพรุควนเคร็ง หมายถึง ชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตป่าพรุควนเคร็ง ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ชุมชนพรุควนเคร็ง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี ลักษณะที่ตั้งของชุมชนจึงมีภูมิประเทศแบบพื้นที่ราบ พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังและพื้นที่เขาควน สำหรับพื้นที่ราบชาวบ้านจะนิยมทำนาและเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน อ้อย บั้วบก และแดงโม บางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีหญ้าขึ้นอยู่เหมาะแก่การใช้เพื่อการปศุสัตว์ ในช่วงฤดูฝนน้ำจากป่าพรุจะล้นเอ่อและท่วมพื้นที่ราบเหล่านี้ทุกปี นอกจากนี้พื้นที่ดอนและควนจะมีกระจายอยู่เป็นจุดๆ และมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหลากหลาย ชาวบ้านจะนิยมปลูกยางพารา ไม้ผลและพืชผัก เป็นต้น

สำหรับประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนพรุควนเคร็งปรากฏอยู่ในหลายลักษณะ ทั้งความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ อย่างความเชื่อของผู้คนในเขตป่าพรุ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่พรุควนเคร็ง ได้แก่ ความเชื่อต่อ

ดาอินทร์แก้วดาอินทอง ทวดหัวควน ทวดร่มเมือง ทวดตากล้วยยายคำ และเจ้าที่เจ้าทาง เป็นต้น ด้วยลักษณะความเชื่อเหล่านี้จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องตามมา

สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคือง ชาวบ้านในยุคแรก ๆ จะประกอบอาชีพสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ ได้แก่ การตัดไม้ การหาของป่า การหาปลาและสัตว์น้ำ รวมทั้งหลายครัวเรือนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ขอบพรุประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ปลูกผัก ถอนกระเจต และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ปัจจุบันมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะความนิยมในการปลูกปาล์มน้ำมันมีเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีก ได้แก่ สานกระเจต รับจ้าง ค้าขาย และข้าราชการ

1.2 พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคือง

ป่าพรุควนเคืองเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในพื้นที่บริเวณป่าพรุควนเคือง ได้แก่ พันธุ์ไม้ขนาดชนิด เช่น ไม้สะเดียว ไม้หว้าหิน ไม้พังก้า ไม้หลาโอน และไม้ตะเคียน เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณแห่งนี้ยังมีสัตว์ป่าและสัตว์น้ำชุกชุม พื้นที่บริเวณนี้นับว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และป่า มีคลองชะอวดไหลผ่านเป็นลำคลองสายหลัก โดยชาวบ้านทั้งสองลุ่มน้ำและในละแวกใกล้เคียงได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีพมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจะลดลงจากในอดีตก็ตาม ดังนั้นลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคืองสามารถแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ได้ 3 ยุค ดังนี้

ยุคป่าเขียว (ก่อน พ.ศ. 2505) พื้นที่ป่าพรุควนเคืองในยุคป่าเขียวมีความอุดมสมบูรณ์ เพราะประกอบไปด้วยลักษณะนิเวศทั้งเป็นเนินเขา ที่ราบริมเนินเขา และลุ่มน้ำ ทำให้ทรัพยากรในเขตพรุควนเคืองมีความหลากหลายทั้งทรัพยากรป่า ดิน น้ำ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ จึงมีเอกลักษณ์แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ในเขตสองลุ่มน้ำ ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุที่สำคัญในยุคป่าเขียว ได้แก่ ทรัพยากรไม้ ทั้งไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิง ไม้ตะเคียน ชุมพระ หว่าหิน นอกจากนี้ยังมีป่าไม้ในลุ่มน้ำขัง เช่น ไม้ทิงหวด ไม้เสม็ด ไม้จิก ไม้เมา ไม้แรด และไม้เตียว ซึ่งไม้เตียวนั้นชาวบ้านจะนำไปทาบเป็นน้ำมันเพื่อใช้สำหรับประกอบอาหารได้ ส่วนไม้เสม็ดชาวบ้านในเขตท่าเสม็ดใช้เปลือกไม้เสม็ดจากพรุควนเคืองผลิต "ไต้" ไว้จำหน่าย ส่วนบนควนยังมีไม้ผลที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกับชุมชนอื่นได้ เช่น สะตอป่า ลูกเนียงป่า ขนุน ทุเรียน รวมทั้งน้ำผึ้งที่ได้จากต้นยวนผึ้ง ซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่ที่มีผึ้งมาทำรังจำนวนมาก ส่วนทรัพยากรสัตว์น้ำ มีปลาน้ำจืด เช่น ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุก และปลาลำพัน ซึ่งเป็นปลาที่ขึ้นชื่อและถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเคือง ในยุคนี้ชาวบ้านพรุควนเคืองจะใช้เครื่องประมงพื้นบ้านที่ทำขึ้นมาเอง เช่น ใช้วิธีการจับปลาด้วยมือเปล่าหรือการมปล่า การทงเบ็ด การตกไซ การตกขั้ง การวิดปลา

เป็นคั้น นอกจากนี้ทรัพยากรที่ขึ้นชื่อและเป็นเอกลักษณ์ของพฤษภาคมมาตั้งแต่อดีต คือ กระจูด ซึ่งกระจูดในพฤษภาคมจะมีลักษณะพิเศษ คือ เส้นเท่ากันตลอดตั้งแต่โคนถึงปลาย ทำให้เส้นกระจูดสวย เหนียวและทน กระจูดในเครื่องจึงถูกนิยมนำมาทำเครื่องจักรสานตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะการนำมาสานเสื่อและกระสอบนั่งในยุคสมัยนั้น

ยุคหลังवादภัย (พ.ศ. 2505-2539) การเกิดเหตุการณ์वादภัยในเขตพื้นที่พฤษภาคม เริ่มจากพายุถล่มครั้งแรก ปีพ.ศ.2485 พายุในครั้งนั้นได้พัดบ้านเรือนและต้นไม้ใหญ่ ล้มพังเสียหายจำนวนมาก ชาวบ้านต้องช่วยกันตัดฟันต้นไม้ที่ล้มทับเป็นเวลานาน ต่อมาเกิด เหตุการณ์वादภัยแหลมตะลุมพุก ในปี 2505 ประกอบกับในปีรุ่งขึ้นได้เกิดภาวะแห้งแล้งฝนทิ้ง ชั่ว ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นในพื้นที่พฤษภาคมในลักษณะ “ไฟกินจุด” โดย ไฟได้ติดลุกลามอยู่ใต้พื้นล่างป่าพรุเป็นพื้นที่กว้างรวมระยะเวลาานกว่า 3 เดือน โดยเฉพาะ บริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมขัง เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของป่าพฤษภาคม นอกจากไม้ใหญ่ในป่าเขียวที่ล้มลงจำนวนมาก ได้ดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าไปขนล่าเลี้ยง ไม้มาใช้ประโยชน์และเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินได้สะดวกขึ้น ประกอบกับเกิดไฟไหม้ขึ้นหลายต่อ หลายครั้ง เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าพรุเสื่อมดุลทางธรรมชาติและเสื่อมโทรมลงเป็นบริเวณกว้าง ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีจำนวนลดลง ส่งผลให้ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำบางชนิดได้ลด จำนวนลงอย่างรวดเร็ว จนสูญพันธุ์ไปในที่สุด เช่น เสือ กวาง นกเงือก ปลาตุ๊กล่าพัน ปลาตุ๊กดำ และปลาอีเต็ง เป็นต้น กระทั่งปี พ.ศ.2517 ได้มีการประกาศให้พื้นที่พฤษภาคมบางส่วนเป็น พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และในช่วงปี พ.ศ. 2535 ได้ประกาศให้พื้นที่พฤษภาคมเป็นเขตห้ามล่า สัตว์ป่าทะเลน้อย ด้วยเหตุนี้ระบบการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรไม้เป็นหลักทั้งของคนในชุมชนและ ภายนอกชุมชนจึงค่อย ๆ ลดลง มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่บางส่วนเพื่อทำการเกษตร และทำสวน ยางพาราบริเวณเขาควน

ยุคการเกษตรเชิงพาณิชย์ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) ลักษณะการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าพรุในยุคนี้ ได้แก่ การเก็บกระจูดและสานกระจูด การประมง การเลี้ยงสัตว์ การทำ สวนยาง ปาล์มน้ำมัน และการทำนา ชาวบ้านได้ลดความสำคัญต่อระบบการผลิตที่อาศัย ทรัพยากรป่าพรุเพื่อยังชีพ ทั้งการตัดไม้และหาของป่า หลังจากได้มีการประกาศให้พื้นที่ในเขต พฤษภาคมบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวน พร้อมทั้งมีการจัดตั้ง “เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย” ขึ้น ในพื้นที่ การเข้ามาของหน่วยงานดังกล่าวได้ช่วยลดปริมาณการล่าสัตว์ป่าและการทำลาย ทรัพยากรป่าพรุในระดับหนึ่ง แต่ยังมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าพรุที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ การจับปลาและสัตว์น้ำเพื่อนำไปขายมากขึ้น มีการใช้เครื่องมือประมงด้วยวิธีจับแบบ ธรรมชาติ ได้แก่ กัด ไซปลา ลันไหล เบ็ดทง ยอ และไซบ่อสอปลา อย่างไรก็ตามปริมาณสัตว์น้ำ ได้ลดลงและมีขนาดเล็กลง เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้น ของประชากร หรือแม้แต่การจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกวิธี เช่น การลักลอบซื้อปลา การใช้อาเบือปลา

สำหรับกลุ่มคนที่ทำการลักลอบซื้อปลาและใช้ยาเบื่อปลาในพื้นที่ป่าพรุ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มาจากภายนอกชุมชน เข้ามาหาปลากันมากขึ้น นอกจากนี้ในเขตป่าพรุได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าพรุขึ้นอย่างต่อเนื่องเกือบทุกปี ส่งผลให้สภาพป่าพรุได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้อย่างต่อเนื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุและความหลากหลายของระบบนิเวศในป่าพรุเริ่มลดลงและแทบไม่หลงเหลือความเป็น “ป่าเขียว” ให้เห็นอย่างเช่นในอดีต การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาน้ำจืด ได้รับการสนับสนุนการเลี้ยงปลาจากโครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

1.3. สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเค็ง

การจัดสรรสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุควนเค็งสามารถแบ่งสิทธิดังกล่าวได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน สำหรับสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ ทรัพยากรป่าพรุที่ชุมชนพรุควนเค็งอาศัยเป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญตั้งแต่อดีต ได้แก่ ไม้ กระจูด สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ประกอบด้วยกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านี้ได้ 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่หากินกับทรัพยากรในป่าพรุอย่างยั่งยืน เป็นกลุ่มที่หากินกับการหมุนเวียนของทรัพยากร เช่น พอกหาของป่า น้ำผึ้ง จับสัตว์น้ำ กลุ่มเก็บ/ถอนกระจูด เป็นต้น 2) กลุ่มที่หากินกับการทำลายทรัพยากร ซึ่งได้แก่ พวกที่เข้าไปลักลอบตัดไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์และค้าขาย กลุ่มคนที่ลักลอบใช้เครื่องจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้าง เช่น การใช้ยาเบื่อ เครื่องซื้อดไฟฟ้า และพวกที่ลักลอบล่าสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ดังนั้นสามารถแบ่งการจัดสรรสิทธิในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแต่ละชนิดได้คือ การใช้ไม้ หากอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ ต้องขออนุญาตผู้นำชุมชนก่อนที่จะเข้าไปตัดไม้มาใช้ประโยชน์ได้ กระจูด สำหรับการเก็บกระจูดจะมีพื้นที่กระจูดที่สามารถเก็บได้อยู่ 2 ลักษณะ คือ นากระจูดที่มีเจ้าของต้องขออนุญาตก่อน ส่วนอีกพื้นที่จะอยู่ในเขตป่าสงวนหรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า จะมีลักษณะเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้ร่วมกันได้ ชาวบ้านในพรุควนเค็งสามารถเข้าไปเก็บกระจูดได้อย่างเสรี แต่จะจำกัดสิทธิไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาใช้และเก็บกระจูดอย่างเช่นในอดีต ส่วนสัตว์น้ำ ในเขตพรุควนเค็งนับว่ามีสัตว์น้ำที่ชุกชุม ชาวบ้านได้อาศัยสัตว์น้ำเป็นแหล่งอาหารและรายได้ สามารถใช้อุปกรณ์ประมงในการจับสัตว์น้ำได้อย่างเสรี นอกจากนี้ชุมชนยังอนุญาตให้คนภายนอกชุมชนสามารถเข้ามาจับสัตว์น้ำได้ในทุกพื้นที่ แต่มีกฎกติกาห้ามมิให้ใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ส่วนสัตว์ป่า ในอดีตสัตว์ป่าในเขตพรุควนเค็งมีชุกชุม แต่หลังจากชุมชนขยายตัวมากขึ้น ทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้ลดลง อีกทั้งสภาพพื้นที่พรุเปลี่ยนแปลงไปทั้งจากถูกไฟไหม้ น้ำท่วม ส่งผลต่อปริมาณสัตว์ป่า หลังจากมีการประกาศให้พื้นที่พรุควนเค็งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และมีหน่วยพิทักษ์ป่าสองหน่วยที่

เข้ามาดูแลในพื้นที่ มีเจ้าหน้าที่คอยลาดตระเวนดูแลทั้งผืนป่า การลักลอบตัดไม้ ใช้ประโยชน์ที่ดิน และการลักลอบจับสัตว์ป่า ทำให้การลักลอบดังกล่าวลดน้อยลง

สำหรับกรรมสิทธิ์ในที่ดินพรุควนเคร็ง ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพรุควนเคร็งประกอบด้วย การเกษตร ไร่แก่ง สวนยางพารา สวนปาล์ม นาข้าว ปลูกผัก ทำนา กระจูด และเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะการครอบครองเอกสารสิทธิ์ ทั้งโฉนด และ นส.3 เมื่อก่อนจะมี สค.1 และ ภบท.5 สำหรับพื้นที่ สค.1 ทางรัฐได้แจ้งให้ผู้ที่ครอบครองไปขึ้นทะเบียนเพื่อออกโฉนดกับสำนักงานที่ดิน ส่วน ภบท.5 ได้ยกเลิกไปแล้ว แต่ผู้ที่เคยครอบครองสามารถใช้ประโยชน์ได้ ปลูกไม้ล้มลุกได้ แต่ห้ามปลูกไม้ยืนต้น รวมทั้งห้ามมีการซื้อขายเปลี่ยนมือ และยังมีพื้นที่บางส่วนทับซ้อนกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ทับซ้อนเหล่านี้ชาวบ้านมีสิทธิ์ในการครอบครองและใช้ประโยชน์แต่จะไม่มีสิทธิ์ตามกฎหมาย คือ การซื้อขายที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ประโยชน์ เช่น การตัดไม้ในพื้นที่ การขุดดิน การปลูกสร้างสิ่งถาวร

1.4 การปรับตัวของชุมชนในเขตป่าพรุควนเคร็ง

พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ส่งผลกระทบต่อลักษณะการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในพื้นที่ จากผลกระทบต่างๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนพรุควนเคร็งเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น สภาพเศรษฐกิจและสังคมมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ต้องอาศัยป่าพรุและพึ่งพากันในชุมชน มีการประกอบอาชีพแบบพื้นฐานเป็นหลัก ชาวบ้านทำการผลิตที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตที่เรียบง่ายและไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก หรือที่เรียกว่า "การผลิตขั้นต้น" โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งได้แก่ การหาปลา การหาของป่า และการถอนกระจูด และยังมีการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิ ในรูปของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นมากขึ้นจากเดิม ที่ส่วนใหญ่จะมีแค่การทำนาและปลูกพืชผัก แต่ปัจจุบันเป็นการปรับตัวที่อยู่บนวิถีการดำรงชีพที่วางอยู่บนพื้นฐานทางการเกษตรเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ การทำนา การปลูกปาล์มน้ำมัน การปลูกยางพารา การปลูกผัก จนกระทั่งชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพเป็นแบบทฤษฎีภูมิมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากมีการเข้ามาส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ชาวบ้านเริ่มมีใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิมากขึ้น ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะด้านเป็นอย่างมากจึงจะสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์แบบทฤษฎีภูมิได้ ยิ่งในปัจจุบันได้มีการปรับตัวของชาวบ้านอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการจะมีลักษณะบางประการที่

แตกต่างไปจากการปรับตัวบนพื้นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแบบปฐมภูมิและทุติยภูมิอย่างเห็นได้ชัด นั่นก็คือ การปรับตัวบนพื้นฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการบางประเภทเป็นการปรับตัวที่ต้องใช้แรงงานภายในชุมชน เช่น การรับจ้างต่าง ๆ และเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกชุมชน เช่น การทำงานโรงงาน การทำงานก่อสร้างและรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ซึ่งนับวันชาวบ้านเริ่มใช้แรงงานในลักษณะต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

สำหรับเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการปรับตัวของคนในชุมชนจากเดิมที่ต้องอาศัยฐานการใช้ประโยชน์แบบปฐมภูมิหรือการใช้ประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรป่าพรุ มาเป็นการปรับตัวบนฐานการใช้ประโยชน์แบบทุติยภูมิที่ต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเพิ่มมูลค่าทรัพยากรป่าพรุ และการปรับตัวบนฐานการผลิตอย่างไม่เป็นทางการ ในรูปของการใช้แรงงานเป็นหลัก อันเนื่องมาจากผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พบว่าประกอบด้วยเงื่อนไขที่สำคัญ ๆ คือ ลักษณะของทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่ง ภัยธรรมชาติทั้งไฟไหม้ป่า และน้ำท่วม ปัจจัยการผลิต ได้แก่ การถือครองที่ดิน เงินทุนและแรงงาน และรวมถึงความรู้หรือทักษะในการประกอบอาชีพล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับตัวของคนในชุมชนพรุควนเคิ่ง

2. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับพลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่ง ผู้วิจัยเลือกวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่งของชุมชน และแนวทางในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่งอย่างยั่งยืน ซึ่งมีรายละเอียดทั้งสองประเด็น ดังนี้

2.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่งของชุมชน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่งของชุมชน จากการศึกษาพบว่า มีอยู่ด้วยกัน 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน

2.1.1 ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนในเขตป่าพรุได้เรียนรู้และได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่ง จากการศึกษาในครั้งนี้สรุปได้ว่า ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วย ฐานทรัพยากรป่าพรุ และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งรายละเอียดมีดังนี้

2.1.1.1 ฐานทรัพยากรป่าพรุ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าพรุตั้งแต่อดีต เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคิ่งของชุมชนในหลายลักษณะด้วยกัน แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อลักษณะของป่าพรุ เป็นอีกประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยมองว่าก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ

เนื่องจากในอดีตความอุดมสมบูรณ์ของป่าพรุ เป็นจุดดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องกับ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าพรุได้อย่างหลากหลาย ในปัจจุบันได้มีหลายเหตุการณ์ หลายปัจจัยที่ทำให้สภาพระบบนิเวศป่าพรุเปลี่ยนแปลงไป จึงส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ชาวบ้านกับป่าพรุจึงถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งเหตุการณ์เหล่านั้นประกอบไปด้วย ภัยธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ป่าพรุเปลี่ยนสภาพไปจากเดิม เช่น การเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม พายุ ไฟ ไหม้ป่าในเขตป่าพรุควนเคร็งได้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวหลายครั้งด้วยกัน สภาพป่าพรุควนเคร็ง เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด หลังจากเกิดวาตภัยและไฟไหม้ในครั้งนี้ นอกจากไม้ใหญ่ในป่า เขียวที่ล้มลงจำนวนมาก ได้ดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าไปขนสำเลียงไม้มาใช้ประโยชน์และเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินได้สะดวกขึ้น ประกอบกับเกิดไฟไหม้ขึ้นหลายต่อหลายครั้ง เป็นเหตุให้พื้นที่ป่า พรุเสียหายสมดุลทางธรรมชาติและเสื่อมโทรมลงเป็นบริเวณกว้าง ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ดั้งเดิมมีจำนวนลดลง ส่งผลให้ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำบางชนิดได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จนสูญพันธุ์ไปในที่สุด เช่น เสือ กวาง นกเงือก ปลาตุ๊กสำพัน ปลาตุ๊กดำ และปลาอีเต็ง เป็นต้น นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขียวที่มีปริมาณลดลงดังกล่าว ระบบนิเวศบริเวณป่าพรุควนเคร็งได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก พื้นที่ป่าพรุที่ถูกไฟไหม้พันธุ์ไม้ดั้งเดิมเริ่มลดลง มีไม้ เสม็ดขาวและไม้เสม็ดแดงออกมาแทนที่ สภาพดินพรุมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมเป็นดินโคลน ดมที่มีความลึก ต่อมาเนื้อดินเริ่มมีการยุบตัวแน่นเป็นดินแข็งขึ้นและมีวัชพืชขึ้นปกคลุม ใน ขณะเดียวกันไฟไหม้ป่าพรุทำให้เกิดน้ำเปรี้ยวในบางพื้นที่ น้ำเปรี้ยวที่แช่ขังในป่าพรุเมื่อไม่ได้มีการระบายหรือชะล้างออกไปสู่แหล่งน้ำอื่น จึงส่งผลให้เกิดปัญหาดินเปรี้ยวตามมา นอกจากนี้ การเข้ามาของโครงการพัฒนามีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าพรุควนเคร็ง ได้แก่ โครงการสร้างประตูระบายน้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ส่งผลให้น้ำในบริเวณดังกล่าวไม่มีการไหลเวียน ระบบน้ำกลายเป็นน้ำนิ่ง ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อ ระบบนิเวศป่าพรุควนเคร็ง ตลอดจนส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลา เนื่องจากปลาไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้ ทำให้จำนวนและชนิดของปลามีปริมาณลดน้อยลง

อีกปัจจัยหนึ่งคือ การพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ โดยเฉพาะการเข้ามาของปาล์มน้ำมัน ได้ขยายตัวเข้ามาอย่างรวดเร็วในพื้นที่พรุควนเคร็ง โดยเฉพาะในช่วงปีพ.ศ. 2548 ปาล์มน้ำมันขยายตัวอย่างรวดเร็วในพื้นที่พรุควนเคร็ง และเกิดธุรกิจเกี่ยวกับปาล์มน้ำมันเกิดขึ้นในพื้นที่พรุควนเคร็งไม่ว่าจะเป็นลานเทพปาล์ม หรือแปลง จำหน่ายพันธุ์ปาล์มในพื้นที่ ที่สำคัญ คือ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าพรุเพื่อนำมาปลูกปาล์มน้ำมัน จำนวนมากทั้งในที่ดินถือครองที่มีเอกสารสิทธิ์และไม่มีเอกสารสิทธิ์ การบุกเบิกพื้นที่ป่าพรุเพื่อ เปลี่ยนสภาพป่าไปสู่การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ได้ทำลายทรัพยากรป่าไม้ลงจำนวนมากทั้งในพื้นที่ พรุควนเคร็งและพื้นที่พรุบริเวณข้างเคียง ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าพรุในระดับหนึ่ง

นอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้วยังมีอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของป่าพรุ นั่นคือ การเข้ามาของชุมชน และการเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุของชาวบ้านที่อยู่รอบป่าพรุ ซึ่งการเข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุ ประกอบกับการเข้ามาก่อตั้งบ้านเรือนของชุมชนในเขตป่าพรุ เป็นผลให้สภาพป่าพรุเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ลดจำนวนลง

2.1.1.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานจนมาถึงปัจจุบัน โดยในระยะแรกเป็นการเรียนรู้ในการพึ่งพิงป่าเพื่อการยังชีพเป็นหลัก กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเกิดจากการลงมือทำจริง ลองผิดลองถูกและสรุปเป็นบทเรียน การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นไปในลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้บทเรียนหรือประสบการณ์ของคนที่เคยทำมาก่อนภายในครอบครัวไปจนถึงการแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเครือญาติและชุมชนเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยการทำงานเป็นกลุ่ม โดยวิธีการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่จะใช้วิธีเข้าหาคนรุ่นเก่าเพื่อซักถามและสังเกต ในขณะที่คนรุ่นเก่าจะมีวิธีสอนเพื่อสืบทอดความรู้ด้วยการใช้งานให้คนรุ่นใหม่ได้ทดลองทำจริง ส่วนกระบวนการเรียนรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้ถูกสืบทอดมาสู่คนรุ่นหลังในแบบอยู่ไปก็รู้เอง ก่อให้เกิดการซึมซับในวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการถ่ายทอดผ่านกลไกของชุมชน คือ สถาบันศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ความเป็นไปของชุมชน ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวภายในและภายนอกชุมชน ผ่านกิจกรรมของชุมชนและพิธีกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในวัดเป็นประจำ

เมื่อชุมชนมีการพัฒนาตนเองจากการเป็นชุมชนเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพมาเป็นชุมชนเกษตรกรรมเพื่อการผลิตตามอิทธิพลของกระแสการพัฒนาและนโยบายของรัฐ รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าพรุจึงเปลี่ยนไปเป็นการบุกเบิกพื้นที่ป่าเป็นที่ดินทำกินมากขึ้น จนปรากฏเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าพรุ ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชุมชน ชาวบ้านบางส่วนได้ตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อแสวงหาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าพรุในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับป่าพรุ เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มहाปลาในป่าพรุ และกลุ่มจักสานกระจูด ซึ่งเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการป่าพรุอย่างยั่งยืน เพื่อเอื้อต่อการดำรงชีพจากทรัพยากรในป่าพรุ เมื่อมีการรวมกลุ่มจึงก่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาแนวทางร่วมกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในยุคปัจจุบันเกิดขึ้นได้เพราะมีองค์กรภายนอกเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในเชิงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน เช่น การทำวิจัยด้านชุมชน ทำให้คนในชุมชนป่าพรุได้รับความรู้ใหม่ ๆ มาปรับใช้หรือต่อยอดเข้ากับความรู้เดิมของชุมชน แล้วนำมาใช้ในงานพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทรัพยากรป่าพรุ ก่อให้เกิดกิจกรรมกลุ่ม

และได้ขยายประเด็นการจัดการออกไปอย่างหลากหลาย การสนับสนุนให้เกิดกลุ่มอาชีพที่อาศัยทรัพยากรป่าพรุ และสามารถอยู่ร่วมกับป่าพรุได้อย่างยั่งยืน

2.1.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

การวิเคราะห์ถึงปัจจัยภายนอกชุมชน ที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคื่องของชุมชนนั้น จะศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้มองเห็นภาพของชุมชนในป่าพรุควนเคื่องที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากนโยบายรัฐ และการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก สำหรับนโยบายของรัฐนับว่าเป็นปัจจัยระดับโครงสร้าง มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทุกพื้นที่ของประเทศ ไทย แม้ในชุมชนเขตป่าพรุเองได้รับการเปลี่ยนแปลงจากนโยบายของภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นนโยบายในการจัดการทรัพยากรของภาครัฐ และนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งทั้งสองนโยบายหลักดังกล่าวที่รัฐได้ดำเนินการมา เพื่อให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมโลก ให้เป็นไปตามกระแสของแนวทางการพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ สำหรับนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐมีอิทธิพลต่อป่าพรุ โดยรัฐเริ่มมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าพรุ เนื่องจากรัฐเข้ามาในพื้นที่ป่าพรุควนเคื่อง คือ การเข้ามาจัดสรรที่ดิน โดยกำหนดให้ชาวบ้านจับจองและแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินในช่วงทศวรรษที่ 2490 ทำให้พื้นที่ป่าพรุบางส่วนมีเจ้าของ การเข้ามาใช้ประโยชน์ป่าพรุของชุมชนรายรอบ เริ่มมีข้อจำกัดทั้งในด้านพื้นที่และปริมาณของทรัพยากร ต่อมา ในปี พ.ศ. 2517 ทางรัฐได้ประกาศให้ป่าพรุควนเคื่องบางส่วน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ที่ยังไม่มีการครอบครองและพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้ามาจับจอง การประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในครั้งนี้ ทำให้การเข้าไปใช้ประโยชน์ป่าพรุของชาวบ้านเริ่มเบาบางลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 มีการจัดตั้ง "เขตหาล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย" ขึ้นในพื้นที่ การเข้ามาของหน่วยงานดังกล่าวได้ช่วยลดปริมาณการล่าสัตว์ป่าและการทำลายทรัพยากรป่าพรุในระดับหนึ่ง และเมื่อเวลาผ่านไปการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐเริ่มมีความเข้มงวดและจริงจังมากขึ้น ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุของชาวบ้าน นั่นก็คือ ชาวบ้านที่เคยเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าพรุไม่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุได้อย่างอิสระเหมือนเช่นอดีตที่ผ่านมา

นอกจากนี้ ด้วยสภาพพื้นที่ในเขตป่าพรุควนเคื่อง เกิดน้ำท่วมบ่อยครั้ง และอยู่ในถิ่นทุรกันดารโดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน การเกษตรโดยเฉพาะการทำนาไม่ค่อยได้ผลมากนัก ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมิฐานะยากจน ทำให้หลายหน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถาบันการศึกษา ทั้งเข้ามาเพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือด้านอาชีพ การศึกษาดูงานและการทำวิจัย การเข้ามาของหน่วยงาน

เหล่านี้ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคื่องของชุมชนในหลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งแต่ละหน่วยงานที่เข้ามาในชุมชนมีดังนี้

2.1.2.1 หน่วยงานของรัฐ ส่วนใหญ่หน่วยงานที่เข้ามาในชุมชนพรุควนเคื่อง จะเป็นหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาทำกิจกรรมตามโครงการ หรือการเข้ามาตั้งหน่วยงานย่อยในพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานของรัฐที่เข้ามา ได้แก่

- เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ในปี พ.ศ. 2535 มีการจัดตั้ง “เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย” ขึ้นโดยครอบคลุมถึงพื้นที่พรุควนเคื่อง และมีหน่วยพิทักษ์ป่าสองหน่วยที่เข้ามาดูแลในพื้นที่ คือ หน่วยพิทักษ์ป่าควนเคื่อง อยู่ในหมู่ที่ 4 และหน่วยพิทักษ์ป่าโคกลา อยู่ในหมู่ที่ 6 มีเจ้าหน้าที่คอยลาดตระเวนดูแลทั้งผืนป่า การลักลอบตัดไม้ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการลักลอบจับสัตว์ป่า

- โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2547 ได้มีการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการที่เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นสำคัญ ด้วยการปรับปรุงโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ น้ำปากพนัง เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างสมบูรณ์ในฤดูฝน และมีน้ำจัดเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง รวมทั้งป้องกันน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้าคลองต่าง ๆ ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะพื้นที่ใกล้แม่น้ำปากพนังและพื้นที่ลุ่มต่ำกว่าชายทะเล แต่หลังจากที่โครงการได้เริ่มดำเนินการ ทำให้ระบบนิเวศในป่าพรุเปลี่ยนแปลงไปจากน้ำ น้ำเปรี้ยวมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ผลเท่าที่ควร

- สถานีพัฒนาที่ดินนครศรีธรรมราช สำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 11 กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปัจจุบันทรัพยากรดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตด้านการเกษตรที่สำคัญ ได้มีสภาพเป็นดินเปรี้ยว ทางหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้มีการจัดทำแผนการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่ดินเปรี้ยวจัด อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมได้

- สำนักงานป่าไม้เขตนครศรีธรรมราช ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกไม้เสม็ดขาว โดยให้เงินสนับสนุนแก่ชาวบ้านในการปลูกไม้เสม็ดไร่ละ 3,000 บาท ซึ่งประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

2.1.2.2 หน่วยงานอื่น ๆ ประกอบด้วย หน่วยงานเอกชน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชนพรุควนเคื่องและมีบทบาทสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุอย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น กรณีของหน่วยงานเอกชนที่เข้ามา เช่น การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ได้เข้ามาร่วมและสนับสนุนโครงการรักษ้ำป่า สร้างคน ๕4 ตำบล วิถีพอเพียง อีกหนึ่งหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญ คือ สถาบันการศึกษา ซึ่งมีหลายสถาบันด้วยกันที่เข้ามา มีบทบาทในชุมชน ทั้งเข้ามาศึกษาดูงาน การทำวิจัย การแลกเปลี่ยน

เรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยทักษิณ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รวมถึงสถาบันการศึกษาส่วนกลาง

การเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ และเกิดการปรับตัวของชุมชน ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวที่เกิดจากปัจจัยเหล่านี้ มีผลด้านบวกก่อให้เกิดกำลังใจ ความรู้ใหม่ ๆ ความร่วมมือจากคนในชุมชนมากขึ้น และที่สำคัญทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรป่าพรุมากยิ่งขึ้น

2.2 . แนวทางในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคื่องโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาในชุมชนพรุควนเคื่อง ทั้งจากการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย และการจัดเวทีร่วมกันของคนในชุมชน ผลจากการศึกษาดังกล่าวสามารถสรุปเพื่อหาแนวทางในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคื่องโดยชุมชนอย่างยั่งยืน มีหลายประเด็นด้วยกัน คือ

2.2.1 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน กระบวนการเรียนรู้เป็นระบบความรู้ของชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม อันเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงออกมาในวิถีชีวิตต่าง ๆ ระบบความรู้ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากที่จะเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมานานส่วนใหญ่จะพัฒนาชุดความรู้ของตัวเองขึ้นมาเพื่อการทำมาหากิน และปัจจัยที่ช่วยให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายตามควร หากชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว รับความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกมาต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ชุมชนนั้นจะมีความเข้มแข็งมาก ส่วนชุมชนที่อ่อนแอมักเป็นชุมชนที่ไม่สามารถนำความรู้เดิมมายกระดับและปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ ดังนั้นควรมีการเสริมกระบวนการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่ม การรวมกลุ่มทำให้สมาชิกในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องร่วมกัน การพบปะพูดคุยดังกล่าว ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเป็นการตรวจสอบความรู้ที่ตนเองมีอยู่แล้วไปด้วย นอกจากนี้การรวมกลุ่มยังเป็นองค์กรที่หน่วยงานภายนอกให้ความสนใจและยินดีที่จะสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มยังเป็นบ่อเกิดของรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในหลายลักษณะ ทั้งการถกเถียงแลกเปลี่ยนจากเวทีในระดับต่าง ๆ และการไปศึกษาดูงานนอกสถานที่

2.2.2 การสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง โดยชุมชนมีส่วนร่วม ในการดำเนินการกลุ่ม และเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านสิทธิชุมชน ให้ชุมชนเห็นความสำคัญ ของการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นด้วยชุมชนเอง ด้วยการสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันของ ชุมชนที่เห็นความสำคัญของทรัพยากรในป่าพรุ และต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าพรุ เพราะต่างเห็นว่าป่าพรุเป็นทรัพยากรที่สำคัญและเป็นฐานการผลิตที่นำมาซึ่งอาชีพต่าง ๆ และ รายได้ของคนในชุมชน นอกจากนี้ต้องสะท้อนให้เห็นว่าล้าหลังการจัดการป่าพรุของภาครัฐอย่าง เดียวที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จึงควรให้ชาวบ้านมีบทบาทและมีส่วนร่วมใน การจัดการป่าพรุด้วย เมื่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์แล้วหากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานในภาครัฐ เอกชน นักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง ให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ในการดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าพรุเพิ่มขึ้น จึงเป็นแนวทางเด่นสำคัญในการจัดการและ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุโดยชุมชนอย่างยั่งยืนได้

2.2.3 การสนับสนุนกลุ่มอาชีพให้กับคนในชุมชนรอบป่าพรุ โดยเฉพาะอาชีพที่ สัมพันธ์กับทรัพยากรป่าพรุ เช่น การทำนาอินทรีย์ ศูนย์ข้าวชุมชน กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มกระจูด โดยสนับสนุนทั้งปัจจัยการผลิต ด้านการตลาดและความรู้ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งเสริม กระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หากชาวบ้านสามารถ ประกอบอาชีพในชุมชนได้อย่างมั่นคง จะทำให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าพรุในชุมชน มากยิ่งขึ้น เพราะฐานทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งอาชีพที่สำคัญ สามารถสร้างรายได้และความ มั่นคงให้กับคนในชุมชนได้

2.2.4 การฟื้นฟูภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการจัดการป่าพรุ ด้วยการส่งเสริมให้ นักเรียนและกลุ่มเยาวชน เข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับชนิดและพันธุ์พืชในป่าพรุ มีส่วนร่วมในการปลูก และดูแลรักษา รวมไปถึงการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการนำทรัพยากรป่าพรุมาใช้ประโยชน์จาก ธรรมชาติท้องถิ่นในชุมชน โดยการสอดแทรกเนื้อหาเหล่านี้ในหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนและ โรงเรียน จัดให้มีการแสดงนิทรรศการเผยแพร่ความรู้ การจัดทำเอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าพรุ ทั้งในแง่มิติทางสังคม วัฒนธรรม มิติทางสิ่งแวดล้อม และมิติทางเศรษฐกิจ

2.2.5 การปรับปรุงกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติของทางราชการบางอย่างที่ไม่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน หรือการปฏิบัติอย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยภายใต้ข้อตกลง ร่วมกันที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อป่าพรุ ต่อชุมชน และต่อหน่วยงานราชการ โดยพยายาม ปรับความสัมพันธ์ ความเป็นเจ้าของ และสิทธิหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรป่าพรุเพิ่มขึ้นจาก รัฐแต่ผู้เดียว มาเป็น 3 ฐานร่วมกันในรูปแบบ “ไตรภาคี” ระหว่าง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง สถาบันวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน ทั้ง 3 ฐานร่วมกันกำหนดและวาง

แผนการใช้และจัดการทรัพยากรป่าพรุในชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ สถาบันวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องร่วมกันให้ความรู้และคำแนะนำตลอดจนการประสานงานที่จำเป็น เพื่อยกระดับให้องค์กรชาวบ้านมีบทบาท ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าพรุโดยชุมชนอย่างยั่งยืน และอาจผลักดันให้เกิดกติกาในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ ในรูปของข้อบัญญัติท้องถิ่นได้

2.2.6 การเชื่อมโยงเครือข่ายภายในชุมชนและเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายอื่นๆ จำเป็นจะต้องมีองค์กรแกนกลาง คอยประสานให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่าย โดยใช้ยุทธศาสตร์ในการเชื่อมโยงผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงภายในเครือข่ายชุมชน คือ การใช้เวทีชาวบ้านในหมู่บ้านให้การปรึกษาหรือทำความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน และการใช้การสื่อสาร เช่น หนังสือหรือใช้เสียงตามสายของชุมชน เป็นต้น ส่วนการเชื่อมเครือข่ายภายนอกนั้น ประกอบด้วย การเข้าร่วมเวทีสัมมนา การเชิญเข้าร่วมประชุม เพื่อเข้าใจถึงสาเหตุการเคลื่อนไหวเห็นปัญหาพร้อมกันและหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น การเชื่อมความสัมพันธ์อันดีต่อกันสร้างจิตสำนึกร่วมกันของชุมชนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายในระบบนิเวศเดียวกัน คือ ในพื้นที่ป่าพรุ หรือต่างระบบนิเวศ เช่น ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ป่าต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงป่าชายเลน และนอกจากนี้ยังอาศัยกระบวนการข่าวสาร การสร้างวาทกรรม และการสร้างอัตลักษณ์ร่วม มีการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ได้ค้นพบสิ่งที่มีประโยชน์ที่ควรนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุ และการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคื่อง โดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาชนในพื้นที่พรุ ร่วมกันจัดทำข้อบัญญัติที่เหมาะสม ทั้งนี้อาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการนำข้อบัญญัติดังกล่าวไปใช้ดำเนินงาน

3.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมของชุมชนพรุควนเคื่อง โดยศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมต่าง ๆ ทั้งทุนด้านเครือข่าย ความสัมพันธ์ในชุมชน และความไว้นื้อเชื่อใจกันของคนในชุมชน เพราะจะได้ทราบว่าทุนทางสังคมในชุมชนพรุควนเคื่องอยู่ในระดับใดสามารถหนุนเสริมให้เกิดการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าพรุได้เป็นอย่างดี

3.3 การพัฒนางานวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง โดยทำการสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ ที่พบทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อดูชนิด ปริมาณและการกระจาย รวมทั้งแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพืชและสัตว์ และผลการวิจัยนำไปสู่การจัดทำคู่มือความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่พบในป่าพรุควนเคร็ง ฉบับประชาชน เพื่อเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็งได้ในระดับหนึ่ง

บรรณานุกรม

- กรรณิการ์ ดันประเสริฐ และคณะ. 2540. รายงานการวิจัยสนองพระราชประสงค์ เรื่อง นครศรีธรรมราช กรณีศึกษา 1) การตั้งถิ่นฐานที่กรุงชิงและพรุควนเคร็ง 2) จีน : ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ผู้คนและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สภามหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ขจรจบ กุสุมาลี. 2547. ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทูน และท้องถิ่น : ศึกษาจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณตำบลเกาะเพชร และตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- คำนวน นวลสนอง. 2543. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณี การจับสิ่งของชาวบ้าน ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง. วารสาร มหาวิทยาลัยทักษิณ, 3(2), 42-54.
- จามะรี เชียงทอง. 2543. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 1-51). กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เจษฎา โชติกิจภิวาทย. 2542. การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาการจัดการไร้ หมุนเวียนของชาวปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิดานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันติฉิน กาญจนพันธุ์. 2536. ป่าชุมชน ภาคเหนือ: ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน. ใน เสน่ห์ จามริกและ ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ชานุกรประดิษฐ์. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ในอดีต. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. 2550. ปัญหาในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่า พรุช่วงก่อนและหลังการเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง.สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชันทน์ วรรณะภูติ. 2544. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. ใน อุทัย ดุลยเกษม (บรรณาธิการ), คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา (หน้า 267-332). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ชรินทร์ สมานี. "การพัฒนาป่าพรุในจังหวัดนราธิวาส" ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ 2. เมื่อวันที่ 15-16 มิถุนายน 2534 ณ กรุงเทพฯ. ปริญญา นุดาลัย และคณะ (บรรณาธิการ)
- ชูศักดิ์ วิทยากัด. 2543. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 135-176). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2538. รายงานการวิจัยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2544. วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐ ในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชนพล นาพวงและคณะ. 2548. การศึกษาสภาพพรุคลองค็องเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่พรุโดยชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นฤมล สุขพันธ์ และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. 2552. วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการป่าพรุ : กรณีศึกษาป่าพรุคลองค็อง จังหวัดนครศรีธรรมราช. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- นฤมล สุขพันธ์ และปิยวรรณ เนื่องมัจฉา. 2552. ความรู้และการจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ป่าพรุ ศึกษาชุมชนบ้านเนินธัมมัง อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- นฤมล หิญาธิระนันท์. 2543. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคใต้: สถานภาพการศึกษา. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 493-518). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เนตรดาว ยังกุล. 2544. คนชายขอบกับกระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปัญญา เอี่ยมอ่อน. 2541. ผลกระทบของการจัดการน้ำต่อคุณภาพน้ำในพื้นที่พรุในจังหวัดนราธิวาส. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- ปิติวงษ์ ดันติโชค และคณะ. 2547. การศึกษาลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการของประชาชนเพื่อการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง กลุ่มป่าพรุ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539. ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. นนทบุรี : โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- พิเชฐ แสงทอง. 2548. "พรวนเครื่อง" เครื่อง : ยุคเห็นไฟไม่เห็นเครื่อง, ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย. ปีที่ 35 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2548. หน้า 23-34.
- พิสุทธิ์ วิจารณ์สรณ์ และวุฒิชัย สิริช่วยชู. 2529. เขตการใช้ที่ดินในพื้นที่พรุจังหวัดนราธิวาส. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน.
- ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ, "ทะเลสาบสงขลา" และ "ทะเลสาบสงขลา : พันธุ์สัตว์น้ำ," สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7 (2542) : , 3058.
- ยงยุทธ ชูแฉ่นและประมวล มณีโรจน์. 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในมิติประวัติศาสตร์. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 19 ธันวาคม 2546.
- ยศ สันตสมบัติ. 2539. ทำเกวียน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- _____ 2543. รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากร : บทสำรวจองค์ความรู้. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย (หน้า 91-140). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- "ลุ่มทะเลสาบสงขลา : วัฒนธรรมและการพัฒนา." วารสารทักษิณคดี 3, 1 (ตุลาคม 2535 - มีนาคม 2536) : 10 - 18.
- วินัย สุกใส. 2541. ภูเขา ทุ่งราบ และทะเล: วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา, ใน ยงยุทธ ชูแฉ่น (บรรณาธิการ), โลกของลุ่มทะเลสาบ (หน้า117-160). ปทุมธานี: นาค.
- สมคิด ทองสง และคณะ. 2546. ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณป่าพรุควนเค็งในเขตรอยต่อจังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล, อาแว มะแส, ปราโมทย์ แก้ววงศ์ศรี และปริญญา บัณฑิต. 2545. การวางแผนเพื่อการจัดการทรัพยากรในพรวนเครื่อง : การวิเคราะห์

- ความต้องการฝึกอบรมเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน. คณะ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. Wellands
International - Thailand Programme. เอกสารตีพิมพ์ลำดับที่ 15.
- สารูป ฤทธิชู และคณะ, "การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ.2439 – 3534,"
เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ทะเลสาบในกระแสความ
เปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและกระบวนการพัฒนา เสนอที่
สถาบันทักษิณคดี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา, 19 – 21 มิถุนายน 2546, 18 – 19.
- สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2546. การจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (รายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 2). นำเสนอต่อ
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สีมพงศ์ ธรรมชาติ. 2536. ผู้คนและวัฒนธรรมบริเวณบ้านพรุควนเคร็ง จังหวัด
นครศรีธรรมราช. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2549. โครงการประเมินผล
การดำเนินการแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. บริษัท เมทริกซ์ แอสโซซิเอทส์ จำกัด.
- สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 5 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2548. เอกสาร
ประกอบการบรรยายสรุป เรื่อง โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าพรุควนเคร็ง
จังหวัดนครศรีธรรมราช (นำเสนอต่อ หัวหน้าผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี
(นายจาดูร์ อภิชาติบุตร) และคณะผู้เข้าร่วมประชุม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2548.
- กาญจน์ กัญจนพันธ์. 2542. วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์. เอกสาร
ประกอบการสัมมนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____ 2543. สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร : สถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับวิถีคิด. ใน
อานันท์ กาญจนพันธ์ (บรรณาธิการ), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร :
กระบวนการทัศน์และนโยบาย (หน้า 25-90). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- _____ 2543. หมู่บ้านในสังคมไทย: ข้อโต้แย้งทางความคิด. ใน จรัญ โฆษณานนท์
(บรรณาธิการ), วิถีสังคมไทย สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ
ปรีดี พนมยงค์ (หน้า 325-368). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก.
- _____ 2544. มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการ
ทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

2547. ทฤษฎีการเมืองชุมชนในสังคมไทย : ชุมชนกับปัญหาการปฏิบัติทางอำนาจและสิทธิ". เอกสารประกอบการสัมมนา "ทฤษฎีสังคมกับการปฏิรูปสังคมและสุขภาพ" วันที่ 4-5 พฤศจิกายน 2547 ณ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาแว มะแส , สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล , คันทรส พวงแก้ว และปริญญา บัณฑิตโด. 2546. บทบาทหญิงชายต่อการพัฒนาอาชีพที่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทรวงวนเครื่อง. Wetlands International - Thailand Office และกลุ่มพัฒนาชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ เอกสารตีพิมพ์ลำดับที่ 18.
- เอนก นาคะบุตร. 2536. คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

- โครงการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำและชายฝั่ง. 2550. ป่าพรุ (Peat Swamp Forest). (Online). Available: http://www.wildlifefund.or.th/07_Habitats/03_peatswam_forest/peatswam_forest0002.html. (2550, สิงหาคม 20)
- โจชยา ปัทมะพงษ์. 2548. การปรับตัวของสิ่งมีชีวิต. (Online). Available: <http://www.school.net.th/library/create-web/10000/science/10000-121.html>. (2548 กรกฎาคม 10).
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2548. นานาพรรณระนะ-เปิดศักราชสิทธิชุมชน. (Online). Available: <http://www.crep.info/page-c1-nana.htm>. 2548, กรกฎาคม 29).
- บัณฑิต เอื้อวัฒนานุกุล. 2548. จดหมายข่าวสิทธิชุมชนฉบับที่ 1 คอลัมน์ "หน้าต่างบานแรก". (Online). Available: <http://www.crep.info/page-c1-l1.htm>. (2548 กรกฎาคม 25).
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล. (2548). สิทธิชุมชนปัญหา และพัฒนาการความคิด. (Online). Available: <http://www.geocities.com/middata/newpage14.html>. (2548, กรกฎาคม 22).
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2550. ป่าพรุ (Online). Available: http://www.swu.ac.th/royal/book2/b2c3t2_1_11.html. (2550, สิงหาคม 15).
- มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. 2550. การจัดทำแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่วิกฤตพรุคันธุลีอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (Online). Available: <http://www.wildlifefund.or.th/kunturi.html>. (2550, สิงหาคม 30).

ยศ สันตสมบัติ. 2548. นานาพรรณนะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน. (Online). Available:
<http://www.crep.info/page-c1-nana.htm>. (2548, กรกฎาคม 29).

เลิศชาย ศิริชัย, อุดม หนูทอง และคณะ. 2548. นานาพรรณนะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน
 (Online). Available: <http://www.crep.info/page-c1-nana.htm>. (2548 กรกฎาคม
 29).

วรินทร์า ไกยรวงศ์. 2548. จดหมายข่าวสิทธิชุมชนฉบับที่ 2 คอลัมน์ “เก้าอี้สนทนา”.
 (Online). Available: <http://www.crep.info/page-c1-l2.htm>. (2548 กรกฎาคม 25).

ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กรม. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. ป่า
 พรุ. (Online). Available: http://www.deqp.go.th/data_env/cycle_south_papru.htm.
 (2548, สิงหาคม 09).

เสนห์ จามริก. 2548. นานาพรรณนะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน. (Online). Available:
<http://www.crep.info/page-c1-nana.htm>. (2548, กรกฎาคม 29).

บุคลากรกรม

ชนากร วัชรธรรม, หัวหน้าสถานีควบคุมไฟป่าพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
 หมู่ 4 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 13 กรกฎาคม
 2554.

ธรรมบุญ คงจันทร์, ผู้ใหญ่บ้านโคกเสา หมู่ 6 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัด
 นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.

นงลักษณ์ คงดุก, บ้านบางน้อย หมู่ 10 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัดนครศรีธรรมราช
 สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.

บรรจง เงินจันทร์, ผู้ใหญ่บ้านควนเกรียง หมู่ 4 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัด
 นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.

ประพันธ์ ฉิมอินทร์, หน่วยพิทักษ์ป่าควนเกรียง หมู่ 4 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัด
 นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.

ผิน ทองดี, บ้านทุ่งไคร หมู่ 5 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่
 17 ธันวาคม 2554.

พนม เทพแก้ว, หน่วยพิทักษ์ป่าควนเกรียง หมู่ 4 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัด
 นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.

พรพิไล มะลิผล, กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านบางน้อย หมู่ 10 ตำบลเกรียง อำเภอลำชะโอน จังหวัด
 นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 17 ธันวาคม 2554.

- พัน คงจันทร์ , สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเคิ่ง หมู่ 6 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- มนตรี เดชเปีย, หน่วยพิทักษ์ป่าควนเคิ่ง หมู่ 4 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- รัตนภรณ์ ทองรักทอง, บ้านไทรหัวม้า หมู่ 2 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.
- ริน นวลแสง, ผู้ใหญ่บ้านบางน้อย หมู่ 10 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.
- วรรณิจ หนูแย้ม, 235 หมู่ 11 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- วิสุทธิ์ พิชัยยุทธ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนชะอวดเคร่งธรรมวิทยา หมู่ 9 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 13 กรกฎาคม 2554.
- วีระ ภิรมย์รักษ์, ผู้ใหญ่บ้านควนป้อม หมู่ 1 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 26 มิถุนายน 2555.
- สนั่น คงแก้ว, ผู้ใหญ่บ้านไสขนุน หมู่ 11 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- สมเอก อินทร์ช่วย, นายกองัดการบริหารส่วนตำบลเคิ่ง หมู่ 11 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.
- สาธร คงเนียม, หน่วยพิทักษ์ป่าโคกเลา หมู่ 6 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- สุทัศน์ สงขาว, บ้านไสขนุน หมู่ 11 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.
- เสรี เรืองคลัง, บ้านไทรหัวม้า หมู่ 2 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2555.
- อ้วน จันใหม่, 75 หมู่ 4 ตำบลเคิ่ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤษภาคม 2555.

ภาคผนวก

ภาคผนวก (ก)

ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย ณ ตำบลเคิ่ง
อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาคผนวก (ข)

แบบสัมภาษณ์

พลวัตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าพรุควนเคร็ง

บันทึกของผู้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....
 อายุ.....ปี ตำแหน่งในชุมชน.....อาชีพ.....
 บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ชื่อบ้าน.....
 ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดพัทลุง
 วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....
 ข้อเสนอแนะ

1. สถานการณ์พื้นที่ป่าพรุควนเคร็งในปัจจุบัน

2. ลักษณะการใช้ประโยชน์จากพรุ

2.1 กระจุด/การเก็บกระจุด (ที่ราย/ครัวเรือน)

2.2 การทำผลิตภัณฑ์จากกระเจ็ด (กี๋ราย/ครั้วเรือน)

- กลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน

2.3 การตัดไม้ (กี๋ราย/ครั้วเรือน)

2.4 การทำประมง (กี๋ราย/ครั้วเรือน)

- กัด

- ไช

.....
.....
.....

- ล้นปลาไหล

.....
.....
.....

- ยอ

.....
.....
.....

- เบ็ด

.....
.....
.....

- บ่อล่อปลา

.....
.....
.....

- อื่น ๆ

.....
.....
.....

2.5 การเลี้ยงสัตว์ (ที่ราย/ครัวเรือน)

.....
.....
.....
.....
.....

2.6 การทำนา (ที่ราย/ครัวเรือน)

- พันธุ์ข้าวที่ปลูก
- ผลตอบแทนจากการทำนา

2.7 การปลูกปาล์มน้ำมัน (ที่ราย/ครัวเรือน)

2.8 การปลูกยางพารา (ที่ราย/ครัวเรือน)

2.9 การใช้ประโยชน์ป่าพรุด้านอื่น ๆ เช่น การจับผึ้ง สมุนไพร การท่องเที่ยว ฯลฯ (ที่ราย/ครัวเรือน)

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ	นางนฤมล ขุนวิช่วย
เกิดวันที่	1 สิงหาคม 2521
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.2543–2546 เจ้าหน้าที่ภาคสนามสมาคมหยาดฝน จังหวัดตรัง ปัจจุบันเป็นพนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการ หลักสูตรวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม (เกียรตินิยม อันดับ 2) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปริญญาโท วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ประสบการณ์การวิจัย	<ul style="list-style-type: none">- ความสามารถของเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตภายใต้ ผลกระทบของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง: ศึกษากรณีไร่นาสวน ผสม, 2552 (ทุนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) (ผู้ร่วมวิจัย)- ความรู้และการจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ป่าพรุ: ศึกษาชุมชนบ้าน เนินธัมมัง อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับทุนจาก เครือข่ายการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน (สกอ.) ภาคใต้ ตอนบน งบประมาณ 2552 (หัวหน้าโครงการ)- วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการป่าพรุ: กรณีศึกษา ป่าพรุคลองค็อง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทุนมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช งบประมาณ 2552 (หัวหน้าโครงการ)- การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชีวภาพและสิ่งแวดล้อมอ่าว นครศรีธรรมราช ภายใต้ชุดโครงการการเสริมสร้างคุณค่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนอ่าว นครศรีธรรมราช งบประมาณ 2552-2553 (ผู้ร่วมวิจัย)- การใช้ประโยชน์และการจัดการป่าสาकुในจังหวัดนครศรีธรรมราช ทุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติผ่านทางมหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช งบประมาณ 2553 (หัวหน้าโครงการ)- การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ใน จังหวัดพัทลุง (ทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติผ่านทาง มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช งบประมาณ 2553) (ผู้ร่วมวิจัย)

- ชีวิตและวัฒนธรรมชาวเลอุรักลาไวย์แห่งทะเลอันดามัน ทุนสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ปีงบประมาณ 2553 (หัวหน้าโครงการ)
- ประวัติศาสตร์การเทศร์วของชุมชนปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทุนสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ปีงบประมาณ 2553 (ผู้ร่วมวิจัย)